

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM

2010 – 2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

David Hrdina

**Jazyková a kulturní menšina neslyšících
– komunikační bariéry ve společnosti**

Praha 2013

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Libor Svoboda, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR FULL-TIME STUDIES

2010 – 2013

BACHELOR THESIS

David Hrdina

**Language and cultural minority Deaf
– communication barriers in society**

Prague 2013

The Bachelor Thesis Work Supervisor: Mgr. Libor Svoboda, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

David Hrdina

Poděkování

Děkuji Mgr. Liborovi Svobodovi, Ph.D., jehož rady mě směřovaly ke zdárnému konci mé bakalářské práce. Dále bych rád poděkoval všem respondentům za jejich spolupráci při výzkumu. Mé poděkování patří také Poradenskému centru pro sluchově postižené Kroměříž, o.p.s. v zastoupení paní ředitelky Drahomíry Kunčarové a jejího zástupce pana Michala Loučky, bez nichž by realizace výzkumu nebyla možná.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá rozbořem kultury a struktury uvnitř menšiny neslyšících. Zkoumá problematiku spojenou s bariérami na poli komunikace lidí se sluchovým postižením ve společnosti. Teoretické poznatky jsou poté doplněny daty výzkumu, který prostřednictvím rozhovorů s neslyšícími rozšiřuje pohled na specifika komunikace sluchově postiženého člověka. Diskuse v praktické části poté shrnuje dosažené výsledky hloubkových rozhovorů. Tyto se týkají komunikace ve slyšícím i neslyšícím prostředí a také v oblasti médií.

Klíčové pojmy

Bakalářské práce, bariéry, komunikace, neslyšící, postižení, rozhovory, subkultury.

Annotation

The thesis deals with cultural and structural aspects among the deaf community. It explores the issues associated with the social barrier emerging with people diagnosed with hearing impairments. Findings are supported by research which explores specific features of the communication of people with hearing impairments. In the practical part, the evidence derived from in-depth interviews is examined, evaluated and summarized. The interviews are concerned with both impaired and unimpaired hearing environments. They also relate to media communication.

Key words

bachelor thesis, barriers, communication, deaf, hearing impairment, interviews, subcultures

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 POSTIŽENÝ ČLOVĚK JE PŘEDEVŠÍM ČLOVĚK	9
2 DEFINICE MENŠINY NESLYŠÍCÍCH VE SPOLEČNOSTI	10
2.1 Kultura neslyšících a budování jejich identity	10
2.2 Subkultura neslyšících	13
2.3 Komunita neslyšících	14
2.3 Terminologie neslyšících	17
3 DIFERENCIACE SLUCHOVÉHO POSTIŽENÍ	19
3.1 Nedoslychavost	19
3.2 Hluchota	20
4 ZNAKOVÝ JAZYK	23
5 BARIÉRY V KOMUNIKACI NESLYŠÍCÍCH	26
6 SPECIFIKA KOMUNIKACE NESLYŠÍCÍCH	28
6.1 Odezírání, Čtení	28
6.2 Verbální komunikace	30
6.3 Neverbální komunikace a její složky	32
6.4 Pohled a oční kontakt	40
7 NESLYŠÍCÍ A KOMUNIKAČNÍ MÉDIA	45
8 KVALITA DOSTUPNÉ LITERATURY	50
PRAKTICKÁ ČÁST	52
9 PROBLEMATIKA SPOJENÁ S VÝZKUMEM	52
10 CÍLE, METODIKA, OSLOVENÍ RESPONDENTI	54
11 VÝSLEDKY VÝZKUMU	57
12 DISKUSE	63
ZÁVĚR	65
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	67
SEZNAM PŘÍLOH	69
Příloha A: Osnova rozhovorů	I
Příloha B: Rozhovory	IV

ÚVOD

Jako členové žijící v jedné společnosti se prokazujeme stejnými znaky – mluvíme stejným jazykem, žijeme na ohraničeném území suverénního státu, sdílíme společné zvyklosti, kulturu a vzorce chování. Naše společnost je však tvořena řadou dalších společenství se svými specifickými potřebami a vlastní (odlišnou) kulturou. Vykazují veškeré významné znaky majoritní společnosti – jedná se tedy o subkulturu. Tato společenství jsou často přehlížena a očekává se od nich, že se pravidlům většinové populace přizpůsobí. A ačkoliv její členové o toto „přizpůsobení se“ usilují, společné soužití doprovází stále mnoho nesnází.

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodl zabývat se menšinou neslyšících v ČR, která je v současné antropologii uznávána za specifickou subkulturu existující uvnitř majoritní společnosti slyšících lidí v naší zemi. Cílem této práce je popsat strukturu subkultury neslyšících a seznámit s jejich kulturou. Podat co nejucelenější pohled na problematiku týkající se menšiny sluchově postižených lidí na poli komunikace a zachytit překážky, které jim stojí v cestě nejen v kontaktu se slyšícími osobami, ale i na poli médií.

Právě zaměření se na specifika komunikace neslyšících lidí shledávám důležitým za účelem pochopení jejich situace v komunikačním procesu. Jedině větší informovanost o problematice sluchově postižených lidí může dle mého názoru změnit přístup většinové společnosti k nim. Vedle nutnosti začít pohlížet na populaci sluchově postižených jako na svébytnou kulturu, je rovněž nezbytné odbourat komunikační bariéry, které jsou zapříčiněny naší neznalostí a ostychem či strachem z kontaktu s neslyšícími.

Praktická část práce vychází z výzkumu, který byl realizován prostřednictvím hloubkových rozhovorů zaměřených na cílovou skupinu – neslyšící. Hloubkové rozhovory monitorují výskyt bariér v oblasti komunikace a pozadí života respondentů, jež je sluchovým postižením jednotlivců ovlivňováno. Otázky jsou koncipovány tak, aby obsáhly tři dimenze komunikace zkoumaných sluchově postižených osob. Těmi jsou komunikace v neslyšícím prostředí, komunikace ve slyšícím prostředí a přístup k médiím. Výsledky vycházející z tohoto výzkumu jsou prezentovány v naději, že obohatí problematiku tohoto tématu a zároveň přispějí ke komplexnější informovanosti o menšině neslyšících jakožto svébytné kulturní menšině.

TEORETICKÁ ČÁST

1 POSTIŽENÝ ČLOVĚK JE PŘEDEVŠÍM ČLOVĚKEM

V našich médiích se běžně setkáváme s výrazem „postižení“, často dokonce bez dodatku „lidé“, což na ně vrhá jakýsi stín a všechny jakoby shlukuje do jednolitého uskupení lidí, kteří něco „postrádají“. Kdo ovšem říká, že jim něco vysloveně chybí? Nejedná se spíše o předkládání vlastního názoru slyšících lidí na neslyšící? Je stejně tak možné, že neslyšící člověk nemusí považovat neschopnost slyšet za něco, co jej od plnohodnotného života odděluje.

V naší zemi se často pohlíží na postižené lidi jako na nemocné. Jakoby pro slovo „postižený“ existovalo přesné vyjádření opaku v podobě slova „zdravý“. To je však hrubou nepřesností. S nemocí se vypořádáme tím, že ji vyléčíme. Jakmile ji vyléčíme, jsme zdraví. Ovšem postižení vyléčit nelze, stává se součástí člověka, které se musí přizpůsobit a přijmout ji.¹ Rozdíl mezi neslyšícím a slyšícím je v tom, že neslyšící neslyší. Žádný další rozdíl, který by je od sebe odděloval na dva rozdílné druhy, nenajdeme, protože není.²

„Člověk jako osobnost se při vši své jedinečnosti a neopakovatelnosti může vyvíjet jen v rámci lidské společnosti. Proto již staří řečtí filosofové říkali, že člověk je tvor společenský. Už narození člověka je důsledkem vztahu dvou jedinců. Bez péče rodiny by dítě nemohlo vyrůst a vyspět v dospělého jedince. Dospělí lidé jsou téměř ve všech potřebách vázáni na lidskou společnost. Veškerý rozvoj a pokrok, i když v něm hrály rozhodující roli vynikající osobnosti, by nebyl možný bez společenské podpory a vzájemně propojeného zajišťování základních životních potřeb. Přirozené společenské vztahy v rodině, v bydlišti, v zaměstnání a se všemi lidmi, s kterými přicházíme do styku, jsou nutnou podmínkou nejenom pro naši dobrou existenci hmotnou, ale i pro náš duševní rozvoj a duševní zdraví.“³

¹STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace*. 1. vyd. Praha: FF UK, 1998. s. 10. ISBN 80-85899-45-0.

²HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Septima, 1999. s. 14. ISBN 80-7216-096-6.

³PULDA, M., LEJSKA, M. *Jak žít se sluchovou vadou*. 1. vyd. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1996. s. 69. ISBN 80-7013-226-4.

2 DEFINICE MENŠINY NESLYŠÍCÍCH VE SPOLEČNOSTI

2. 1 Kultura neslyšících a budování jejich identity

Podstatou kultury, která vede k její samotné definici, je to, že hovoří o pravidlech a samostatných způsobech chování, nikoliv o chování samotném. To, jaká konkrétní kultura je, přitom záleží spíše na tom, jak ji vnímáme my sami, než jaká může být ve skutečnosti. Podle George Simmela by všechny sociální styky skončily bez znalosti kultury pohromou. Měl tím na mysli, že znalost kultury snižuje toto riziko poskytováním přípravy na dané situace, ve kterých se očekává jisté chování a zároveň radí, co a jaké reakce můžeme čekat od ostatních zúčastněných. Tato pravidla jsou většinou značně obecná, jelikož situace se jedna po druhé mění a s nimi taktéž jejich členové. Právě proto všechny zásady a normy musí být dostatečně pružné, aby se dokázaly přizpůsobit rozdílným lidem, na různých místech a v různých dobách. Právě zde se navzájem střetávají jednotlivé kultury, které se liší v tom, do jaké míry trvají na striktním dodržování společenských pravidel svými členy. Rovněž obsahuje celý soubor znalostí a přesvědčení a hodnot shromážděných od svých počátků či převzatých od ostatních kultur, které následně předává dalším generacím jako návod k přežití.⁴

Samotný termín kultura neslyšících, který je pro mou práci zásadním pojmem, vznikl již v sedmdesátých letech dvacátého století za účelem dát najevo, že tato kultura skutečně ve společnosti existuje a má zde své nepopiratelné místo. Je důležité si uvědomit, že v souvislosti s kulturou minoritní skupiny neslyšících není možné striktně rozdělovat kultury dle jejich kvalit či jiných měřitelných vlastností. Každá z kultur je jedinečnou a unikátní a je třeba je považovat za rovnocenné, nikoli se pokoušet označit jednu za lepší či horší.⁵

Kultura neslyšících je nezbytná hlavně pro samotné neslyšící. Její vliv je důležitý pro vývoj osobnosti a psychiky neslyšících osob. Rovněž tvoří nezbytnou část života, která dále utváří identitu neslyšících lidí. Identitou rozumíme pozitivní přijetí sebe

⁴MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 1. vyd. Praha: SLON, 1998. s. 30-37. ISBN 80-85850-53-2.

⁵KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 11-12. ISBN 978-80-87153-94-9.

samého, své pozice ve společnosti a rovněž způsobu, jakým jsme vnímáni druhými lidmi. Pouze pokud na sebe člověk pohlíží pozitivně, tak je na cestě k dosažení zdravého sebevědomí. Stejně jako u členů jiných minoritních skupin, dochází i u neslyšících k problémům spojených s budováním vlastní identity. Vyrůstají a žijí ve světě, kde se střetávají dvě kultury a současně dva jazyky.

Vytvářet identitu lze ve vztahu k naší rodině a ke skupině jedinců, s nimiž se sami identifikujeme. Neslyšící lidé si tedy budují identitu na základě hluchoty, která je spojuje. Samotné budování identity u neslyšících lze rozčlenit do šesti fází:

1. Zmatení identity

V první fázi si jedinec začne uvědomovat, že se od zbytku společnosti odlišuje.

2. Porovnávání

V této fázi se jedinec neustále pohybuje mezi oběma kulturami (slyšících i neslyšících) a není schopen se rozhodnout, ke které se přiklonit. Až dochází k poznání, že kontakt s jeho minoritní kulturou, s neslyšícími, je příjemnější.

3. Tolerance

Přestože neslyšící nemusí být hrdý na jeho sluchové postižení, přijímá svou osobu takovou, jaká je.

4. Přijetí identity

Neslyšící jedinec si nachází cestu k ostatním neslyšícím lidem a přestává cítit stud spojený se svým postižením.

5. Hrdost

Neslyšící pocituje splynutí se skupinou neslyšících a za svou hluchotu se už vůbec nestydí.

6. Syntéza identity

Ta je finálním stádiem, kdy dochází k naprostému přijetí.

Důležité je, aby se neslyšící děti stýkaly nejenom se svými vrstevníky, kteří rovněž neslyší, ale také s dospělými neslyšícími. Neslyšící děti musí být v neustálém a bezprostředním styku s informacemi o komunitě neslyšících, kultuře, jazyku i historii jim přístupných. Potřebují najít své vzory mezi dospělými neslyšícími. Především proto, aby jim dospělí jedinci ukázali, jak oni sami dokázali žít ve slyšícím světě, jak se začlenili do komunity neslyšících, jak vystudovali školu a jak fungují

v zaměstnání. K těmto informacím by se měly dostávat všechny neslyšící děti, a to již od útlého věku. Předchází se tak případným frustracím a pocitu nespokojenosti s jejich životem.⁶

Jako důkaz existence kultury neslyšících lze uvést například vyprávění vtipů a tvorbu příběhů, které jsou založeny především na jazyce neslyšící menšiny. Pokud není člověk členem dané kultury, nedisponuje tedy znalostí konkrétního dorozumívacího prostředku, jen velice těžko pochopí a zasměje se vtipu či anekdotě, které jsou rozšířeny například v komunitě neslyšících. Dalo by se to přirovnat k modelové situaci, kdy lidé cestující do Velké Británie přijdou do kontaktu s tzv. „anglickým humorem“. Francouzi například jen stěží shledají tento druh humoru vtipným. Stejně tak je tomu i v komunitě neslyšících, humor je určen pouze pro zábavu uvnitř společenství, kde všichni členové sdílejí tentýž jazyk i kulturu.

Samotná kultura neslyšících se rozvíjí hlavně v klubech, tedy v prostorách, kde je dostatek místa pro snadnou interakci a komunikaci probíhající výhradně ve vlastním jazyce. V klubech pro neslyšící se pravidelně pořádají sešlosti, které mají za účel stmelovat a poskytovat sociální kontakt s ostatními neslyšícími lidmi. Návštěvníky těchto setkání jsou především lidé ve středním věku, mladší generace totiž upřednostňuje setkávání v jiných prostorách.

K předávání a sdílení kultury neslyšících však nedochází pouze v klubech uvnitř nějaké uzavřené místnosti. Neslyšící jakožto milovníci sportu, který je pro ně ideálním odvětvím, v němž mohou vyniknout (a u většiny sportovních odvětví je ani jejich postižení nijak nelimituje), pořádají mnoho sportovních setkání a akcí. Tyto aktivity odehrávají se nejenom na domácí půdě, ale také v rámci mezinárodně organizovaných soutěží určených neslyšícím se těší velké oblibě. Vyvrcholením je poté mezinárodně pořádaná deaflympiáda, která je obdobou olympiády, avšak určená pro neslyšící.

Neslyšící s nadšením vítají jakoukoliv příležitost k setkání s dalšími neslyšícími lidmi, a tak není divu, že akcí určených právě pro ně je přehršle. Vedle zmíněné deaflympiády lze uvést např. mezinárodní den neslyšících, plesy, charitativní koncerty, Miss neslyšících České republiky a nejrůznější přehlídky jejich tvorby. Na všechny tyto

⁶KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 44-45. ISBN 978-80-87153-94-9.

akce se pečlivě připravují a jsou kvůli nim ochotni jet velkou dálku především proto, aby se opět shledali se svými přáteli.⁷

2. 2 Subkultura neslyšících

Pojem subkultura se dá vysvětlit jako specifická skupina, která tvoří a je zároveň nositelem, odlišných norem, chování, hodnot a především životního stylu. Přesto se však podílí na dominantní kultuře a na chodu jejího společenství. Základním stavebním kamenem pro subkulturu je jazyk. Ten je důležitý nejenom pro porozumění uvnitř subkultury, ale rovněž pro reprodukci jí samotné. Klíčovou roli zde hraje znaková řeč, která je v současnosti považována za plnohodnotný jazyk.

Jazyk ovšem není jediným znakem subkultury, který neslyšící vykazují. Důležitou částí je jejich vlastní kultura. Typickou zájmovou činností pro ně ztělesňuje pantomima, která nabízí oproti ostatním kulturním aktivitám nesrovnatelnou výhodu ve volnosti vyjádřit zcela srozumitelně vše, co se jim zamane. Dokonce je jejím prostřednictvím možný i zpěv, který probíhá výhradně ve znakové řeči.

Dále mezi znaky subkultury můžeme zařadit i sňatečnost. Neslyšící se ve sto procentech berou mezi sebou. Zapříčiněno je to tím, že ve smíšeném manželství musí překonávat nevýhodu dvou odlišných komunikačních kódů. I v případě, kdy slyšící nebo jen nedoslýchavý partner je schopný komunikovat znakovou řečí, je pro něj stále jednodušší v prostředí slyšících mluvit. Problém pak nastává s překládáním, jelikož není možné stíhat překládat vše, o čem se právě mluví. Neslyšící účastník se pak většinou urazí, protože nechápe, čemu se ostatní smějí. Existuje tu jakási podobnost s páry dvou cizinců. Přestože se jeden z partnerů naučí řeč toho druhého, stále tu panuje jistý ostych mluvit otevřeně o intimních věcech.

Samotný výběr vhodného partnera je doprovázen mnoha obtížemi. Především fakt, že se mezi sebou neslyšící v komunitě všichni znají. Z tohoto důvodu jsou u nich velmi oblíbené taneční zábavy. Paradoxně, ačkoliv nemohou slyšet hudbu, je o nich všeobecně známo, že jsou velice dobrými tanečníky. Takovýchto zábav se zpravidla účastní neslyšící lidé ze všech koutů ČR, ale sjíždí se na ně také neslyšící z okolních států. Právě na takovýchto akcích se mezi sebou seznamují a hledají své

⁷KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 19-20. ISBN 978-80-87153-94-9.

potenciální družky a druhy. Do jisté míry se tímto však uzavírají ještě více okolní společnosti.

Mezi sluchově postiženými lidmi užívajícími znakový jazyk sílí požadavek na změnu jejich označování. Odmítají být nazýváni postiženými, což pociťují jako výraz jisté méněcennosti či pohromy. V konečném důsledku se zcela brání jakémukoliv ztotožnění se s faktem, že by byli postižení nebo vadní. Z tohoto důvodu je pro ně nevyhovující, aby byli označováni za „sluchově postižené“ nebo „osoby s vadami sluchu“. Chtějí tak být označováni za Neslyšící (s velkým písmenem), protože se považují za jazykovou a kulturní menšinu. Nejen z důvodu existence znakového jazyka, podobných problémů, společné historie, ale také často i díky společným vnějším nepřátelům.⁸

2. 3 Komunita neslyšících

Zásadní pro neslyšícího člověka je se smířit s tím, že existence mezi slyšícími lidmi je pro něj něco nevyhnutelného. Denně bude prožívat mnoho situací, ve kterých si bude připadat nešikovně, závisle na druhých, a které ho mohou ztrapnit. Právě proto je důležité nalezení a udržení psychické rovnováhy. Té je možno dosáhnout při kontaktu s lidmi, kteří mají společné zkušenosti. Na místě, kde je vše přizpůsobeno tak, aby se neslyšící nemusel cítit nejistý a vše vyhovuje jeho potřebám. Na tomto místě se může oprostít od každodenního stresu spojeného se složitým dorozumíváním s ostatními slyšícími a zároveň se mu zde dostane v případě problémů pomoci, kterou by jen těžko hledal jinde.

Největším přínosem na těchto setkáních je pozitivní vliv na psychiku. Pokud člověk pobývá ve společnosti lidí, vůči kterým není žádným způsobem znevýhodněn, dostává se mu uvolnění. Může se konečně cítit být akceptovaný ostatními členy komunity a cítit se mezi nimi úspěšným, což ho dále motivuje do života.

Důvod, proč nedochází k těmto pozitivním dopadům na neslyšícího člověka ve slyšící společnosti, vychází z toho, že ve světě slyšících zakopává neslyšící osoba neustále o nějaké překážky. Nedostatečně rozumí řeči kolem sebe, není schopná naplnit

⁸SINECKÁ, J. *Neslyšící jako subkultura* – nepublikovaný rukopis nabídnutý autorkou k publikaci pro antropologický časopis *Cargo* v roce 2000. Tištěná verze je k dispozici k zapůjčení v knihovně informačního centra Federace rodičů a přátel sluchově postižených v Praze.

očekávání ostatních a především ani očekávání sebe sama. Její sebevědomí neodvratitelně klesá. Ale v okruhu „svých“ se podmínky náhle mění a s nimi i její pocit k lepšímu. Náhle si uvědomuje, že někam patří. Už to není jen „já“ ale „my“. Nalézá skupinovou identitu, která přispívá k vnitřní vyrovnanosti neslyšícího jedince.

Je důležité mít však na paměti, že nalezení skupinové identity v žádném případě neznamená naprostou separaci od slyšícího světa. Neslyšící člověk se v něm bude pohybovat i nadále, teď už ale jistěji, protože čerpá sebevědomí z komunity, jejímž je členem.⁹

Dalším důležitým úkolem komunity je předávání a udržování kultury neslyšících. Komunitou zde rozumíme uskupení lidí, kteří mají společný jeden či více znaků, jimiž se liší od těch ostatních. Odborná literatura rozděluje vytváření komunity neslyšících na základě třech základních rysů:

- **Hluchota** z biologického hlediska striktně odděluje komunitu neslyšících od zbytku společnosti a ostatních komunit, které jsou naopak slyšící.
- **Komunikace** probíhá v neslyšící komunitě prostřednictvím znakového jazyka. Ten se dále mění na základě národnosti a samotného společenství. Neexistuje tak pouze jedna jediná komunita neslyšících, naopak jich je mnohem více, co se navzájem liší mj. národním jazykem. Čeští neslyšící tak užívají český znakový jazyk, zatímco američtí neslyšící používají americký znakový jazyk.
- **Vzájemná podpora** je posléze vyústěním obou zmíněných rysů. Zásadní roli zde hrají školy a kluby pro neslyšící. Ty jsou směrodatné pro další předávání kultury, historie neslyšících, jejich hodnot i tradic prostřednictvím jednotlivých členů komunity na druhé. Typickým znakem pro komunitu jako je právě ta neslyšící je právě zmíněná podpora, ta spočívá např. v poskytnutí vzájemné pomoci při situacích, kdy dochází ke konfliktům či nepochopení při kontaktu se slyšící obcí nebo neslyšícími členy disponující odlišným národním znakovým jazykem. Podstatou je, aby se jednotlivec necítil v takovýchto situacích sám, ale naopak se cítil „být doma“, součástí celku, což je přirozenou a nenucenou potřebou.¹⁰

⁹STRNADOVÁ, V. *Jak se úspěšně vyrovnat se ztrátou sluchu; Díl 1. Náhlá ztráta sluchu*. 1. vyd. Praha: ASNEP, 2001. s. 75-76. ISBN 80-903035-2-8.

¹⁰KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 13. ISBN 978-80-87153-94-9.

Každá komunita se řídí způsobem chování, který je typický jen pro ni. Jako příklad lze uvést Číňany, kteří při nastupování do autobusu vyhledávají naopak obsazené sedačky, zatímco my se snažíme usadit na volná místa. A přestože daného člověka vůbec nemusí znát a nikdy ho předtím neviděli, okamžitě se s ním dávají do řeči. Rovněž lze uvést příklad, kdy se v jejich kultuře musí rozbalovat dárky pouze až po odchodu návštěvy. Stejně tak existuje řád a předepsané chování pro komunitu neslyšících. Důležité je být předem seznámen s jejími zvyky a hodnotami, ale i s tím, co je pro neslyšící zcela nepřipustné nebo je dostává do stresových situací.

Dotyky

Je jasné, že pro neslyšící lidi hraje vzájemný dotyk zásadní roli a také ho oproti slyšícím lidem používají při své komunikaci mnohem častěji. Dotek funguje jako upozornění, pokud chtějí zahájit rozhovor, vstoupit do něj nebo jednoduše upoutat pozornost. Obecně se považuje za vhodné zaklepat druhému na rameno nebo na horní část paže. V případě že účastníci komunikace sedí, jsou přípustné dotyky stehem.

Přerušení rozhovoru

Jedná-li se o situaci, kdy spolu hovoří dvě osoby prostřednictvím znakové řeči a do jejich rozhovoru chce vstoupit náhle třetí osoba, musí postupovat následovně: Nejdříve přistoupí k první osobě a dotkne se jejího ramene nebo paže, ovšem tak, aby zároveň navázal oční kontakt s osobou druhou. Té následně ukazuje prostřednictvím znakové řeči, že se omlouvá za přerušování, protože se potřebuje na něco zeptat. Až poté se může otočit na první osobu a začít s ní řešit to, co potřebuje. Celé přerušování je poté zapotřebí zakončit poděkováním směrem k druhé osobě.

Upoutání pozornosti

V případě, že potřebujeme získat pozornost většího publika neslyšících (sál, třída), je možné tak učinit zhasnutím a rozsvícením světla v místnosti. Podle potřeby lze i opakovat. Nebo lze použít rázného dupnutí, které šíří vibrace podlahou.

Loučení

Rozloučit se tzv. „po Anglicku“ je zcela nepřijatelné. Vždy, když někdo přichází či odchází, je na místě podání rukou, které někdy doplňuje navíc polibek, a to se všemi přítomnými bez výjimky. Koná-li se nějaká kulturní událost, je samozřejmé, že se na ni sjedou neslyšící ze všech koutů ČR. To ve většině případů vede k velice

dlouhému loučení (někdy více než hodinu), protože všichni vědí, že se zase dlouho neuvidí.

Neslyšícímu člověku je nepříjemné:

- pokud se snažíme dotknout nebo otočit jeho hlavou
- surové poklepávání na jejich záda
- pokud nejsou doteky k upoutání pozornosti důrazné
- když sedící upoutává pozornost stojícího poklepáváním na jeho nohu
- pokud k nim promlouvá člověk stojící v bodě, odkud přichází světlo
- pokud znemožňujeme jeho komunikaci s ostatními lidmi, tím že ho chytáme za ruce
- přerušování očního kontaktu během konverzace
- pokud nejsme stoprocentně soustředěni na komunikaci s ním a věnujeme se souběžně okolním zvukům či rozhovorům slyšících okolo nás¹¹

Člověk, který však ohluchne až potom, co si stihne osvojit zcela daný jazyk, dokáže takovou překážku překonat. Je schopný se už obstojně vyjadřovat jak mluveným, tak i psaným jazykem. Jeho vyjadřovací schopnost dorozumívání je bezbariérová. K překážkám tak dochází až společně s příjmem sdělení. Tuto bariéru lze překonat prostřednictvím odezírání (to ovšem není stoprocentní), anebo je možné ji obcházet písemnou komunikací.

2. 4 Terminologie neslyšících

Budeme-li hovořit o vadě sluchu, je třeba si terminologicky ujasnit a uvědomit, že tento pojem nelze zaměňovat se sluchovým postižením. Zatímco na vadu sluchu je pohlíženo z hlediska zdravotnického, tedy jako na přesně změřitelný stupeň omezení sluchového vnímání, které hraje zásadní roli pro komunikaci v běžném životě, ke sluchovému postižení přistupujeme z pohledu, kdy se vady odráží zpět k jedinci. Jedná se tedy o psychosociální rozměr vady.

¹¹KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 34-35. ISBN 978-80-87153-94-9.

V současné době rozdělujeme dva přístupy, s jakými pojmáme sluchové postižení. Tím prvním je patologizující pojetí, tato koncepce se zabývá sluchovou vadou, ke které přistupuje jako ke stavu, kdy je omezena nebo zásadním způsobem znemožněna schopnost slyšet v porovnání s normální schopností slyšet v populaci. Předpokládá, že vada bude nadále léčena nebo alespoň účinně kompenzována. V tomto kontextu máme na mysli, že se nejedná pouze o použití technických pomůcek, ale rovněž o využití speciálně pedagogických postupů, které mají za cíl překonat sníženou komunikační schopnost a zmírnit důsledky sluchového postižení.

Sociokulturní pojetí sluchové vady nahlíží na jedince se sluchovým postižením jako na osobu s odlišným komunikačním modelem. Opírá se o existenci kulturní menšiny, kterou právě skupina osob se sluchovými vadami je, neboť vykazuje základní znaky – má svůj jazyk, historii, kulturu a hodnotový systém. V případě, kdy se jedinec se sluchovým postižením identifikuje se skupinou vykazující znaky kulturní menšiny, neztotožňuje se s označením postižený či handicapovaný. Stává se Neslyšícím.¹²

Abych předešel nesrovnalostem v terminologii spojené s diferenciací neslyšících lidí, rozhodl jsem se používat výraz neslyšící s malým „n“. Pod tímto výrazem je chápáno celé společenství neslyšících bez rozdílů mezi stupněm jejich sluchového postižení. Snažím se tak více zpřehlednit svou práci, ovšem ne na úkor relevance údajů. V případech, kde bude nutno blíže specifikovat druh postižení, tak také učiním.

¹²POTMĚŠIL, M. *Sluchové postižení a sebereflexe*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. s. 9-11. ISBN 978-80-246-1300-0.

3 DIFERENCIACE SLUCHOVÉHO POSTIŽENÍ

3. 1 Nedoslýchavost

Český jazyk díky své pestrosti dává možnost zachytit přesné rozdílnosti v terminologii týkající se diferenciací sluchového postižení (např. těžká nedoslýchavost, lehká nedoslýchavost), taktéž přesně určit termíny podle časového období, ve kterém sluchová vada vznikla (např. vrozená hluchota, prelingvální nedoslýchavost nebo získaná oboustranná těžká nedoslýchavost). Poskytuje také vyjádření vlastnosti (např. hluchota) a dokáže označit i jejího nositele (hluchý). Označení pro osoby s nejtěžšími vadami sluchu má dokonce několik (hluší, hluchoněmí, neslyšící, osoby s úplnou hluchotou).¹³

Obecně můžeme najít jen málo takových oblastí, ve kterých by nepřesnosti v terminologii dokázaly napáchat tolik škod, jako je tomu právě u neslyšících. Jak jsem již dříve naznačil, pojem „sluchově postižený“ je pro tuto práci zásadní. Rovněž je asi jediným vyjádřením, které zaštiťuje všechny osoby s různým rozsahem ztráty sluchu.

Pro ty, jejichž sluchovou ztrátu lze do značné míry zmírnit, používáme označení – „nedoslýchavý“. Nedoslýchavost může dosahovat různě vysoké závažnosti poškození sluchu. Hlavním však zůstává fakt, že jakýkoliv druh (lehká, těžká) nedoslýchavosti je možné do určité míry kompenzovat technickými pomůckami, zejména sluchadly, jejichž vývoj zaznamenal veliký pokrok v posledních letech. Do kategorie nedoslýchavých rovněž zařazujeme osoby s tzv. „praktickou hluchotou“. Ta se pohybuje na hranici okolo 70 dB a její vlivy dnes lze pomocí elektronických sluchadel dobře kompenzovat. Přestože se nejedná o hluchotu, je přínosné, že ji za ni lze vydávat při příležitostech, jako jsou žádosti o sociální dávky atd.

Na rozdíl od lidí, kteří ztratili sluch v úplném měřítku, a kterým sluchadla nepřinášejí žádný jiný přínos kromě vibračních vjemů, lidem se zbytky sluchu však tato technická pomůcka výrazně pomáhá při odezírání (rozlišení znělých a neznělých hlásek). Pokud bychom se to pokusili přirovnat ke zrakově postiženým, je to jako porovnávat

¹³HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Septima, 1999. s. 38-39. ISBN 80-7216-096-6.

zcela slepého člověka (tedy nevidomého), který vidí jen a pouze tmu, s člověkem, který dokáže vnímat alespoň obrys dlaně na konci své natažené horní končetiny.

Na místě je zdůraznit, že převážnou většinu nedoslýchavých utvářejí staří lidé. Zhoršení sluchu doprovází mj. stárnutí velmi často. Obrovská poptávka ze strany starých lidí však přináší svá pozitiva, a sice v podobě neustálého zdokonalování a modernizace technických pomůcek jako jsou právě sluchadla. Nejvíce z toho v konečném důsledku těží malé nedoslýchavé děti, které tak mají příležitost se naučit bez velkých problémů číst. V tolerantním a chápavém rodinném zázemí mohou mít rovněž dostatek příležitostí pro tzv. náhodné nebo bezděčné učení. Právě to tvoří základy pro náš sociálně emocionální rozvoj.

Hlavním problémem nedoslýchavých je jejich nevyhraněnost, ať už k slyšícímu světu nebo ke společenství Neslyšících. Jejich schopnost domluvit se bez zásadních překážek se slyšícími lidmi je velkou výhodou, avšak nikdy nedosáhnou stoprocentního přijetí ve slyšící společnosti. A pokud nerozvinou schopnost znakové řeči včas, hrozí, že je odmítne i společenství Neslyšících.

Kvalita Srozumitelnosti u osob bez úplné ztráty sluchu se pohybuje okolo 100%. Podle logického vzorce, kdy vzrůstá ztráta sluchu u nedoslýchavých, dochází poté k poklesu srozumitelnosti. Nejedná se o nijak dramatický pokles, ovšem pokud zhoršení kvality sluchu nepřekročí hranici mezi 100 až 120 dB. Náhle tak dochází k rapidnímu poklesu srozumitelnosti a potom už nemluvíme o nedoslýchavosti, ale jedná se o hluchotu.¹⁴

3. 2 Hluchota

Prelingválně neslyšící

Všeobecně neexistují na světě žádné právní definice hluchoty, které by bylo možné alespoň z části srovnávat s definicí slepoty. Což dokazuje, jak málo se dostává pochopení problematice okolo sluchového postižení. Mluvíme-li o úplné hluchotě, kterou jsou postiženi lidé již od narození, je třeba si uvědomit, že v takovémto případě není technické pomůcky, která by dokázala kompenzovat postižení. Jediným řešením

¹⁴HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Septima, 1999. s. 40-44. ISBN 80-7216-096-6.

zůstává zařadit takové osoby hned od raného dětství do rehabilitačního programu zaměřeného k výuce znakového jazyka. Nezbytnou součástí takového programu je také to, že si znakový jazyk musí osvojit naprostá většina rodiny, což je jediným způsobem, jak vytvořit příznivé podmínky pro dítě a umožnit mu ideální prostředí pro rozvoj znakového jazyka v jeho nejcitlivějším období. Neznamena to ale, že vedle znakového jazyka je už mluvená řeč nepotřebnou a nedůležitou. I té se musí prelingválně neslyšící dítě, tedy dítě, které ztratilo sluch ještě před začátkem rozvoje řeči, naučit. Ovšem mluvená řeč je v tomto případě vnímána více jako druhý jazyk a důraz u něj se klade především na čtení a psaní oproti artikulaci. Důležité je brát však na vědomí, že i neslyšící dítě zůstává stále dítětem a pro osvojování si znakové popřípadě mluvené řeči by nemělo být obětováno období jeho dětství.

U prelingválně neslyšících lidí můžeme oproti nedoslýchavým a ohluchlým osobám jejich situaci označit za „výhodu“. Zatímco se obě již zmíněné skupiny se schopností slyšet někdy během života seznámili, u lidí u prelingválně neslyšících k tomu nikdy nedošlo. V zásadě to znamená, že schopnost sluchu nepostrádají, jelikož ani nikdy neslyšeli. Mimo to je pro ně rovněž charakteristické, že jako mnoho jiných jazykových menšin, vytvářejí spontánně soudržná společenství. Můžeme se tak setkat s neslyšícími, kteří striktně upřednostňují ty zaměstnavatele, kteří již v pracovním kolektivu zaměstnávají další neslyšící. Nebo se jednoduše stěhují jen do takových míst, kde už bok po boku žijí rodiny neslyšících. Kluby a spolky, jimiž jsou členy, se pro ně stávají středobodem veškerého dění a společenského vyžití. To vede k tomu, že se většinou necítí tak osamělí, jako tomu bývá u nedoslýchavých a ohluchlých.¹⁵

Ohluchlí

Hned na začátku je třeba ujasnit, zdali je slovo „hluchý“ hanlivé či ne. Negativní pocity spojené s tímto slovem vznikly přílišným zneužíváním ze strany slyšících lidí. V samotném frazeologickém slovníku z roku 1987 není možné nalézt výraz „neslyšící“, ale naopak se zde objevuje slovo „hluchý“ ve spojení „chovat se jako hluchý“ a je vysvětlováno jako vzdorování či odmítat reakci na něčí slova. To se poměrně vzdaluje od původního smyslu slova a není divu, že někteří lidé mají vůči tomuto slovu averzi. Vzhledem k terminologii však nelze tomuto vyjádření nic vytknout a v některých případech je dokonce považováno za nápomocné. Někteří lidé ho totiž používají přednostně před výrazem neslyšící. Především v situacích, kdy se dostávají

¹⁵HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Septima, 1999. s. 45-46. ISBN 80-7216-096-6.

do kontaktu se slyšícími lidmi, kteří na oznámení ohluchlého člověka, že neslyší, reagují zvyšováním hlasu. Pokud však ohluchlý člověk hned oznámí, že je hluchý, slyšící hned pochopí, že zvyšování hlasu nepomůže.¹⁶

V případě, že dojde k ohluchnutí po částečném rozvoji mluvené řeči (ve čtyřech až pěti letech života), zůstává sluchově postižený člověk podstatně zvýhodněn oproti lidem, kteří nikdy nezažili, jaké to je moci slyšet. Především na poli komunikace se slyšícími osobami má ohluchlý mnohem menší problémy, aby se dorozuměl srozumitelnou a poměrně přirozeně znějící mluvou. Zapříčiněno je to právě tím, že už mají jistý vztah k mluvené řeči, který se vytvořil v mládí, a který už jde jen těžko zapomenout. Ten mohou dále procvičovat za pomoci logopeda, aby se kvalita mluveného slova nezhoršovala.

Paradoxně největším problémem pro ohluchlé je fakt, že zažili, jaké to je slyšet. Uvědomují si, jak je pro ně sluch cenný a těžko postradatelný. Ve velice složité situaci se ocitají zejména lidé, co ztratili sluch až vlivem stáří. V pokročilém věku se totiž velice těžko přizpůsobuje komunikaci prostřednictvím odezírání a učit se znakový jazyk je už poté takřka nemožné. Při každodenním styku se slyšícími lidmi v běžných situacích je přitom zřídka kdy dostatek času a trpělivosti k písemné formě komunikace.¹⁷

¹⁶STRNADOVÁ, V. *Jak se úspěšně vyrovnat se ztrátou sluchu; Díl 1. Náhlá ztráta sluchu*. 1. vyd. Praha: ASNEP, 2001. s. 45-46. ISBN 80-903035-2-8.

¹⁷HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Septima, 1999. s. 44. ISBN 80-7216-096-6.

4 ZNAKOVÝ JAZYK

Historie znakového jazyka

Komunikace neslyšících lidí se stává problémem především v kontextu života mezi slyšícími lidmi. Fakt, že neslyšící lidé jsou „menšinovou společností“, utvrzuje (ačkoliv neprávem) „většinovou společnost“ v tom, že jim může diktovat, jakým způsobem spolu mají komunikovat. Zejména v minulosti byl považován znakový jazyk za nežádoucí a jeho znalost byla chápána jako něco, co zpomaluje nebo dokonce brání v osvojování mluveného jazyka u dítěte. Lidé se za sluchové postižení do jisté míry styděli a snažili se tuto skutečnost před společností skrývat. Později se však ukázalo, že tyto domněnky nejsou nijak opodstatněné.

Nebyl nalezen ani blíže specifikován jediný výsledek výzkumu, který by nasvědčoval takovému tvrzení. Naopak z empirických zkušeností vyplývá, že pokud si dítě osvojí jeden jazyk v příslušném vývojovém období, učení se dalšímu jazyku je pro něj mnohem snazší.

Není tomu tak dávno, co znakový jazyk nebyl uznáván za regulérní formu jazyka. Převládala názor, že se jedná jen o chaotické, výrazově chudé posunky bez jakékoliv gramatiky. Absurdně byla tato pověra rozšířena mezi lidmi, pro které byl znakový jazyk zcela neznámým komunikačním prostředkem. Studenti na vysokých školách, kteří se zaměřovali později právě na výchovu neslyšících dětí, byli předem připravováni na tzv. „potírání posunků“.¹⁸

Zákaz používání znakového jazyka, však nevedl k ničemu. I pod hrozbou trestů u sluchově postižených jedinců převládla živelná potřeba vzájemného sdělování prostřednictvím znakování. A protože nebylo možné se naučit znakovému jazyku ve škole, byli nuceni si vytvořit své vlastní znaky, což mělo negativní následky v podobě roztržitosti podoby jednotlivých znaků. Na každé škole se tak znakovalo jinak a i dnes sami neslyšící považují tuto skutečnost za původ zmatků v současné podobě znakového jazyka.

Fakt, že musely neslyšící děti používat znakový jazyk potají s pocitem, že se dopouštějí něčeho špatného, vedl k tomu, že si svého jazyka nevážily. Tím, že sluchově postižené děti postrádaly svůj vlastní dorozumívající prostředek

¹⁸STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace*. 1. vyd. Praha: FF UK, 1998. s. 262-263. ISBN 80-85899-45-0.

ve společnosti se rovněž odráželo na neschopnosti vyjádřit své niterní pocity, myšlenky nebo přání. To jim zabraňovalo, aby získávaly sdělené zkušenosti, vědomosti a sociální dovednosti.¹⁹

Český znakový jazyk

V každé zemi se setkáme s odlišnou formou znakového jazyka, která je právě pro daný stát specifická. V takovémto případě mluvíme o národním jazyce, který je používán v běžné komunikaci mezi neslyšícími osobami, když zrovna nejsou přítomni žádní slyšící lidé. Nejlépe si jej dovedou osvojit neslyšící děti neslyšících rodičů. Takových rodičů je však málo a postrádají vyšší formální vzdělání na to, aby dokázali znakový jazyk popsat. Mimo neslyšící potomky stejně postižených rodičů můžeme do skupiny uživatelů znakového jazyka uvést také tlumočníky. Ti mají většinou také za rodiče neslyšící, ale jedná se spíše o nedoslýchavé, kterým mluvené slovo v češtině nedělá zásadní problém.

Národní znakové jazyky nepostrádají žádné složky, které obsahují ostatní jazyky. Český znakový jazyk zaručuje, že sdělovaná věta bude jednoznačně pochopena. Je tedy plnohodnotným jazykem se všemi charakteristikami, jako je např.: vlastní slovník ustálených znaků nebo vlastní gramatika, která se značně liší od češtiny, protože český znakový jazyk nemá naprosto nic společného s českým jazykem užívaným slyšícími lidmi.²⁰

„Odlišnou gramatiku českého znakového jazyka a češtiny lze ukázat na primitivním příkladu. Větu „Včera jsem byl v kině a za nic to nestálo“ ukáže neslyšící sekvencí znaků

„včera“ + „kino“ + „hotovo“ + „grimasa vystihující kvality filmu.“

Překlad této věty do češtiny musí znít jediné

„Včera jsem byl v kině a za nic to nestálo.“

Pokud by tuto větu chtěl někdo ze znakového jazyka přeložit jako „Včera kino hotovo,“ dopustil by se stejné nehoráznosti, jako překladatel z angličtiny, který by například větu „I have been in Budapest“ přeložil slovy „Já míti byto do Budapešt“ místo správného „Byl jsem (již) v Budapešti.“²¹

Odlišnost můžeme zaznamenat také v porovnání jednotlivých znakových projevů. Vedle oficiálního znakového projevu užívaného např. ve škole tak existuje

¹⁹STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace*. 1. vyd. Praha: FF UK, 1998. s. 254-256. ISBN 80-85899-45-0.

²⁰HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Septima, 1999. s. 68-69. ISBN 80-7216-096-6.

²¹Tamtéž. s. 69.

i ten neoficiální užívaný v mimoškolním prostředí. Ve znakovém projevu najdeme také žargon (ve skupinkách mládeže) nebo formy dětské řeči. Své místo tu mají i předem domluvené tajné znaky, které mohou interpretovat pouze konkrétní adresáti. Na formu znakového projevu mají vliv rovněž generační rozdíly a občas se můžeme setkat i s výrazy převzatými z ostatních jazyků.

Jakoby to však nestačilo, dochází k dalším rozdílnostem nejen v mezinárodní sféře znakového jazyka, ale i uvnitř jednotlivých národních jazyků. Stejně jako například v češtině se liší navzájem výrazy označující tramvaj (v Praze – električka, v Brně – šalina), najdeme plno odlišností ve vyjádření jednotlivých pojmů na území ČR.²²

Uživatelé znakového jazyka

Jak jsem již zmínil, pojem neslyšící neoznačuje pouze soubor lidí, kteří zcela ztratili sluch či se bez sluchu již narodili. Do jazykové skupiny neslyšících lze zařadit mnoho dalších členů s různými formami postižení sluchu. Mají zde své místo i osoby, které nemusí být nijak sluchově postiženy.

Mezi uživatele znakového jazyka patří vedle neslyšících lidí také děti neslyšících rodičů, pro které je tento jazyk jazykem mateřským (prvně naučeným). Dále také lidé, kteří se naučili znakovému jazyku až po osvojení mateřského jazyka. Takoví lidé se naučí znakovému jazyku především prostřednictvím kontaktu s neslyšícími lidmi. Těmi mohou být jejich sourozenci, kamarádi nebo kolegové. Znakový jazyk si někteří nedoslýchaví lidé osvojí prostřednictvím častého kontaktu s neslyšícími jednotlivci. Komunikace prostřednictvím znakového jazyka je totiž klíčovou pro přijetí do jejich společenství.

Velká část lidí si osvojuje znakový jazyk v kursech. Jedná se převážně o rodiče neslyšících dětí, učitele a další lidi, kteří se sluchově postiženými přicházejí každodenního styku při svém povolání. Dále nelze opomenout jedince, kteří se zúčastňují kursů z vlastního zájmu, tedy proto, aby se seznámili s tímto jazykem a byli připraveni a schopni se s neslyšícími dorozumívat.²³

²²HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Septima, 1999. s. 68. ISBN 80-7216-096-6.

²³STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace*. 1. vyd. Praha: FF UK, 1998. s. 151. ISBN 80-85899-45-0.

5 BARIÉRY V KOMUNIKACI NESLYŠÍCÍCH

Mluvíme-li o bariérách postižených osob vyskytujících se např. v dopravě, v naprosté většině máme na mysli vozíčkáře, kteří jsou spojováni s omezenou schopností pohybu. Nebo nevidomé osoby, které jsou svým postižením limitovány v prostorové orientaci. Neslyšící lidé však slyšící společností takto vnímání nejsou. Na první pohled u nich totiž nejsou patrné žádné známky postižení, ať už fyzického nebo smyslového, nejsou svým postižením navenek stigmatizováni. Lidé kolem neslyšícího člověka tudíž předpokládají, že se např. při cestování veřejnou dopravou bude chovat tak, jak by se chovala většinová populace. Neslyšící člověk však nemůže reagovat běžným způsobem na zvukové pokyny vycházející např. z veřejných tlampačů, reproduktorů apod. Neslyšící jedinec tak stěží zaregistruje, že se dveře v metru zavírají, když neslyší verbální upozornění.

Postoj většiny lidí vůči neslyšícím lidem je však často nekompromisní. Nezřídka se setkáváme s projevy jako: „Co by chtěli, vždyť můžou chodit?“ Tím jakoby omlouvali, proč se lidem se sluchovým postižením nevěnuje v oblasti bariér dostatečná pozornost. Jen málokdo je schopný si uvědomit, že i neslyšící lidé se v běžném životě neustále potýkají s bariérami. Tyto bariéry se týkají především zvukových informací či signálů, které neslyšící lidé nejsou schopni vnímat.²⁴

Pod termínem „komunikační bariéra“ se skrývá široký pojem. Mohli bychom jej chápat jako překážku na cestě, která nám brání, abychom prošli nebo dospěli k cíli. V případě této práce se budeme zabývat bariérou ve smyslu překážky na poli mezilidského dorozumívání. Komunikační bariérou se stává jakákoliv smyslová nedostupnost informace, která je sdělována. Pro neslyšící jedince tak může bariéru v komunikaci představovat mobilní telefon fungující bezvýhradně na zvukovém přenosu, ale zrovna tak se jí může stát obyčejné mluvítko u vchodu do budovy. Z pohledu slyšícího člověka se zase stává komunikační bariérou ztráta či nemožnost sluchového kontaktu. K tomu dochází například v situaci, kdy se člověk potřebuje dorozumívat s další osobou a stojí mezi nimi zavřené okno. V takovémto důsledku vzniká komunikační bariéra, která znemožňuje slyšet.

²⁴STRNADOVÁ, V., J. MATUŠKA a A. HOUSEROVÁ. *Bariéry pro neslyšící ve veřejné dopravě*. [online]. © 2007 [cit. 2013-02-22]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/214-bariery-pro-neslysici-ve-verejne-doprave>.

Komunikační bariéry můžeme rozčlenit podle jejich typologie následovně:

- **Bariéra technická**

Nastává v případě, kdy je potřeba zachytit akustickou složku dorozumívání. Takovou bariéru lze překonat pouze za pomoci druhých lidí.

- **Bariéra jazyková**

Objeví se v případě nedostatečné znalosti češtiny, resp. jazyka, což znemožňuje porozumění textu i úspěšné odezírání.

- **Bariéra psychogenní (postojová)**

Představují ji vžitá postoje ve společnosti. V případě neslyšících se setkáváme s názorem většinové společnosti, kterým jim dává najevo, že pokud se nenaučí mluvit, nebudou slyšícími akceptováni.

- **Bariéra informační**

Považujeme za ni nedostupnost náhodného učení, kdy nestačí vědět pouze to, co je určeno přímo nám, ale je potřeba znát i to, co se děje kolem nás.

- **Bariéra legislativní**

Ta znevýhodňuje neslyšící lidi, pro které bývá vyložen zákon různým způsobem, podle toho jak to zrovna ostatním vyhovuje. Zákony tak bývají obcházeny. Je možno aktivně nařizovat ovšem také lze pasivně umožňovat (například výuka ve znakovém jazyce na školách, kdy znakový jazyk je možno využívat ve výuce, ovšem málokde k tomu opravdu dochází).

Zvláštním typem bariér jsou tzv. uměle vytvořené bariéry. Ty jsou vytvářeny vždy někým a na rozdíl od ostatních bariér, které jsou vytvářeny prostředím a situacemi, v nichž se neslyšící osoba ocitá, tento typ je vytvářen svým způsobem záměrně. Sem patří především důsledky, které vycházejí z omezení či zákazu v používání znakového jazyka ve školách nebo společnosti.²⁵

²⁵STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace*. 1. vyd. Praha: FF UK, 1998. s. 248-256. ISBN 80-85899-45-0.

6 SPECIFIKA KOMUNIKACE NESLYŠÍCÍCH

6. 1 Odezírání, Čtení

Odezírání

Odezíráním je myšleno rozeznávání a odhad slov u mluvícího člověka. Děje se tak, když se odezírající (neslyšící) člověk zaměří na pohyby a postavení mluvidel – rtů, jazyka, zubů a lícních svalů. Je zcela nemožné zachytit a rozlišit odezíráním vše, co mluvící vyslovuje. Například dvojce znělých a neznělých souhlásek jsou artikulovány naprosto stejně. Odezírající neslyšící jedinec by tak musel neustále pokládat ruku na krk mluvícího, aby rozpoznal, zda současně s mluvením kmitají hlasivky či nikoli. V praxi je tedy něco takového nemožné. Rovněž nelze odezírat intonaci, což je důvodem, proč neslyšící nejsou schopni porozumět ironii. Pro celou skupinu sluchově postižených (tedy nedoslýchavých i neslyšících) je schopnost odezírat nesmírně důležitá. Nelze ji však naučit, nýbrž pouze zdokonalovat dalším tréninkem. Lze ji považovat za dar, který není dán každému. V případě malých dětí, které nejsou pro odezírání nadány, nepomůže ani ten nejpropracovanější kurz.²⁶

Čtení

Písmo by se dalo označit za jistý druh fixované řeči, který odedávna sloužil jako prostředek k zachycení mluveného slova. Jeho výpovědní hodnota je přenesena výhradně na obsah, tedy na sdělení, které obsahuje. Jeho forma má však i informační hodnotu, podle které lze identifikovat charakter dané osobnosti i její momentální duševní stav (především u textu psaného rukou).

Samotný psaný projev je v porovnání s projevem mluveným mnohem náročnější, co se přesnosti a výstižnosti sdělení týká. Typickým znakem psaného projevu je propracovanější větná stavba doprovázená pečlivějším výběrem jazykových prostředků. Přesto existuje mezi oběma formami řeči nepopiratelná vazba. Pro slyšícího člověka je v případě neporozumění mluvená forma komunikace

²⁶HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Septima, 1999. s. 74. ISBN 80-7216-096-6.

nápomocná. U neslyšícího jedince je však jakákoliv komparace psaného a mluveného projevu jako vodítko pro upřesnění nemožná.

Schopnost analyzovat psaná slova je složitým procesem souvisejícím s recepcí psaného textu. U slyšících lidí dochází k osvojování si psaného textu již kolem šestého roku jejich života. V tomto období je dítě již vyzrálé po stránce centrální nervové soustavy, má již vytvořen základní vzor vztahů, kombinací a vzájemných spojitostí. To vše už prošlo krátkodobou pamětí za účelem ukotvení v paměti dlouhodobé, která je nezbytná pro zpracovávání a ukládání informací na základě jejich účelového výběru.

Slyšící dítě je již v šesti letech vybaveno určitým repertoárem znalostí verbálního slovníku. Nejdříve se naučilo mluvit a až následně navazuje na mluvenou formu komunikace vytvářením a chápáním optických značek (učí se číst a psát). Psaný text je pro slyšící dítě už jen jinou formou toho samého sdělení, učí se tedy slova, jejichž význam dávno zná.

U neslyšících lidí je situace opačná, nejdříve dochází k osvojování psaného jazyka (už ve třech letech jejich života) a dá se tedy říci, že takové dítě dříve čte, než mluví. K tomu však dochází prostřednictvím optické formy, tedy znakového jazyka. U neslyšících dětí znakový jazyk tedy pokládá základy mentálního slovníku, který je pro vzájemnou komunikaci nezbytný. Přesto působí recepce psaného textu neslyšícím velké problémy. Porozumět vizualizaci mluveného jazyka předpokládá u neslyšících osob prolomit komunikační bariéru vycházející z jejich handicapu. Pokud se tak stane, otevírají se jim dveře do světa informací, mohou se navzájem kontaktovat stejnou cestou, jakou se dorozumívá většinová společnost, která je obklopuje.²⁷

V praxi se často setkáváme s laickým pohledem veřejnosti na komunikaci neslyšících, který vychází ze zcela mylného úsudku: „Pokud není možná komunikace mluvenou řečí, prostřednictvím vzkazů na papíře to už možné bude.“ To je zapříčiněno rozšířenou domněnkou, že znalost většinového (národního) jazyka je pro všechny automatická. U neslyšících osob se navíc setkáváme se značnou neochotou k používání psané formy komunikace, což většinová společnost nepředpokládá ani nedokáže pochopit.²⁸

²⁷SOURALOVÁ, E. *Čtení neslyšících*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. s. 5-8. ISBN 80-244-0433-8.

²⁸LANGER, J. a J. KUČERA. *Komunikace s osobami se sluchovým postižením*. [online]. [cit. 2013-02-28]. Dostupné z: <http://kurzy-spp.upol.cz/CD/4/3-03.pdf>.

6. 2 Verbální komunikace

Hlas

Každý jedinec má svůj individuální hlas, podle kterého je možné jej identifikovat. Stejně jako na světě neexistují dva totožné otisky prstů, neexistují ani dva stejné hlasy. Na vnímání ostatních lidí má svůj vliv také kvalita každého hlasu. Barva a tón hlasu vedle ostatních atributů působí především na emoce a estetické cítění. Libozvučnost našeho hlasu se odráží i na „image“ každého z nás. Tyto skutečnosti ovlivňující vnímání lidí můžeme pozorovat např. i v pohádkách.

V pohádce o malé mořské víle se princ zamiloval do hlasu malé mořské víly: „Chci ji vidět, je-li tak krásná jako její hlas.“ Také čarodějnice chtěla od překrásné mořské víly za odměnu to nejkrásnější, co víla měla – hlas. Příjemný hlas u lidí navozuje pozitivní emoce.

I při zpěvu si můžeme povšimnout, že nezáleží na obsahu zpívaného textu, nýbrž na kvalitě samotného hlasu zpívajícího. Dokazuje to i oblíbenost zahraničních zpěváků u nás, a to i přesto, že zpívají v jazyce, kterému převážná většina posluchačů nerozumí.

Rozdílnost v hlase mužů a žen je považována za sekundární pohlavní znak. Existují případy, kdy se do sebe zamilovali lidé pouze na základě hlasového projevu. Fakt, že se do sebe mohou zamilovat dva lidé, aniž by mezi nimi kdykoli došlo k fyzickému setkání, jen dokazuje, jak silný efekt může mít přitažlivost hlasu.²⁹

Sluch, jakožto jedna ze složek smyslového vnímání, zprostředkovává mozku informace z našeho okolí. Mimo to však také umožňuje kontrolovat vlastní mluvený projev. Postižení sluchu tuto schopnost omezuje a jedinci se sluchovým postižením tak chybí zpětná sluchová vazba. V konečném důsledku se jejich hlasový projev výrazně odlišuje od hlasových projevů ostatních slyšících lidí.³⁰

Mluvený projev

Mluvená řeč, ať už v psané či zvukové podobě, je pro styk s majoritní (slyšící) společností zásadní. Čím více je mluvený projev sluchově postiženého jedince

²⁹STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace*. 1. vyd. Praha: FF UK, 1998. s. 114-115. ISBN 80-85899-45-0.

³⁰HORÁKOVÁ, R. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. s. 50. ISBN 978-80-262-0084-0.

nesrozumitelný, tím obtížnější je jeho integrace a složitější interkulturní komunikace.³¹ Hlasový projev pozměněný vlivy, jež zapřičiňují sluchové postižení, současně mění přístup slyšících k sluchově postiženému člověku. Hlas a tedy řeč sluchově postižených nepůsobí na slyšící lidi příjemně a to se okamžitě odráží na způsobu, jakým je neslyšící člověk (ale i ohluchlý během života) přijímán a následně posuzován slyšícími lidmi.³²

Narušení mluveného projevu se u sluchově postižených lidí nejvýrazněji projevuje ve třech složkách mluvy:

- Respirace (dýchání)
- Fonace (tvorba hlasu)
- Artikulace (výslovnost)

Pro hlas sluchově postižených jedinců jsou dále charakteristické kolísání síly a tónové výšky, monotónnost a změny v barvě.³³

Je pozoruhodné, že pokud o sluch náhle přijde dospělý člověk, jeho stávající řečové (vyjadřovací) schopnosti zůstanou zachovány, tedy už o ně nepříjde. Stačil si totiž osvojit mluvenou řeč podle zvukového vzoru a rovněž si upevnil jazykové vzorce a nabyl obsáhlou slovní zásobu. Dá se tedy říci, že jeho řeč je plně vyvinuta, protože zná mluvený i psaný jazyk. Sluchová zkušenost mu byla velkou výhodou, jelikož možnost slyšet sám sebe a následně porovnávat s mluvenými projevy ostatních je nejlepší způsob, jak si mluvenou řeč osvojit.

V uvedeném případě by tedy mluva nevymizela z vědomí, ovšem zcela jistě by se změnila. Bez sluchové odezvy není možno kontrolovat zvukovou kvalitu vlastní řeči. Nejsme-li schopni kontrolovat hlasitost zvuků v prostředí kolem nás, nejsme ani schopni odhadnout optimální hlasitost našeho hlasového projevu. Když například neslyšícímu člověku někdo řekne: „Mluv hlasitěji, kvůli hudbě tě není slyšet!“ a vzápětí jej tentýž člověk zase zarazí se slovy: „Nekřič, hudba už dávno nehraje a poslouchá tě půlka sálu!“, pár podobných zážitků postačí k tomu, aby dotyčný získal strach v neznámém prostředí třeba jen promluvit.

³¹HORÁKOVÁ, R. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. s. 50-51. ISBN 978-80-262-0084-0.

³²STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace*. 1. vyd. Praha: FF UK, 1998. s. 115. ISBN 80-85899-45-0.

³³HORÁKOVÁ, R. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. s. 51. ISBN 978-80-262-0084-0.

U lidí s později získaným sluchovým postižením dochází k nejčastějším změnám v oblasti hlasové polohy, zřetelnosti mluvy a někdy i ve změně využívání dutin mluvních orgánů. Jejich hlas začne znít více nosově či hrdečně. Čím déle člověk neslyší, tím jsou změny znatelnější.³⁴

U zcela neslyšících lidí, kteří se již sluchově postižení narodili, je situace ještě složitější. Je třeba vzít na vědomí, že lidé, kteří se již jako neslyšící narodili, si museli mluvenou řeč osvojovat bez předcházející sluchové zkušenosti. Využívají více hmatu a zraku, kterými chybějící sluch kompenzují. Přesto tato kompenzace absenci sluchového vnímání nikdy nenahradí. Není tedy překvapením, že i přes snahu vypěstovat mluvenou řeč u neslyšících dětí, se nikdy nepodařilo, aby zněla přirozeně. Tomuto druhu uměle vytvořené řeči budou bohužel rozumět spíše lidé, kteří jsou s danou osobou v kontaktu každý den a jsou na jeho způsob výslovnosti zvyklí.³⁵

Osoby neslyšící od narození užívají mluvenou řeč především (a často pouze) tehdy, jsou-li přesvědčeny, že jiný způsob domluvy není možný, resp. nemají jiné východisko. Přesto, že tito jedinci neslyší, mají vryto v paměti, jak dlouho a nesčetněkrát se museli totéž slovo učit, a že ne ve všem byli zcela úspěšní. Z různých zdrojů se k nim také dostávají informace o odlišnosti jejich mluvy, což rovněž přispívá k tomu, že se neslyšící jedinec necítí v mluvení jistý a to velmi oslabuje jeho již tak snížené sebevědomí.³⁶

6. 3 Neverbální komunikace a její složky

Člověk během mluvení nepohybuje pouze ústy, ale i očima, hlavou, tváří, rukama a vlastně celým tělem. Komunikaci tedy můžeme rozdělit na verbální a neverbální. Společně s tempem projevu mluvícího člověka, můžeme pozorovat, jak se projevují jeho emoce. Díky tomu, že dokážeme vnímat a přijímat signály neverbální komunikace, dokážeme zachytit postoje, nálady i pocity pozorovaného člověka.

Pro neslyšící osoby mají viditelné neverbální projevy komunikujících zásadní význam, mnohdy i větší než jim přisuzují slyšící mluvčí. Neverbální složka (např. mimika, gesta)

³⁴STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace*. 1. vyd. Praha: FF UK, 1998. s. 208-209. ISBN 80-85899-45-0.

³⁵Tamtéž. s. 219-220.

³⁶Tamtéž. s. 165.

je pro porozumění velmi nápomocná, neboť přispívá k potřebnému dekódování obsahu sdělení. Pro neslyšící osobu je tedy důležité soustředit se nejen na odezírání z úst, ale také na mimoslovní projevy mluvícího člověka, neboť případně nesrozumitelnosti sděleného obsahu zmiňovaná gesta a mimický doprovod řeči usnadňují odhad pravděpodobného smyslu podání a rovněž přispívají k větší plynulosti a tempu komunikace.

Neslyšící člověk není schopen zachytit ironii, neboť tento aspekt řeči nelze bez pomoci sluchu identifikovat. Nicméně při plném soustředění se na viditelné neverbální projevy komunikace je i neslyšící jedinec schopen spontánně vypěstovat cit pro porozumění „řeči těla“.

Mezi neverbálními projevy slyšících a neslyšících lze pozorovat rozdílnost, a to jak v oblasti aspektů vrozených, tak i naučených. Stejně patrné jsou odlišnosti ve využívání jednotlivých neverbálních projevů v komunikaci neslyšících oproti slyšícím lidem. Znatelné rozdíly se projevují při očním kontaktu (jeho častost a délka), v míře dotýkání se ostatních lidí (včetně těch neznámých), v živosti pohybů, expresivnosti mimiky, ve vzájemné vzdálenosti při komunikaci a také v oblasti společenských pravidel.

To vše je zapříčiněno jinou úrovní vnímání a jinými životními podmínkami, ve kterých neslyšící žijí. Sluchově postižení kladou větší důraz na zrak a hmat (dlouhé a pozorné pohledy, časté doteky, fyzická blízkost – v komunitě neslyšících je to však považováno za zcela přirozené. Na slyšícího člověka, neobeznámeného s problematikou neslyšících, mohou některé neverbální projevy působit „nenormálně“ až neomaleně. Je to zapříčiněno tím, že slyšící člověk je navyklý posuzovat zmiňované komunikační projevy podle svých zažitých měřítek. Neznalost těchto specifík sluchově postižených vyvolává u slyšících při setkání s neslyšícími osobami pocity nejistoty, zmatku a přispívá k řadě omylů a nedorozumění. V konečném důsledku na to doplácí neslyšící osoby, na něž je pohlíženo jako na „divné“ a jsou jim připisovány nejružnější motivy a v krajních případech i duševní onemocnění.³⁷

Mimika

Mimika je v první řadě ukazatelem emocí a vztahů ke komunikačnímu partnerovi i v obsahu jeho sdělení. Přesto, že ne každý vypadá stejně, primární výrazy pro strach, hněv, smutek, bolest atd. mají u všech lidí téměř totožnou podobu.

³⁷STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 8-12. ISBN 978-80-87153-52-9.

V běžné komunikaci slyšící populace je mimika doprovodným a doplňujícím prvkem verbální komunikace. Ve znakovém jazyce se však tyto mimické prvky stávají plnohodnotnou součástí nemanuálních složek znaků. Díky mimice jsou neslyšící schopni od sebe odlišit např. vztahné a podmínkové věty. Na správném užití mimických výrazů během rozhovoru sluchově postižených tedy velmi záleží. V případě špatného užívání mimického výrazu dochází k nejasnostem a nesprávnému vyložení významu sdělení na straně odezírajícího (neslyšícího) partnera.

Pro slyšícího může být matoucí rozeznat, kdy je mimický výraz nemanuální součástí znaku a kdy naopak „pouze“ neverbálním doprovodným projevem. V případě těchto neverbálních projevů se komunikace neslyšících nijak zásadně neliší od neverbálních projevů slyšících.

S mimikou souvisí také tzv. „zrcadlení“. Jednoduše si ho můžeme vysvětlit jako jistou formu napodobování, které užíváme v případě, že chceme dát najevo mluvící osobě naše pochopení. Přiblížit význam zrcadlení si můžeme na příkladu, kdy napodobujeme výraz bolesti jedince, který se právě poranil. Správné zrcadlení předpokládá schopnost emocionálního vcítění se do druhého člověka.

V kontextu s neslyšícími je zrcadlení důležité z toho důvodu, že jeho prostřednictvím neslyšící osoba dává najevo svůj zájem o to, co je jí sdělováno.

U znakování a při odezírání má síla zrcadlení rozdílnou intenzitu. Při odezírání se musí neslyšící člověk absolutně koncentrovat. Jednak, aby neztratil souvislosti a také z toho důvodu, že klíčové sdělení společně s jeho porozuměním někdy přichází až v úplném závěru celé promluvy. U znakového jazyka má pozornost a následná zpětná vazba posluchače kolísavý průběh, nejde o zmíněnou absolutní stálou koncentraci a neměnný postoj. Při pohledu na neslyšícího během odezírání proto můžeme sledovat převážně soustředěné až úzkostlivé výrazy, které se v určitých úsecích střídají s dalšími výrazy nepochopení či porozumění.³⁸

Gesta

Pohyby rukou či těla, které doprovázejí náš verbální projev, označujeme jako gesta. Jedná se o bezvýhradně neverbální formu komunikace, která by však neměla být zaměňována se „znakováním“. Této chyby se velice často dopouštějí především neinformovaní slyšící lidé, kteří kdy mylně považují gesto a znak za jedno a to samé. Je pravdou, že neslyšící lidé znakují, rovněž ale dělají gesta podobně jako slyšící.

³⁸STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 26-30. ISBN 978-80-87153-52-9.

Rozdíl je v tom, že u slyšícího člověka lze od sebe snadno odlišit verbální složku od neverbální, u neslyšícího člověka vyjadřují jeho ruce jak verbální (v případě znakování – nevokální projev), tak neverbální složku projevu, a to může být pro slyšícího člověka matoucí.

Nedílnou součástí gest jsou tzv. optické kontaktní signály. Ty spočívají v tom, že pokud se neslyšící osoba nachází v zorném poli osoby, ke které chce mluvit, použije pohyb rukou k upoutání jeho pozornosti. Je to spolehlivý prostředek, bez kterého se komunikace mezi neslyšícími nemůže obejít.

Četnost a živost gest jsou určovány mnoha faktory. Je známou skutečností, že ženy používají obecně více živějších gest než muži. Vliv mají rovněž faktory věkové – například v oblasti „rozmachu“ gest. Zatímco u malého dítěte můžeme pozorovat živější, často velmi spontánní neverbální projevy, u starších lidí tendence k těmto neverbálním projevům naopak odeznívá.

Gesta jsou rovněž úzce spjata s kulturou daného národa. Je důležité vědět, že gesta jsou závislá na předem smluveném významu v daném společenství. V různých kulturách tak jednotlivé výrazy mohou mít (a mají) jiný význam a jsou tedy jinak chápány. Například v zemích, kde se neklade takový důraz na expresivnost při gestikulaci, je považována živá a četná gestikulace za vyjádření krajních emocí. V takových případech dochází k tomu, že způsob, jakým se neslyšící dorozumívají, bývá ve slyšící společnosti vnímán jako velmi emotivní.³⁹

Dotyky

Neslyšící lidé se v naprosté většině při vítání i loučení objímají a líbají na tváře. Nejedná se však o skutečné polibky, nýbrž o symbolické naznačení. Dotýkání se ostatních lidí (i neznámých) je u nich zcela běžné a na denním pořádku. Dotyk je pro neslyšící populaci nástrojem, jak na sebe upozornit a sdělit, co dotyčný potřebuje.

Stejně jako u zmíněných gest, i dotyky fungují jako signály. Ovšem nejedná se o optické, nýbrž o dotykové kontaktní signály patřící mezi neverbální projevy neslyšících.

Mezi neslyšícími lidmi představuje dotyk jakožto neverbální projev běžný kontaktní signál. Sluchově postižení užívají dotyky neustále, a to i v případě, že se navzájem vůbec neznají. Stejně tak je tomu při kontaktu se slyšícími osobami.

³⁹STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 31-37. ISBN 978-80-87153-52-9.

Pro takové neverbální projevy však slyšící osoby nemají vždy pochopení. Často jim není příjemné, pokud se jich dotýká někdo cizí. Nechápu, že pro neslyšícího člověka dotyk nemusí být pouze a jenom projevem důvěrnosti, ale je pouhým nástrojem, jak na sebe upozornit.

Dotykový signál v neslyšící společnosti je vžitý rituál se svými pravidly. Tato pravidla jsou závazná a je nutno je dodržovat. Ne každý dotyk je vhodný ve všech situacích. Záleží na jeho druhu, intenzitě, ale také na podmínkách či okolnostech, v nichž se právě nacházíme.

Hlavní zásadou je dotýkat se ostatních pouze rukou, neexistuje žádné strkání loktem či dokonce nohou, což by mohlo být vykládáno za hrubou nevychovanost.

Dotyk by měl být silný jen do té míry, aby jej druhá osoba zaznamenala. Na příliš různé dotyky jsou někteří lidé přecitlivělí, proto při komunikaci s neslyšícími partnery volíme raději dvojité poklepání prsty než důrazné poplácávání dlaní. Rovněž dáváme pozor, abychom neslyšícího člověka svým poklepáváním nevylekali. K takovým momentům dochází především v situaci, kdy vejdemo do místnosti, v níž je daná osoba sama. Pokud je otočená zády, nemůže si být vědoma příchodu, protože neslyší ani dveře ani jeho kroky. Je tedy třeba vstupovat do zorného pole partnera, aby nás snadněji zaregistroval.⁴⁰

Vzdálenost mezi komunikujícími

Odstup – vzdálenost mezi dvěma spolu komunikujícími lidmi nazýváme proxemika. Tento termín označuje osobní prostor, který si chráníme, aby do něj nevstupoval kdokoli a kdykoli. V případě, že se tak stane, necítíme se dobře a to může mít negativní dopad na celý komunikační proces mezi dvěma spolu hovořícími lidmi.

To, jak vnímáme svůj osobní prostor, je spojeno s naší mentalitou, absolvovanou výchovou a také kulturou, ve které žijeme.

Svou roli hraje také situace, ve které se dva komunikující právě nachází. Například v naší společnosti si slyšící člověk při prvním setkání s neznámou osobou udržuje větší odstup. Při dalším setkání s toutéž osobou se vzdálenost zmenšuje.

Pro neslyšícího člověka je směrodatné, aby měl své komunikační partnery pokud možno neustále v zorném poli pro případ, že by začali směrem k němu znakovat.

⁴⁰STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 38-42. ISBN 978-80-87153-52-9.

A to bez ohledu na to, jestli jsou dané neslyšící osobě známí nebo se s nimi setkává poprvé.

Komunikační vzdálenost při znakování musí být tzv. „na dohled“. Zatímco u slyšících, kteří na rušné ulici přistupují blíže k sobě tzv. „na doslech“, u neslyšících, kteří komunikují prostřednictvím znakového jazyka, je nutné se k sobě přiblížit, aby na sebe lépe viděli – tedy „na dohled“.

Za výhodu můžeme považovat, že znakovat lze i na větší vzdálenost. Ovšem méně výhodným může být skutečnost, že při větší sešlosti může kdokoli z přítomných pozorovat, o čem si zrovna dva lidé povídají, a to aniž by se jej to týkalo. Neslyšící takovou situaci řeší natočením těla tak, aby znemožnili ostatním pohled na jejich znakování.

Potřeba mít v zorném poli neustále jak tvář, tak znakující ruce komunikačního partnera může být i na obtíž, obzvláště u důvěrných rozhovorů.

Zaměříme-li se na komunikační vzdálenost u odezírání, je třeba si uvědomit, že pokud neslyšící odezírá, zůstává v takové vzdálenosti od mluvčího člověka, aby mohl bez problémů zaostřit na jeho ústa. Při odezírání činí problém jak příliš velká vzdálenost, tak naopak i těsná blízkost od mluvčího. Optimální horizontální vzdálenost je v rozmezí 1 až 4 metrů, tato vzdálenost se dále uzpůsobuje podle stavu zrakových funkcí odezírajícího.

Zajímavostí je, že ačkoliv slyšící lidé sobě navzájem neznámí vždy udržují určitou „dostatečnou“ vzdálenost, v kontaktu s neslyšícími mají pocit, že se k nim musí naklánět. To vyznívá zcela paradoxně, zejména když je jasné, že hlasitost projevu slyšícího partnera nemůže u zcela neslyšících nijak pozitivně ovlivnit přenos a následně zlepšit porozumění sdělení. Toto přibližování se k neslyšícímu (ve snaze usnadnit komunikaci) jeho podmínky pro odezírání naopak ztěžuje, neboť neslyšící nemůže dobře zaostřit na ústa mluvčího. Proto neslyšící osoba začne ustupovat, aby si vytvořila optimální podmínky pro odezírání. Pro slyšícího partnera je však takové počínání nepochopitelné, a tak se současně začne k neslyšícímu přibližovat. Většinou takové situace dovedou neslyšícího až do místa, kde nemá možnost ustoupit, a tak mu nezbývá, než odklonit hlavu s celou polovinou těla. Jenom tak je totiž možné zaostřit na ústa mluvčího, když tento nechápe, co se vlastně děje.

Další oblastí generující bariéry v komunikaci s neslyšící osobou je vzdálenost vertikální. Jedná se o výškový rozdíl rovin očí navzájem komunikujících lidí.

K takovým „nesouměrnostem“ dochází např., když stojící dospělý něco vysvětluje malému dítěti nebo když stojící osoba komunikuje s člověkem, který sedí na židli či leží v lůžku.

Pro slyšící lidi nehraje rozdíl ve vertikální vzdálenosti tak podstatnou roli. Tedy alespoň je nijak zásadně neomezuje, jelikož pro zachycení zvuku nezáleží, jestli se zrovna nacházíme výše či níže.

V případě neslyšících lidí dokáže nepoměr v rovinách očí způsobit řadu problémů. Osoba stojící výše špatně vidí na ústa hovořícího člověka a nemůže dobře odezírat. Pokud se jedná o výškový rozdíl, který v dané situaci není možno ovlivnit, doporučuje se větší odstup mezi oběma lidmi. Není ani vhodné, aby mluvící osoba seděla, zatímco poslouchající a odezírající osoba stojí nad ním. V případě, kdy naopak mluvící stojí, je zase velice nepohodlné, aby odezírající, který sedí na židli, musel vyvracet hlavu. Za nepříznivou polohou k odezíráni je také považována komunikace vleže. Taková poloha vytváří hned dvě překážky, velký výškový rozdíl a nepříznivý úhel pohledu.⁴¹

Vzájemné vnímání pozice komunikujících

Zaujímání vzájemných pozicí dvou komunikačních partnerů ve slyšící společnosti, nebývá vnímáno mezi účastníky komunikace stejně. Zásadní rozdíly ve vnímání existují mezi muži a ženami. Zatímco muž při prvním setkání s neznámým mužem vnímá jeho pozici čelem k sobě jako konfrontační (evokující soupeřivost), žena se při prvním setkání s neznámým mužem staví napřímo k němu bez záměru s ním soupeřit. Hlavní příčinou je jejich potřeba každý „cizincův“ pohyb monitorovat. Při dalších setkáních se však jejich přístup mění a při dalších setkáních se k sobě začnou stavět více natočení bokem.

U neslyšících se vnímání vzájemné pozice při komunikaci rovněž liší, směrodatnou se stává potřeba dobře vidět na obličej a přední část těla svého partnera. V případě, že jsou k sobě dva neslyšící lidé natočení bokem, mohou spolu stále znakovat, schopnost odezírat je však v takové poloze zkomplikována. Z tohoto důvodu je pro ně ideální zaujmout pozici čelem k sobě. Z psychologického hlediska je pro každého člověka nejvýhodnější, zaujme-li u stolu pozici v úhlu 90°. Takovouto variantu označujeme tzv. „přes roh“, zmiňuji ji především proto, že je přijatelná jak pro slyšící osobu, tak i pro

⁴¹STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 43-50. ISBN 978-80-87153-52-9.

osobu neslyšící. Při komunikaci „přes roh“, je snadné využívání psané formy. Není nutno neustále otáčet list papíru tak, aby nebyl vzhůru nohama, jak k tomu dochází při komunikaci čelem naproti sobě. Stačí pouze lehce natočit hlavu. Přítomnost dalších osob rovněž nijak nenarušuje komunikaci se znakovým, protože veškeré pohyby rukou je snadné zachytit a rovněž snáze upoutají pozornost.

Pouze při odezírání dochází po delší chvíli k únavě, jelikož musíme mít otočenou hlavu stále na jednu stranu. V případě, že se jedná o rozhovor se slyšícím, tak hrozí, že po chvíli zapomene na pravidla v komunikaci s neslyšícím a ze zvyku se začne dívat před sebe.

Hovoříme-li o komunikaci ve skupině neslyšících osob, nenajdeme žádné závažnější bariéry či problémy. Výhodou je, že každý z nich je zvyklý upozornit na sebe, pokud potřebuje někomu něco sdělit. Právě bezproblémová komunikace mezi neslyšícími je hlavním důvodem, proč se rádi (a často mnohem raději) setkávají mezi sebou než s osobami slyšícími. Je to jistým způsobem odpočinek od celodenního stresu, který právě v kontaktu se slyšícími lidmi prožívají.

Při komunikaci ve skupině slyšících osob je to mnohem složitější. Například zcela nepřijatelné je posadit neslyšícího člověka mezi dva slyšící. V takovém případě neslyšící osoba nemá šanci se soustředit na oba slyšící najednou a neustále jí uniká obsah sdělení a jeho souvislosti. Neslyšící jedinec totiž nedokáže zachytit, kdo právě promluvil, protože slyšící osoby nemají ve zvyku upozorňovat ostatní, že se právě chystají něco říct. Známé jsou případy, kdy se dva slyšící lidé začnou bavit nad hlavou neslyšícího. To je z pohledu neslyšícího vnímáno velice negativně a hrozí, že k další komunikaci ve skupině neslyšících získá averzi a nebude mít o tento způsob komunikace v budoucnu zájem.

Má-li komunikace mezi skupinou slyšících a neslyšícím člověkem fungovat bez problémů, je třeba, aby všichni účastníci komunikace zůstávali v zorném poli neslyšícího člověka. Dále musí každý z účastníků vždy předem vyslat signál, že se chystá něco sdělit. Ideální proto je, pokud si všichni zúčastnění sesednou ke kulatému stolu.

Velký význam má pro neslyšícího člověka prostor, ve kterém se komunikační proces odehrává. Pro sluchově postižené osoby je charakteristická potřeba neustále sledovat jakékoliv změny v bezprostředním okolí. Tato skutečnost velmi významně ovlivňuje jeho chování i jednání. Neslyšící jedinec podvědomě neustále vyhledává takovou pozici v místnosti, aby měl celý prostor v zorném poli. Aby eliminoval veškeré optické

bariéry a obsáhl při tom co největší prostor, staví se většinou zády ke stěnám a přední částí těla alespoň minimálně otočenou ke dveřím. Vyhýbá se přitom silnému osvětlení, které by mohlo omezovat jeho zrak. Pokud tedy například do místnosti silně svítí slunce, otočí se vždy zády k němu. Pro neslyšícího člověka však nejsou vhodným prostředím ani úplně temná zákoutí. Je zde totiž omezena možnost dobře odezírat a sledovat znakování ostatních osob.⁴²

6. 4 Pohled a oční kontakt

Udržování a navázání očního kontaktu

Při zkoumání sociálního chování člověka ve vztahu ke komunikaci, má klíčový význam zraková komunikace. Jejím prostřednictvím sledujeme téměř všechny neverbální projevy ostatních lidí – gesta, výrazy tváře, držení těla, tělesné pohyby i způsob, jakým se na nás dívají.

Ať už chceme nebo ne, pohledem získáváme značné množství informací o ostatních, ale zároveň jich spoustu vyzrazujeme o nás samotných. Ve světě slyšících hrají pohledy a délka očního kontaktu významnou roli. Jejich konkrétní podoba a trvání se odvíjí z kontextu situace a podmínek, ve kterých ke komunikaci a vzájemnému setkání dochází. Z těchto důvodů oční komunikaci posuzujeme individuálně, právě s ohledem na výše uvedené skutečnosti a působící faktory.

Například:

- **genderové faktory**, kdy ženy oproti mužům navazují oční kontakt snadněji a častěji
- **situační faktory**, kdy se účastníci komunikace dostávají do trapné situace nebo si potřebují sdělit špatné či bolestné zprávy, v těchto případech se začínou očnímu kontaktu vyhýbat
- **kulturní faktory**, kdy se vysvětlují pohledy na druhého odlišně podle dané kultury; např. některé asijské národy tak mohou brát upřený pohled jako urážku a projev neúcty

⁴²STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 51-58. ISBN 978-80-87153-52-9.

- **míra zájmu**, ta může prozradit např. náš vztah k mluvčímu nebo ke sdělovanému obsahu; např. pokud osoba nejeví zájem, je její pohled upřený do jednoho bodu a je označován jako tzv. „tupý“ pohled. Na druhé straně lidé, kteří jeví zájem o konverzaci s druhým, tak se na danou osobu dívají upřeně mnohem déle
- **vzdálenost**, např. s větší vzdáleností se počet pohledů zvyšuje
- **vztah** mezi dvěma osobami, které spolu komunikují
- **postavení** člověka ve společnosti, např. lidé funkčně nadřazení se během svého výkladu podřízeným plně soustředí na oční kontakt, ovšem v momentě, kdy se role vystřídají, už svému podřízenému výše postavená osoba nevěnuje tolik pozornosti, dává tak najevo svou převahu

V kontaktu s neslyšícími je však třeba brát zřetel na rozdílnost v interpretaci, s jakou přistupujeme k pohledům a očnímu kontaktu. Zatímco slyšící lidé v naší kultuře vnímají déletrvající pohled jako nepříjemný a odlišnosti v neverbální komunikaci chápou spíše jako projev nevychovanosti vůči nim, u sluchově postižených je tomu jinak.

U neslyšících jsou některé sluchové funkce zrakem nahrazeny. Vizuální kontakt tím pádem tvoří základní stavební kámen pro navázání a následně udržení rozhovoru. Je tedy třeba vnímat a hodnotit pohledy neslyšícího člověka v porovnání se slyšícím zcela odlišně. Rozdíl je především v délce pohledů, kdy oproti slyšícím lidem potřebují neslyšící věnovat pozornost vizuálnímu kontaktu i dvakrát déle.

Neslyšící osoba musí upírat zrak k člověku sedícímu vedle něj mnohem častěji, než se může slyšícímu jevit jako přirozené. Netýká se to však jen situací, kdy dochází ke vzájemné komunikaci, platí to i mimo ně. To proto, že slyšící člověk není zvyklý upozorňovat člověka, ke kterému mluví. Jednoduše začne mluvit a spoléhá na to, že jakmile ho druhý člověk uslyší, začne mu věnovat pozornost. Neslyšící právě proto, aby takovým nedorozuměním předešel, neustále hlídá své okolí, pro případ, že by mu chtěl někdo něco sdělit. Jedná se ovšem pouze o krátké tzv. „kontrolní pohledy.“ Stává se však, že slyšící účastník tyto pohledy mylně interpretuje jako zvýšený zájem o svou osobu a naopak od neslyšícího očekává, že ten mu potřebuje něco sdělit.

Při odezírání není jiné cesty, než „nehybně zírat“ na obličej a osobu mluvčího. Jakmile neslyšící spustí oči z úst řečníka jen na malý moment, přestává okamžitě

vnímat, co mu dotyčný sděluje. Není ani možné, aby neslyšící dával najevo souhlas či porozumění prostřednictvím lehkého pokyvování i to odvádí pozornost. Tím jsou neslyšící znevýhodněni oproti slyšícím osobám, kterým je toto chování doporučováno především v situacích, kdy se cítí nervózní při kontaktu s lidmi, kteří k nim mluví (tyto projevy snižují psychickou tenzi). Neslyšící je tedy nucen nehybně upírat zrak k ústům partnera a celou dobu se snaží uhodnout, co mu chce mluvčí sdělit.

V majoritní společnosti je mnohdy dlouhý a upřený pohled vnímán negativně, jelikož vyvádí pozorovaného z míry. Při dlouhém odezírání, které doprovází upřený pohled, často dochází právě k těmto nežádoucím účinkům. Slyšící řečníci ztrácejí soustředěnost a necítí se dobře.⁴³

Nyní se zaměřím na způsoby zahájení komunikace slyšících a neslyšících partnerů. Největší výhodou v přístupu k oslovení slyšícího oproti neslyšícímu je v tom, že promluvit na slyšícího člověka můžeme, i když se na nás právě nedívá. V případě potřeby sdělit něco neslyšícímu jej vždy musíme nejdříve upozornit, že se mu chystáme něco sdělit, aby se na nás stihnul včas podívat. Před začátkem rozhovoru slyšícího s neslyšícím často dochází k tomu, že slyšící zapomíná navázat oční kontakt. To přináší neslyšícímu neustálé problémy.

Budeme-li pozorovat dva neslyšící lidi, jak se spolu dorozumívají, zjistíme, že mezi sebou udržují oční kontakt mnohem více než je tomu u slyšících lidí. Na rozdílnost v délce očního kontaktu má vliv užití různých dorozumívacích systémů. Pokud někomu překáží stálý oční kontakt v soustředění se na obsah a podstatu toho, o čem mu právě partner vypráví, nesnaží se ho sledovat přímo, ale naopak najít si určitý bod, kam upoutá pohled, a který jej nebude vyrušovat.

V případě neslyšícího člověka se takový problém řeší tím způsobem, že na chvíli také odvrátí pohled, ovšem ne zcela. V zorném poli mu neustále musí zůstat tvář mluvícího člověka. Jakoby se koukal směrem k druhému člověku, ale ne přímo na něj. Jevit se to může spíše jako pohled skrze něj či za jeho hlavu.

Pro udržení komunikace s neslyšícím, se musíme naučit, že pokud se neslyšící člověk nedívá, my nemluvíme. V situaci, kdy např. potřebujeme neslyšícímu něco ukázat a požadujeme po něm, aby se na danou věc podíval ihned, musíme si uvědomit, že v řeči můžeme pokračovat, až se k nám neslyšící otočí a začne vnímat náš obličej.

⁴³STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 8-14. ISBN 978-80-87153-52-9.

Pokud totiž neslyšící nesleduje naše ústa, není schopen odezírat. Pokud se tedy neslyšící otočí jiným směrem a nesleduje náš obličej, přestáváme mluvit a vyčkáváme, dokud jeho pohled opět nezamíří směrem k našim rtům.

Budeme-li potřebovat rozhovor společně s očním kontaktem přerušit kvůli vnějším elementům jako je zvonící telefon nebo klepání na dveře, které neslyšící člověk nemůže zaregistrovat, je třeba jej předem upozornit, že k přerušení dojde. Případně vysvětlit situaci, která nás k takovému jednání vede a omluvit se.⁴⁴

Přerušování očního kontaktu

Přerušování očního kontaktu může být záměrné i nezáměrné. Dojde-li k přerušení očního kontaktu u neslyšícího, neznamená to bezvýhradně, že by ztrácel zájem o komunikaci nebo že by dával najevo výrazně svůj odpor k nám. Odvrácení zraku může být klidně součástí jeho líčení situace, o které nám zrovna „vypráví“. Je nutno ovšem být v pozoru a rozeznat, kdy se jedná o líčení nějaké události a kdy se přerušování kontaktu stává naopak negativním signálem, že si nepřeje v rozmluvě dále pokračovat. Takový projev je součástí obranných mechanismů, které lze pozorovat už u malých neslyšících dětí. Většinou k němu dochází, pokud neslyšící nechce vyvolat otevřený spor, a tak raději společně se zrakem odvrátí hlavu i celé tělo. Popřípadě odejde a začne se věnovat úplně jiné činnosti. V takové situaci se nedoporučuje na neslyšícího člověka jakkoliv naléhat, nátlak na něj by mohl vyústit v negativní reakci, proto se upřednostňuje chvíli posečkat, dokud se k nám neslyšící opět neotočí.

V případech, kdy neslyšící poměrně srozumitelně mluví, občas dochází k přerušení očního kontaktu ze strany slyšícího. Ten odůvodňuje své chování tím, že neslyšícího dobře slyší a rozumí mu. Není pro něj tedy důležité, aby se soustředil na vizuální stránku přednesu, jelikož dokáže vnímat sluchem. Pro neslyšícího je ale nezbytné, aby s ním jeho partner udržoval oční kontakt. To i v případě, že se jedná o slyšící osobu. Slyšící lidé jsou málo obeznámeni se způsobem, jakým neslyšící vnímají oční kontakt ze strany posluchače. Oční kontakt pro ně hraje zásadní roli při zjišťování, kolik pozornosti jejich rozmluvě partner věnuje a zároveň do jaké míry jí také rozumí. Pokud tedy například slyšící odvrátí pohled v půli rozhovoru s mluvícím neslyšícím, ten okamžitě přestává komunikovat.⁴⁵

⁴⁴STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 16-18. ISBN 978-80-87153-52-9.

⁴⁵Tamtéž. s. 18-19.

Optické bariéry

Pod pojmem optické bariéry si můžeme představit překážky, které znemožňují komunikaci mezi neslyšícím a mluvícím člověkem. Znemožňují či omezují zrak neslyšící osoby, pro kterou je vizuální interpretace velice důležitým aspektem v pochopení obsahu výkladu jejich partnera.

Problémem se tak může stát i obyčejná váza s kyticí postavená na stole, která znemožňuje pohled neslyšícího na partnera sedícího naproti. Rovněž gestikulace může začít v určitých chvílích být na obtíž. Obzvláště když rukama zakrýváme naše ústa a bráníme tak neslyšícímu partnerovi v odezírání. U řečníků, kteří promlouvají v posluchárnách, navíc dochází k úplnému zakrytí úst mikrofonem a v takovéto situaci je odezírání zcela nemožné. Značné problémy způsobují také muži s kníry či plnovousy nebo zubaři a ostatní zdravotníci, kteří při ošetřování zapomínají sundávat roušku z obličeje.

U některých lidí s brýlemi je možno si povšimnout, že při konverzaci s ostatními je nesundávají, ale pouze skloní hlavu. Touto svou oblibou však komplikují odezírání neslyšícímu člověku, protože ústa jsou v zákrytu a dominantními se stávají pouze brýle. Tím však problémy s brýlemi nekončí. Je obecně známo, že v zimě, pokud člověk s brýlemi vejde do vytopené místnosti, se dioptrická skla zamílží. Pro slyšícího to není žádný problém, může jednoduše brýle sundat a počkat, dokud se nevrátí do původního stavu. Z pohledu neslyšícího však dochází k nepříjemnostem, jelikož se zamíženými brýlemi nevidí a pokud si je sundá a jeho zrak je opravdu špatný, nemůže odezírat ani tak. V takových případech tedy nezbyvá než s jakýmkoli sdělováním počkat.⁴⁶

⁴⁶STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 19. ISBN 978-80-87153-52-9.

7 NESLYŠÍCÍ A KOMUNIKAČNÍ MÉDIA

Média jako nositel kultury neslyšících

V minulosti bylo nemožné, aby neslyšící svou kulturu jakkoliv zaznamenali. Nemohli si stejně tak, jak je tomu dnes, sednout v pohodlí domova k televizi a shlédnout nahraný záznam na DVD či VHS přehrávači. Dnes je však situace jiná, DVD a VHS jsou volně k dostání a přehrávání na nich umožňuje i využití znakového jazyka.

K tomu, aby minoritní skupina byla schopná předat svůj odkaz a kulturu i v dominantní společnosti, vytváří publikace popisující její kulturu v jazyce většinové společnosti (v ČR v českém jazyce). Do jisté míry je to pro neslyšící také odlehčením, jelikož pro znakový jazyk neexistuje psaná forma, a tak je převod do jazyka většinové společnosti vítán. Veškeré materiály obsahující a popisující svět neslyšících se tak mohou bez problémů dostat mezi slyšící lidi a informovat je o existenci komunity neslyšících.⁴⁷

Pořady pro neslyšící

Je nesporné, že neslyšící nemohou přijímat informace z médií stejnou cestou jako je tomu u slyšících. Informace putují k neslyšícímu pouze vizuální cestou, a tak pro ně rozhlas postrádá smysl. Tiskoviny jsou v porovnání s rozhlasem přístupnější, ovšem pravidelné přijímání informací komplikuje povaha českého jazyka. Ten, jak už jsem dříve vysvětlil, nemá s českým znakovým jazykem nic společného. Naopak televize představuje pro komunitu neslyšících perfektní zdroj informací. Umožňuje jim přijímat sdělení prostřednictvím zvukových titulků anebo tlumočení do znakového jazyka.

Veřejnoprávní i soukromé televizní stanice zařazují do svého programu i pořady pro neslyšící. Prvním typem je pořad, pro který jsou neslyšící přímo cílovou skupinou a je jim kompletně přizpůsoben. Jedná se o pořad patřící ČT 2 – Televizní klub neslyšících (TKN). Specifický je tematikou, která je výhradně zaměřena na kulturu a život spojený s neslyšícími lidmi. Mimo jiné je také při sledování informuje více o jejich komunitě, dává jim možnost se seznámit s neslyšícími osobnostmi nebo jim poskytuje reportáže z nejrůznějších akcí konajících se pro neslyšící

⁴⁷KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 36. ISBN 978-80-87153-94-9.

u nás nebo i ve světě. Dvojice moderátorů komunikují pouze prostřednictvím znakového jazyka, ale jsou rovněž doplněni o titulky a tlumočení současně do mluveného slova.

Do této skupiny pořadů pro neslyšící lze rovněž zařadit i Zprávy ve znakové řeči, taktéž na programu ČT 2. V tomto pořadu je hlasový projev převáděn neslyšícími moderátorkami do českého znakového jazyka, a protože je jejich výstup předem připravený, nepovažujeme jej za tlumočení.

Další kategorií jsou pořady tlumočené do znakového jazyka. V pravém dolním rohu obrazovky je umístěno okno s přenášeným tlumočnickem, ten tlumočí z mluveného slova do českého znakového jazyka. Jako příklad tlumočeného pořadu u nás lze uvést pořady na programu ČT 1, kterými jsou Sama doma a Pomáhejme si. Oba pořady jsou simultánně tlumočeny do českého znakového jazyka a zároveň jsou vysílány živě. V neposlední řadě je třeba zmínit vysílání pohádek s tlumočnickem rovněž na programu ČT 1, které jsou určeny neslyšícím dětem a jsou uváděny v pravidelném čase vždy jednou za měsíc. Vedle těchto pořadů najdeme mnoho dalších, které se zmiňují o neslyšících. Avšak pouze okrajově a spíše z medicínského hlediska, což nelze považovat za námět zabývající se svébytnou kulturou neslyšících. Takovými pořady jsou například Klíč a Škola hrou.

Vedle zprostředkování informací však titulkované pořady plní i jiné funkce. Můžeme je považovat za jistou formu prezentace jazykové menšiny neslyšících a jejich jazyka. Svým způsobem motivují slyšící veřejnost, která se díky těmto pořadům seznamuje se způsobem komunikace neslyšících lidí a zároveň v nich budí zájem o bližší seznámení se s nimi.⁴⁸

Skryté titulky

Samostatným typem pořadů určených především pro neslyšící diváky jsou pořady opatřené skrytými titulky. Termínem „titulky“ v televizní a rozhlasové tvorbě rozumíme psaný text, který se objeví vždy na začátku a na konci pořadu. Tato forma titulků bývá uváděna na celé ploše obrazu. Titulky mohou být uváděny v podobě informativních textů, které oznamují jména právě mluvících osob nebo změny v místě, kde se právě děj odehrává. Dalším typem jsou také překladové titulky, ty se neustále mění souběžně s dějem a objevují se přímo v obraze.

⁴⁸KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 38-39. ISBN 978-80-87153-94-9.

Společně s pokrokem v televizním vysílání a jeho šířením po celém světě však vyvstala potřeba zpřístupnit pořady co největšímu okruhu diváků. Aby bylo možné vyhovět také potřebám neslyšícího publika, musel vzniknout úplně nový typ titulků. Ten by mimo převádění mluveného slova do písemné formy dokázal přetlumočit i některé specifické aspekty, doplňující dějovou složku pořadů.⁴⁹

Když člověk neslyší (logicky tedy nemůže rozlišovat mezi sebou jednotlivé hlasy), potom bývá dost zmaten, má-li se orientovat v jednobarevných titulcích a mnohdy nepřesném nasazení titulků do obrazu. Nemá totiž zase tolik času, aby řešil „kdo a co asi řekl“ – potřebuje se dívat také na obraz a sledovat souběžně další vývoj situace, protože děj se kvůli němu nezastaví. Další úskalí nastává, začne-li promluva ve chvíli, kdy je středem pozornosti kamery naprosto jiná věc, než která je právě diskutována. Například když pozorujeme pozvolný panoramatický záběr na park přecházející ke statku přes schody až do hlavní místnosti. A v průběhu celého záběru vedou dvě „neviditelné“ osoby vyčerpávající rozhovor, aniž by se kdokoliv z nich alespoň na chvíli ukázal v obraze.⁵⁰

Jedná se tedy především o zvuky a různé způsoby, jak odlišit jednoho mluvčího od druhého, protože neslyšící divák se tak lépe orientuje v ději. Tento druh titulků není možné běžně vidět na obrazovce. Abychom je mohli spustit, je potřeba je vyvolat ovladačem pomocí speciálního dekodéru. Z tohoto důvodu jsou označovány jako titulky skryté.⁵¹

Důležitou složkou titulkování je také přímé zacílení na skupinu uživatelů, pro něž je titulkování určeno. Jelikož je skupina neslyšících velice rozmanitá, jednotlivé segmenty této skupiny se od sebe navzájem liší. Nejen stupeň sluchového postižení, ale také jazykový kód, znalost většinového národního jazyka, gramotnost a kultura dále rozděluje specifické požadavky sluchově postižených lidí. Musíme rovněž počítat se začleněním lidí, kteří o sluch přicházejí až v pokročilém věku vlivem stárání, i oni mají své požadavky lišící se zcela od ostatních.

U prelingválně neslyšících osob narážíme na problém spojený se čtením titulků. Jelikož si tito jedinci nestihli osvojit většinový národní jazyk, nejsou schopni porozumět písemnému textu. Drtivá většina z nich má velmi omezenou slovní zásobu

⁴⁹KOPLÍK, R. a V. STRNADOVÁ. *Problematika tvorby skrytých titulků k předtočeným pořadům*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 189-190. ISBN 978-80-87153-82-6.

⁵⁰STRNADOVÁ, V. *Skryté titulky a mluví ve filmu*. [online]. [cit. 2013-02-29].

Dostupné z: <http://www.gong.cz/clanky.php?c=335>.

⁵¹KOPLÍK, R. a V. STRNADOVÁ. *Problematika tvorby skrytých titulků k předtočeným pořadům*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 9. ISBN 978-80-87153-82-6.

a nedostatečně ovládají gramatiku mluveného jazyka. Přesto, že je pro zcela neslyšící osoby běžný text skrytých titulků málo srozumitelný, přeci jen jim pomáhá, aby si alespoň rozšiřovali slovní zásobu. Neslyšící člověk si v případě, že nerozumí jen určitým částem textu, může zbytek pro něj neznámých slov domyslet, čímž se učí a do jisté míry jej to motivuje k dalšímu čtení.

V případě lidí ohluchlých v průběhu svého života, tedy až po osvojení si mluvené řeči společně s českým jazykem, jsou čtenářské schopnosti srovnatelné se slyšící populací. Tudíž požadují většinou plnou verzi titulků bez zkracování a záměn slov. Stále se však neobejdou bez informací pro určení postav a také bez popisu neřečových zvuků, aby poznali, kdo právě mluví, i když to třeba není na obraze zcela zřetelné.

Nedoslýchavé osoby tvoří početně největší skupinu. Patří mezi ně starší lidé, u kterých se nedoslýchavost projevila až vlivem stáří. I když jsou za určitých podmínek schopni slyšet mluvenou řeč, při sledování pořadů v televizi bývá mluvené slovo mnohdy podbarveno různými zvuky, jako je například hudba. V takovém případě jsou velice znevýhodněni rušivými prvky, které zvuk přináší. Zejména jsou pro neslyšící osoby skryté titulky potřebné, když se ve filmu objeví tzv. „podmlouvaný dabing,“ kdy je zeslabena originální promluva a překrývá ji český překlad. Takové podmínky jsou velkým ztížením při poslechu mluvené řeči a bez skrytých titulků se tedy neobejdou. Nedoslýchaví lidé si čtením titulků doplňují pouze části promluv, které nejsou schopni zachytit sluchem. Proto kladou důraz na přesné časování titulků tak, aby bylo naprosto totožné s mluveným projevem ve filmu.⁵²

Informační a komunikační technologie

Informační a komunikační technologie mají v životě neslyšících lidí svou nenahraditelnou úlohu. Pochopitelně největší oblibě se u neslyšících osob těší takové technologie a systémy, které využívají především psanou formu komunikace. Vedle e-mailu jsou velice využívány také další komunikační programy, jako je například MSN či ICQ a dále také nejrůznější sociální sítě. Ty však neumožňují pouze výměny psaných zpráv, ale také živou komunikaci prostřednictvím webové kamery. Dále je třeba zmínit chatové služby, které umožňují internetovým uživatelům komunikovat mezi sebou v nejrůznějších tematicky zaměřených skupinách. Zaměříme-li se na využití mobilních telefonů neslyšícími osobami, je zcela jasné,

⁵²KOPLÍK, R. a V. STRNADOVÁ. *Problematika tvorby skrytých titulků k předtočeným pořadům*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 189-190. ISBN 978-80-87153-82-6.

že klasické hlasové volání pro ně nebude nijak využitelnou formou komunikace. Přesto jsou mobilní telefony velmi důležitou složkou jejich dorozumívání na dálku (především služby SMS).

Soustředíme-li se soustředit na obsahovou složku informací a informačních databází, které jsou určeny přímo pro neslyšící osoby, najdeme široké množství informací především z oblasti kultury samotných neslyšících. Zprostředkovateli jsou nejčastěji různé organizace a sdružení neslyšících nebo informační portály obsahující tematiku kultury neslyšících. Pro příklad lze uvést www.ticho.cz, wwwneslyscici.cz nebo www.ruce.cz.⁵³

⁵³KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 40. ISBN 978-80-87153-94-9.

8 KVALITA DOSTUPNÉ LITERATURY

Při hledání a postupné analýze dostupných zdrojů jsem se dobral ke zjištění, že neslyšícími jako kulturní menšinou zkoumanou z antropologického hlediska se zabývá jen velice málo autorů. Z tohoto pohledu se danou problematikou u nás zabývá především B. Kosinová, jejíž publikace *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících* prakticky položila základy pro mou bakalářskou práci. Dále je možné se setkat s podobně zaměřenými tématy v nejrůznějších odborných časopisech a na internetových stránkách. Zde se ovšem neobjevuje nic, co by nebylo podrobněji popsáno v již uvedené publikaci B. Kosinové.

Neslyšící jsou popisováni především z medicínského pohledu. Ten však zkoumá neslyšícího člověka spíše na základě audiologického vyšetření, kdy se následně snaží jednotlivé neslyšící osoby klasifikovat do skupin podle stupně ztráty jejich sluchu. Z výsledků takového vyšetření je následně vyvozována neoptimálnější komunikační metoda pro osobu s konkrétním stupněm handicapu. Zastánci medicínského pohledu jsou toho názoru, že nejideálnější je pro neslyšící děti začlenění do chodu běžné školy. Právě zde jsou tyto děti nuceny používat zbytky svého sluchu anebo odezírat, což je podle této teorie nejdůležitějším předpokladem pro následnou komunikaci s většinovou slyšící populací.⁵⁴ Tomuto tématu se nejvíce věnuje literatura zaměřená na Surdopedii. Jedná se o vědní obor, který „představuje speciálně pedagogickou disciplínu, která se zabývá vzděláním a rozvojem jedinců se sluchovým postižením.“⁵⁵

Nejčtenějším autorem, na kterého se v této práci odkazují, je V. Strnadová, která se věnuje především neslyšícím v kontrastu slyšící společnosti. Ovšem nikoli z antropologického hlediska. Zkoumá a popisuje spíše reálný život jedinců se sluchovou vadou, jejich adaptaci ve slyšící společnosti a bariéry v komunikaci s ní spojené. Ve většině publikací se věnuje problematice přímo z pozice neslyšícího, oproti ostatním autorům, kteří popisují problematiku spíše zvenku. Nicméně patří k domácím autorům, kteří se nejvíce věnují problematice spojené s neslyšícími lidmi.

Dalším velice přínosným autorem pro mou práci je J. Hrubý, který se ve svém *Průvodci neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu* komplexně zaobírá širokým

⁵⁴KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. s. 44-45. ISBN 978-80-87153-94-9.

⁵⁵HORÁROKÁ, R. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. s. 9. ISBN 978-80-262-0084-0.

okruhem témat spojených s problematikou neslyšících osob. Jeho publikace je i přes svůj obrovský obsahový rozptyl určena i běžným čtenářům, kteří nejsou nijak hluboce zasvěceni do problematiky neslyšících. Autor do jisté míry spíše seznamuje a zpřístupňuje poznatky spojené se sluchovým postižením, které kombinuje s informacemi o jazykové a kulturní menšině českých neslyšících.

PRAKTICKÁ ČÁST

9 PROBLEMATIKA SPOJENÁ S VÝZKUMEM

Při svém výzkumu jsem narazil hned zpočátku na problém spojený s nečekanou různorodostí komunity neslyšících. Jak jsem již v této práci zmínil, samotná komunita neslyšících není tvořena pouze zcela neslyšícími lidmi, kteří postrádají sluch už od narození. Zcela (prelingválně) neslyšící lidé tvoří jádro komunity, kolem něj se však rozprostírá široké spektrum lidí s různým stupněm omezení sluchu. Mluvíme především o nedoslýchavých a ohluchlých lidech. V některých případech dochází i ke kombinaci těchto omezení a zřídka se přidávají ostatní postižení jako například slepota. Z tohoto důvodu jsem byl nucen ke každému respondentovi přistupovat individuálně a zcela jednotlivě.

U nedoslýchavých lidí hraje důležitou roli stupeň jejich sluchového postižení a vedle něj také období, ve kterém k němu došlo. Rozdíl mezi člověkem, který je nedoslýchavý od narození, anebo k omezení jeho sluchu došlo v mládí a člověkem, který o plnohodnotný sluch přišel až na sklonku života vlivem opotřebení sluchových orgánů, zásadně mění přístup k oběma osobám. Právě osoby, které přišly o sluch vlivem stáří, existují a pohybují se jen spíše na okraji celé komunity neslyšících, nicméně jsou stále považováni za členy komunit neslyšících.

V případě nedoslýchavého a ohluchlého respondenta, kteří oba ztratili sluch až v dospělosti nebo v mládí, ale až po osvojení si většinového jazyka, se dalo dorozumět bez nějakých výrazných problémů. V případě neporozumění mé otázce jsem mohl vždy použít psanou formu komunikace (na papír), která fungovala jako stoprocentně účinná pomůcka.

U prelingválně neslyšícího respondenta jsem se však neobešel bez tlumočnicka. Při pokusech o komunikaci prostřednictvím psaného textu a papíru jsem narážel na nesrozumitelnost v běžné populaci užívaných pojmů, které činily dotazovanému značné problémy a bránily tak porozumění mým otázkám. Nejenom jednotlivá slova a neznalost s nimi spojená činily dotazovanému obtíže, ale i délka vět či souvětí. Prelingválně neslyšící respondent se v nich zcela ztrácel a nebyl schopen uchovat celé

sdělení a podstatu otázky, aniž by se nemusel neustále vracet na začátek vět. Bylo proto nezbytné všechny otázky rozdělit na základní věty s nejjednoduššími výrazy a dobírat se k odpovědi krok po kroku nepřímou. To doprovázelo mnohé uvádění příkladů k danému tématu, prostřednictvím kterého jsem se dobíral k podstatě otázky. Rovněž nebylo možné ze strany prelingválně neslyšícího člověka očekávat nějaké obsáhlejší rozmlouvání. Stejně jako zjednodušené otázky směřující k prelingválně neslyšícímu respondentovi se i mně dostávaly naprosto strohé jednoduché odpovědi, které vystihovaly základní podstatu toho, co chtěl říct. To poněkud komplikovalo návaznost na předem připravené otázky a ztěžovalo to posun k předem nespecifikovaným otázkám.

Překvapující byly reakce dotazovaných na otázky spojené s jejich komunitou. Reagovali nesměle a mnohdy ani nerozuměli, co vlastně slovo komunita znamená. Rovněž jakákoliv otázka směřující na fungování a vztahy uvnitř komunity pro ně byla důvodem k zamyšlení a delší odmlce. Zdá se, jako by se nad procesy odehrávajícími se uvnitř jejich společenství nijak zvlášť nezamýšleli a středem jejich zájmu bylo pouze to, co jim komunita přináší.

10 CÍLE, METODIKA, OSLOVENÍ RESPONDENTI

Cíle

Cílem výzkumu bylo dobrat se ke komplexní výpovědi každého z dotazovaných o vlivu jejich sluchového postižení na vnímání médií, dále také na komunikaci uvnitř slyšící a také neslyšící společnosti. Snažil jsem se odhalit největší úskalí a časté překážky, které jsou kladeny neslyšícím lidem do cesty v dorozumívání. Úkolem bylo rovněž dát prostor respondentům, aby vyjádřili svůj názor k dané problematice a přišli s vlastním řešením situací, které jim komplikují život. Za cíl jsem si rovněž položil zmapovat fungování a strukturu uvnitř komunity neslyšících a získat tak nejen teoretické informace z vnější perspektivy, ale také se dobrat k autentickým pohledům na problematiku přímo od členů komunity neslyšících, kteří v tomto úzkém společenství žijí.

Metodika

Během výzkumu byly použity hloubkové rozhovory. Ty nabízejí jiný úhel pohledu na zkoumané jevy vyskytující se v bariérovosti komunikace neslyšících a oproti statistickému stylu vyhodnocování získaných informací, jsou mnohem vhodnější pro tento výzkum. Dotazování byli výhradně členové komunity neslyšících navštěvující Poradenské centrum pro sluchově postižené o.p.s. v Kroměříži. Jak už bylo zmíněno na začátku praktické části, z důvodu různorodosti komunity neslyšících bylo nemožné dožadovat se odpovědí všech bez výjimky na tytéž otázky. Proto byly některé otázky nevyhovující danému členovi komunity neslyšících vynechány anebo pozměněny, aby byla získána odpověď na požadovanou otázku. Pro rozhovory jsem vytvořil osnovu se základními body směřujícími do oblastí, které jsem si položil za cíl prozkoumat. Přesto jsem se snažil vyvarovat striktnímu držení se osnovy, zejména v případě, kdy rozhovor odkrýval další složky zkoumané problematiky neslyšících, pro které osnova nebyla přizpůsobena. V takovýchto případech jsem se snažil navázat na danou odpověď, popřípadě prohloubit její záběr.

Oslovení respondenti

Abych dosáhl různorodého vzorku dotazovaných a objektivita výsledků nebyla znehodnocena skupinou neslyšících, u kterých převažuje stejný druh sluchového postižení, realizoval jsem hloubkové rozhovory se čtyřmi lidmi. První byla ohluchlá žena, u které došlo ke ztrátě sluchu až v dospělosti, druhým byl prelingválně neslyšící

muž, dále jsem oslovil těžce nedoslýchavého muže, u kterého se omezení sluchu projevilo již v mládí a na závěr jsem mezi dotazované zařadil i ženu, u které se projevila nedoslýchavost až vlivem stáří. Kvůli citlivosti dotazovaných údajů a názorů však budu používat jen nepřímých označení respondentů, abych tak zachoval jejich soukromí a anonymitu.

1. Ohluchlá žena

- **Věk:** 58
- **Stupeň postižení:** úplná hluchota
- **Délka přítomnosti sluchového postižení:** 33 let
- **Délka členství v komunitě neslyšících:** 16 let
- **Znalost znakového jazyka:** ne
- **Schopnost odezírat:** ano
- **Další členové se stejným či podobným postižením v rodině:** nikdo

2. Nedoslýchavý muž

- **Věk:** 31let
- **Stupeň postižení:** těžká nedoslýchavost
- **Délka přítomnosti sluchového postižení:** 16 let
- **Délka členství v komunitě neslyšících:** 11 let
- **Znalost znakového jazyka:** ano
- **Schopnost odezírat:** ano
- **Další členové se stejným či podobným postižením v rodině:** nikdo

3. Prelingválně neslyšící muž

- **Věk:** 59 let
- **Stupeň postižení:** úplná hluchota
- **Délka přítomnosti sluchového postižení:** celoživotně
- **Délka členství v komunitě neslyšících:** 33 let
- **Znalost znakového jazyka:** ano

- **Schopnost odezírat:** ano
- **Další členové se stejným či podobným postižením v rodině:** žena

4. Nedoslýchavá žena

- **Věk:** 81 let
- **Stupeň postižení:** lehká nedoslýchavost
- **Délka přítomnosti sluchového postižení:** 15 let
- **Délka členství v komunitě neslyšících:** 5 let
- **Znalost znakového jazyka:** ne
- **Schopnost odezírat:** ne
- **Další členové se stejným či podobným postižením v rodině:** nikdo

11 VÝSLEDKY VÝZKUMU

V neslyšícím prostředí

Na začátku výzkumu jsem se zaměřil na komunikační prostředí mezi neslyšícími. Hned v úvodu mě zajímalo, jak probíhá komunikace s lidmi se stejným či podobným postižením, kteří však neumí dobře znakovat či odezírat. Zda tato skutečnost mění přístup ostatních neslyšících v komunikaci s nimi. Respondenti se shodli na tom, že stupeň postižení ani znalost odezírání nemají zásadní vliv na pozici člena v komunitě. Všichni označili fungování komunity jako rovnocenné prostředí. Přesto uznali jisté ztížení domluvy s členem komunity, který nedostatečně ovládá jejich zažitý způsob komunikace. V případě prelingválně neslyšících členů se často zmiňovali o snížené zásobě slov a nutnosti naprosto zlehčovat obsah sdělení na ty nejdůležitější body, aby to prelingválně neslyšící pochopili.

Všichni, kromě prelingválně neslyšícího muže uvedli, že pro komunikaci upřednostňují spíše člověka s lehčím postižením sluchu anebo zcela slyšícího, z důvodu snadnější domluvy. Ovšem oni sami odmítají jakýkoliv náznak odporu ke komunikaci s ostatními členy. Prelingválně neslyšící naopak vyhledává komunikaci v naprosto neslyšícím prostředí, protože jej komunikace se slyšícími a neznalými znakového jazyka zdržuje – musí používat papír s textem nebo prostředníka k domluvě.

Předmětem dalšího dotazování byla problematika komunikace s neslyšícím cizincem. Cílem otázky bylo zjistit, do jaké míry je komunikace na této úrovni možná či nemožná. U nedoslýchavé ženy, která neuměla znakovat, byla tato otázka bez odezvy. U prelingválně neslyšícího i nedoslýchavého muže jsem se setkal s kladnými zkušenostmi. Oba uvedli, že komunikace s cizincem ve znakovém jazyce je téměř bezproblémová až na pár odlišností, které však nijak zásadně neovlivňují porozumění jeden druhému. Ohluchlá žena uvedla jen nepřímou zkušenost z vyprávění přátel, kdy označila domluvu mezi národnostně odlišnými neslyšícími lidmi za bezproblémovou.

Další zkoumanou oblastí byly vztahy mezi neslyšícími ve smyslu párování. Tyto otázky ověřovaly hypotézu, která tvrdí, že neslyšící se párují výhradně mezi sebou. U prelingválně neslyšícího člověka se tento jev potvrdil. Najít si partnera se stejným postižením pro něj bylo důležité, aby se navzájem oba partneři podporovali a měli stejné podmínky. Ovšem u nedoslýchavého muže už se tento jev neopakoval.

Jeho žena je slyšící, což považuje za ulehčenou situaci ve vztahu. U nedoslýchavé ženy a ohluchlé ženy se dalo předpokládat, že pokud prožily většinu života bez omezení sluchu, tak si rovněž našly slyšící partnery, což se potvrdilo.

Ve slyšícím prostředí

Při zkoumání komunikace neslyšících se slyšící společností jsem směřoval první otázku na jejich přístup k dorozumívání se s člověkem, který není zasvěcen do problematiky spojené se sluchovým postižením. Kromě nedoslýchavé ženy jsem se u všech respondentů setkal s reakcí v podobě vyžádání si papíru. To je ovšem tou úplně poslední možností, která nadchází po pokusech vysvětlit slyšícímu, aby se přizpůsobil jejich potřebám. Papír jako psaná komunikace přichází především v případech, kdy je komunikace se slyšícím člověkem nevyhnutelná. Prelingválně neslyšící muž se však raději vyhýbá komunikaci s cizími slyšícími lidmi, tyto situace k domluvě označuje jako bez šance. U nedoslýchavé ženy jsem se setkal s naprostým odmítnutím sdělovat komukoli stav jejího postižení, který bere za svou osobní záležitost. Podle jejích slov považuje své postižení za chybu sama v sobě a nemůže vyčítat ostatním v jejich přístupu téměř nic.

Dále jsem zkoumal nejkomplicovanější situace v komunikaci, ke kterým dochází v kontaktu se slyšícími lidmi z pohledu neslyšících. A dával zároveň respondentům možnost, aby navrhovali vlastní řešení překážek v komunikaci.

Ohluchlá žena označila za nejproblematictější styk s větším množstvím slyšících lidí, kdy nestíhá vnímat, kdo na koho mluví. Takovým situacím se snaží vyhnout tím, že vyčkává, až se daný člověk odtrhne od hloučku a až potom s ním promluví. Další komplikované situace pro ni nastávají v kontaktu s veřejnými institucemi, kdy není schopna komunikovat skrze přepážku a je jí to rovněž nepříjemné. Zásadní problém spatřuje ve zdravotnictví a jeho přístupu k ní jakožto k postiženému. Především technické vybavení založené na zvukovém přenosu hraje zásadní roli v znemožnění bezproblémového pohybu nejen u lékaře, ale i v běžných prostorách, kde je nutné se nejdříve ohlásit přes mluvítka. Dalším problémem označuje komunikaci prostřednictvím tlumočnicka, kde dochází ke ztrátě soukromí, protože tlumočnick se stává svědkem veškerého sdělení, které skrze něj putuje k cílové osobě. Celou situaci označuje za neutěšenou a je podle ní třeba ještě spoustu věcí upravit pro potřeby neslyšících. Přesto při srovnání s minulostí, kdy byli neslyšící lidé utlačováni a schováváni, spatřuje jistý pokrok v tom, jak jsou neslyšící přijímáni

touto společností nyní. Chválí lepší informovanost o sluchovém postižení a rovněž oceňuje zájem o znakový jazyk a jeho šíření.

Pro nedoslýchavého muže je obdobně největší problém komunikační prostředí s přepážkou. Především na frekventovaných místech, kde je hodně hluku kolem. Je pro něj složité se v takovémto prostředí orientovat se sluchadlem a hlavně mu překáží skleněná bariéra a skloněná hlava člověka za přepážkou bránící v odezírání. Aktuální situaci neslyšících na poli komunikace se slyšícími lidmi hodnotí oproti minulosti kladně a do velké míry se shoduje s ohluchlou ženou v ocenění pokroku ohledně povědomí o neslyšících. Dále by za přínosné považoval, kdyby se šířila jistá osvěta v informovanosti o neslyšících lidech, aby na ně nebylo pohlíženo jako na podivíny a někoho, kdo není normální, například při pohledu na jejich dorozumívání a způsob komunikace.

Prelingválně neslyšící rovněž odpověděl, že nejhorší je pro něj styk s bankou, úřadem a zdravotní péčí. Zmiňuje se hlavně o neochotě pracovníků jednotlivých institucí přizpůsobit se jeho potřebám. Poukazuje na to, že jakmile slyšící zjistí, že jde o neslyšícího člověka, znervózní a začnou mluvit ještě rychleji. Komunikace se pro něj potom stává neuchopitelnou. Celkovou situaci v komunikaci ve slyšícím prostředí považuje za lepší v porovnání s minulostí. Přesto poukazuje na ztěžující vlivy doby, které nutí jeho okolí, aby reagovalo co nejrychleji a nezdržovalo se. Sám by ocenil, kdyby se neslyšící dostali více do povědomí slyšících lidí, aby si uvědomili jak mluvit se sluchově postiženým člověkem.

Nedoslýchavá žena řeší naprosto stejný problém především ve styku s veřejnými službami. Bez sluchadla by nebyla schopná jakékoliv reakce, ale se sluchadlem se všem těmto překážkám vyhne. Upřednostňuje používání sluchadla před jakoukoli odlišnou formou komunikace. Ostatní formy komunikace ji nutí dávat najevo její postižení a není jí to příjemné. Doufá, že dříve než ji dostihne úplná hluchota, její život skončí, nehodlá se nijak svému postižení přizpůsobovat. To je diametrálně odlišná reakce od prelingválně neslyšícího. Zatímco se nedoslýchavá žena vyhýbá a spíše stydí dávat najevo své postižení, prelingválně neslyšící muž odmítá jakýkoliv ostych ve znakování nebo upozorňování na fakt, že je neslyšící.

Poslední okruh otázek směřoval k přátelským vztahům mezi neslyšícími a slyšícími lidmi. Cílem otázek bylo zjistit, je-li z pohledu neslyšícího člověka problém přivést do kontaktu slyšícího člověka s ostatní neslyšícími přáteli.

Ohluchlá žena uvedla, že přátele mezi slyšícími má. A jednoznačně jí nedělá potíže je přivést do společnosti neslyšících. Rovněž nemá nejmenší problémy jim vysvětlit, o čem se neslyšící právě baví, aby se necítili ostrčení.

Nedoslychavý muž se netají se slyšícími přáteli a přiznává, že se dostává do společnosti slyšících hlavně skrze ně. Z druhé strany mu zase nedělá problémy vzít slyšící do skupiny neslyšících. Jako příklad zmínil manželku, která je slyšící a běžně navštěvuje komunitu neslyšících společně s ním.

Prelingválně neslyšící muž uvedl, že se nestýká se slyšícími – jde pouze o přátelství v práci se slyšícími, kteří už vědí, jak k němu přistupovat. Mimo práci nedochází k nějakému dalšímu styku. Na otázku, zda-li by to byl problém vzít slyšícího přítele do společnosti neslyšících uznal, že ano. Především proto, že by nerozuměl.

Nedoslychavá žena na otázku týkající se přivedení jejího známého či přítele mezi neslyšící odpověděla, že komunitě zase nevěnuje tolik času, aby cítila potřebu přivést nějakou kamarádku. Komunitu vnímá spíše jako místo, kde jí pomohou v případě problému spojených se sluchadlem a vyhledává ho také za účelem si popovídat.

Neslyšící a média

Závěr výzkumu jsem zaměřil na média, resp. na vztah neslyšících lidí k médiím, která nepochybně představují neodmyslitelnou součást komunikace. Při zjišťování, zda neslyšící lidé jeví zájem sledovat aktuální dění, došlo u všech čtyř respondentů k naprosté shodě, všichni bez váhání zareagovali kladně.

Ve srovnání s ostatními médii u všech dotazovaných dominovalo využití internetu. Až po internetu se vyskytovala televize a dále noviny. Nedoslychavá žena doplnila tento žebříček o rádio, které však ostatní respondenti vzhledem ke svému vážnějšímu postižení nejsou schopni poslouchat.

Při zkoumání kvality předávání informací sluchově postiženým v médiích v současné situaci, se výpovědi dotazovaných naprosto shodovaly. Největším problémem bylo titulkování pořadů v televizi.

Ohluchlá žena uvádí, že televizi sleduje jen a pouze s titulky. V případě zpráv se pokouší odezírat i z kanálů, které nejsou titulkované. Je však nezbytné, aby tomu předcházelo zhlédnutí zpráv s titulky na ČT 1 a až poté je možné sledovat netitulkované zprávy. V případě, že některé části sdělení bez titulků respondentka neporozumí, je schopna si informace po předchozí expozici domyslet. Slyšet zprávu dvakrát je pro ni vyhovující, jen tak si údajně odnese z obsahu maximum. V případě

odezírání z televize je jí znatelně nápomocný vyjždějíci titulek ze stran, který obsah zprávy stručně shrnuje. Získává tak kontext, který je pro porozumění nezbytný. V případě moderátorů, resp. jejich úrovně předávání informací a čitelnosti pro odezírání, zmiňuje pár výjimek, u kterých je forma předávání sdělení dostatečně čitelná. Dotazovaná současně přiznává, že mnoho moderátorů v tomto ohledu, neumí správně mluvit. Za největší problém u titulkovaných pořadů považuje stále opožděné naskakování jednotlivých sekvencí titulků, které nekorespondují s obsahem běžícím právě na obrazovce. Další úskalí titulků představuje pro ohluchlou ženu tempo titulků. Sice je stíhá přečíst, ovšem na úkor obrazového děje. Pak se stává, že v závěru nechápe, o čem daný pořad nebo film byl.

Nedoslyšavý muž považuje současnou situaci v předávání informací za mnohem lepší, než tomu bylo v minulosti. Oceňuje především kanál ČT 1, který nabízí téměř všechny pořady se skrytými titulky. V porovnání s ostatními kanály mu však stále chybí četnější titulkování. Nejvíce mu vadí, že obsah skrytých titulků je příliš zjednodušený k samé podstatě sdělení, a to i v případě obsáhlé rozmluvy probíhající mezi aktéry v pořadu. V případě odezírání z televize uvádí, že je to pro něj těžké a pokouší se o to jen zřídka. Schopný odezírání je pouze v případě, že je daná osoba natočená hlavou, resp. obličejem přímo do záběru. Odezírání uplatňuje zejména při sledování večerních zpráv, kdy mu slouží jako pomůcka pro doplnění mezer v pasážích, které mu nejsou jasné. Přesto považuje odezírání z televize za velice únavné a vzhledem k obtížnosti i deprimující. Zároveň se snaží objektivizovat hodnocení kvality moderátorů a uvádí, že moderátoři nemohou příliš otevírat pusy - artikulovat, alespoň ne tak, jak si neslyšící přejí, protože by to bylo pro slyšící diváky nepřirozené. Současnou kvalitu sdělování zpráv považuje za uspokojivou, především díky názornosti všech dostupných informací prostřednictvím tabulek, grafů a animací. Tyto prvky veškerá sdělení dobře doplňují a neslyšící člověk se tak podle jeho názoru může bez titulků mnohdy zcela obejít.

Prelingválně neslyšící muž zásadně vypíná televizi, pokud není právě vysílaný pořad vybaven titulkem nebo není tlumočen. S aktuální situací předávání informací v televizi spokojen není, a to především proto, že všechny pořady nejsou vybaveny skrytými titulky. Uznává jistý porevoluční pokrok v této oblasti, avšak srovnává situaci v domácím vysílání s vysíláním v zahraničí. Tam je podle něj situace jednoznačně lepší. Co se týká odezírání, je tento muž nespokojen s rychlostí mluvení ve sledovaných pořadech, což mu znemožňuje porozumění a nestíhá odezírat. Sám přiznává, že se z tohoto důvodu o odezírání z televize ani nesnaží.

Nedoslýchavá žena se nepotýká s vážnějšími překážkami, co se televizního vysílání týká. Je dokonce schopná sledovat večerní zprávy bez sluchadla. V případě filmů a dalších pořadů však už je pro ni zachycení všech zvuků problémem a řada věcí jí uniká. Z tohoto důvodu si nasazuje sluchadlo. Na sluchadlo si však stále nemůže zvyknout. Především jí není příjemné zkreslování zvuků vlivem sluchadla. K ostatním otázkám týkajícím se problematiky předávání informací v televizním vysílání žena přistupovala spíše po stránce obsahové, zde spatřovala největší problém.

Poslední otázkou týkající se médií jsem se zajímal, jaká konkrétní opatření by respondenti navrhli, aby se kvalita předávání informací v médiích zlepšila. Odpovědi byly zcela jednoznačné a shodovaly se. Všichni dotazovaní jednoznačně uvedli, že by ocenili větší pokrytí televizních kanálů, resp. jejich vysílání titulovanými pořady.

12 DISKUSE

Výsledky výzkumu poskytly náhled na všechny tři oblasti, které jsem si položil za cíl zmapovat. Pohled na specifika komunikace neslyšících v neslyšícím a slyšícím prostředí a na reálnou situaci předávání informací v médiích jednoznačně dokazuje přetrvávající existenci bariér a identifikuje (oproti slyšícím osobám) potřebu odlišného komunikačního přístupu. Výsledky rovněž přinášejí současný obraz existence neslyšícího jedince ve slyšící i neslyšící společnosti na základě jeho sebereflexe. Diferenciální zaměření výzkumného šetření na zástupce jednotlivého typu sluchového postižení konkretizuje jevy a souvislosti, které ovlivňují přístup dotazovaného k hodnocení problematiky komunikace ve styku se slyšícími, neslyšícími i médii.

V případě analýzy dat získaných z hodnocení komunikačního prostředí neslyšícími respondenty jsem dospěl k závěru, že v komunitě neslyšících není pozice jednotlivce vnímána tak, že by jej nějakým způsobem v komunikaci zvýhodňovala nebo stavěla výše než ostatní. Nicméně komunikační přístup k jednotlivým členům komunity do značné míry ovlivňuje typ a stupeň sluchového postižení. Sluchově postižení tak raději vyhledávají pro svou komunikaci partnera se stejným nebo podobným znevýhodněním. Čím více se vzdalujeme od jádra komunity, které tvoří především znakově prelingválně neslyšící jedinci, tím více přibývá ochoty a sympatií ke komunikaci se slyšícími partnery.

Zatímco prelingválně neslyšící muž vyhledává komunikační styk především s dalšími neslyšícími, u ohluchlé ženy i nedoslýchavého muže, kteří žijí na hranici mezi neslyšícími a slyšícími, převažuje náklonnost ke komunikaci se stejně postiženými anebo slyšícími lidmi. To mimo jiné dokazuje i zjištěný fakt, že oba mají slyšící partnery. U nedoslýchavé ženy dále převažuje potřeba dorozumívat se především se slyšícími lidmi, jelikož celý život prožila jako slyšící člověk a i nadále se za slyšící považuje.

Zajímavé bylo zjištění, že neslyšící, kteří ovládají znakový jazyk, jsou schopni komunikovat i na mezinárodní scéně, a to bez větších problémů. Což posunuje celou komunikaci menšiny neslyšících dopředu ve významu jistého sjednocení na mezinárodní úrovni.

Značně odlišný pohled respondentů jsem zaznamenal na problematiku komunikace a působení slyšícího prostředí na neslyšící. Vytvořily se dva tábory, na jedné straně

nedoslýchavá žena, u které se omezení sluchu projevilo až vlivem stáří a na straně druhé respondenti žijící s vážnějším sluchovým postižením od narození. Fakt, že žena prožila celý život jako slyšící, ji utvrzuje v tom, že slyšící je a bude i nadále. Lehká forma postižení, která je kompenzována velice dobře sluchadlem jí dává možnost bezproblémově splynout se slyšícím okolím. Odmítá se tak zcela ztotožnit se svým postižením a ve slyšící společnosti vnímá své sluchové omezení spíše jako něco, co by mělo zůstat skryto. U ostatních je zřetelný opačný postoj. Nemají nijak závažný problém, aby svoje postižení veřejně přiznali, a především jsou k otevřenému jednání nuceni situacemi, do nichž se jako neslyšící dotávají a jako takoví se musí prezentovat. V opačném případě by byla komunikace v jakémkoli prostředí značně problematická a často zcela neefektivní.

Jak dále vyplývá z výsledků šetření, s největšími překážkami se všichni respondenti potýkají během kontaktu s prostředím veřejných služeb a institucí. A přesto, že shledávají nynější situaci oproti dřívější mnohem schůdnější – nedá se říci, že by byli zcela spokojeni. V bezbariérovosti a přístupu slyšících lidí k neslyšícím je třeba ještě mnoho udělat. Podle mínění respondentů je nejdůležitějším úkolem šíření informací a osvěty v souvislosti s problematikou sluchového postižení. To by mělo vést k odstranění špatného přístupu k nim.

V oblasti médií je pro neslyšící, jakožto skupinu se zájmem o aktuální dění, důležité užívání skrytých titulků. Identifikována byla také potřeba vytváření kvalitnějších podmínek pro odezírání. Na tuto potřebu (dle mínění respondentů) se mnozí moderátoři a aktéři televizního vysílání nepamatují. Dále je důležitá názornost v předávání zpráv. Špatná je především oblast televizního vysílání, kde jsou titulkované pořady v uspokojivé míře vysílány pouze na ČT 1. U ostatních televizních stanic narážejí neslyšící na ignoraci svých potřeb. Podle vyjádření dotazovaných podmínky pro předávání informací sluchově postiženým v ČR jsou mnohem horší než v zahraničí.

Zpřístupnění médií komunitě neslyšících souvisí také s použitím skrytých titulků celoplošně na všechny pořady. Dokud nedojde k této změně v přístupu, neslyšící budou dále nuceni vypínat televizory a čerpat informace především z internetu, který je pro ně tou nejpřístupnější cestou, jak se k informacím dostat.

V porovnání s minulostí jsou neslyšící se současnou situací na poli komunikace celkem spokojeni. Přizpůsobování se jejich potřebám v komunikaci jde podle jejich mínění kupředu.

ZÁVĚR

Minorita neslyšících má v naší společnosti své nepopiratelné místo. Je to skupina lidí, které spojuje jejich postižení až do takové míry, že se stávají svébytnou kulturní menšinou se všemi aspekty, které vykazuje většinová společnost slyšících. Sluchově postižení vytvářejí vlastní subkulturu uvnitř slyšící společnosti, jíž se snaží podle svých možností přizpůsobovat. Denně však dochází k situacím, kdy mezi neslyšícími a slyšící populací stojí komunikační propast. Některé překážky neslyšící nemohou překonat, ať se snaží sebevíc. Právě proto je nezbytné, aby se do odstraňování bariér ve vzájemné komunikaci zapojila aktivně i slyšící společnost. To ovšem není možné bez porozumění a základního povědomí o specifických potřebách sluchově postižených nejen v oblasti komunikace.

Cílem této bakalářské práce bylo zabývat se do hloubky menšinou neslyšících a popsat fungování uvnitř na pozadí komunikace a specifických potřeb neslyšících. Teoretická část poskytuje základ pro uvedení do problematiky kolem komunikace a struktury menšiny neslyšících a na ni navazuje část praktická, která se zabývá překážkami a specifiky v komunikaci neslyšícího člověka ve slyšícím a také v neslyšícím prostředí. Třetí oblastí je pak zmapování situace v oblasti médií a přístupu neslyšících k nim.

Praktická část byla realizována formou hloubkových rozhovorů a dotazování byli členové komunity neslyšících. Ti reprezentovali vždy odlišnou formu sluchového postižení, aby byl obsažen celek, který komunita sestávající z různorodého spektra neslyšících lidí představuje. Posláním průzkumu bylo zjistit, jaká je situace na poli komunikace neslyšících ve většinové společnosti a zmonitorovat výskyt bariér v komunikaci neslyšícího člověka.

Výzkum se snažil prostřednictvím diferenciací dotazovaných odhalit všechny jejich postoje a zkušenosti, které se mezi sebou mnohdy lišily ve vztahu ke stupni sluchového postižení respondentů. Prostřednictvím srovnání poskytla praktická část ucelený pohled na aspekty komunikace neslyšících ve třech základních mnou stanovených oblastech.

Bylo zjištěno, že překážky v komunikaci se neobjevují pouze ve slyšícím prostředí, nýbrž i v prostředí neslyšících. To zapříčiňuje především široké spektrum členů, které dále rozděluje jimi užívaná forma komunikace a rovněž stupeň sluchového postižení.

To však mělo vliv i na celou řadu postojů, se kterými přistupovali neslyšící k jednotlivým situacím.

Bariéry v komunikaci byly zaznamenány především ve styku se slyšícím prostředím. Ty byly zapříčiněny špatným přístupem slyšících lidí, kteří nejsou seznámeni s potřebami neslyšícího. Nejčtenějším místem kde dochází k nedorozuměním a ke ztížení komunikace jsou veřejná místa, jako jsou úřady, nemocnice a banky. Ty jsou naprosto nepřizpůsobené potřebám neslyšícího člověka.

V případě zkoumání přístupu neslyšících k médiím, bylo zjištěno, že všichni disponují velkým zájmem o sledování aktuálního dění. To je pro ně důležité, ovšem ne vždy je pro ně cesta k získávání informací v oblasti médií jednoduchá. Hlavním bodem se stalo využívání skrytých titulků u televizních pořadů. Titulkování pořadů v televizi bylo označeno za velice přínosné pro všechny neslyšící a v některých případech i jako nezbytné. Respondenti ovšem vyjadřovali obrovskou nespokojenost s jejich nízkým využitím a to především mimo ČT 1. V případě odezírání bylo zjištěno, že ne všichni moderátoři zpráv jsou dostatečně názorní při mluvení a odezírání je tak mnohdy nemožné. V případě televizního vysílání tak odezírání tvoří spíše pomůcku, která doplňuje ostatní sdělení.

Respondenti se shodli, že situace kolem komunikace neslyšících ve slyšící společnosti a její přístup k nim je mnohem lepší, než tomu bylo v minulosti. Ovšem přiznávají, že prostředí slyšících pro ně zdaleka není přizpůsobeno, tak aby nedocházelo k žádným překážkám.

Pro to, aby se zlepšila pozice neslyšících v naší společnosti, je nezbytné šíření osvěty mezi slyšící lidmi. Pouze informovanost a širší povědomí o přístupu ke sluchově postiženým lidem může změnit komunikační podmínky neslyšících ve světě slyšících.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

HORÁKOVÁ, R. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0084-0.

HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 2. vyd. Praha: Septima, 1999. ISBN 80-7216-096-6.

KOPLÍK, R. a V. STRNADOVÁ. *Problematika tvorby skrytých titulků k předtočeným pořadům*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-82-6.

KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-94-9.

MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 1. vyd. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-53-2.

PULDA, M. a M. LEJSKA. *Jak žít se sluchovou vadou*. 1. vyd. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1996. ISBN 80-7013-226-4.

SOURALOVÁ, E. *Čtení neslyšících*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0433-8.

STRNADOVÁ, V. *Jak se úspěšně vyrovnat se ztrátou sluchu; Díl 1. Náhlá ztráta sluchu*. 1. vyd. Praha: ASNEP, 2001. ISBN 80-903035-2-8.

STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. – Hluchota a jazyková komunikace*. 1. vyd. Praha: FF UK, 1998. ISBN 80-85899-45-0.

STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 1. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-52-9.

SINECKÁ, J. *Neslyšící jako subkultura* – nepublikovaný rukopis nabídnutý autorkou k publikaci pro antropologický časopis Cargo v roce 2000. Tištěná verze je k dispozici k zapůjčení v knihovně informačního centra Federace rodičů a přátel sluchově postižených v Praze.

Seznam použitých internetových zdrojů

LANGER, J. a J. KUČERA. *Komunikace s osobami se sluchovým postižením*. [online]. [cit. 2013-02-28]. Dostupné z: <http://kurzy-spp.upol.cz/CD/4/3-03.pdf>

STRNADOVÁ, V. *Skryté titulky a mluvní ve filmu*. [online]. [cit. 2013-02-29]. Dostupné z: <http://www.gong.cz/clanky.php?c=335>

STRNADOVÁ, V., J. MATUŠKA a A. HOUSEROVÁ. *Bariéry pro neslyšící ve veřejné dopravě*. [online]. © 2007 [cit. 2013-02-22]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/214-bariery-pro-neslysici-ve-verejne-doprave>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Osnova rozhovorů I

Příloha B – RozhovoryIV

Příloha A – Osnova rozhovorů

Profilace dotazovaných

1. Jaký je stupeň vašeho sluchového postižení?
2. Jak dlouho máte toto sluchové postižení – kolik roků?
3. Žije ve vaší rodině někdo další se sluchovým postižením? Kdo?
4. Kolik je vám let?
5. Jak dlouho jste členem této komunity neslyšících – kolik roků?
6. Ovládáte a používáte znakovou řeč?
7. Umíte odezírat?

Hlubkový rozhovor

mezi neslyšícími

- S jakými problémy nebo potížemi se nejčastěji setkáváte v komunikaci s lidmi se stejným či podobným postižením?
- Jak komunikujete se sluchově postiženými, kteří neumí dobře odezírat nebo znakovat?
- Je při komunikaci mezi sluchově postiženými ve vaší organizaci důležité, jak vážné je jeho sluchové postižení?
- Má stupeň sluchového postižení vliv na pozici – zařazení postiženého ve skupině (na jeho místo, vztahy s ostatními, oblíbenost, uznání)?
- Komunikujte více nebo raději s lidmi se stejným stupněm postižení jako je vaše? Pokud ano, proč?
- Komunikujete jinak s lidmi, kteří ztratili sluch během života a jinak s lidmi, kteří neslyší od narození? Pokud ano, proč a jak se to projevuje v běžném životě?
- Komunikují s vámi jinak lidé postižení od narození a jinak lidé ohluchlí během života? Pokud ano, jak se to projevuje?

- Je pro vás důležité, aby lidé znakovali úplně přesně – kvalitně?
- Komunikujete s lidmi, kteří znakují nepřesně (méně kvalitně) jinak? Pokud ano, jak s nimi komunikujete?
- Komunikoval/a jste už někdy se sluchově postiženým cizincem?
- Pokud ano, byla komunikace s tímto jedincem jiná než s českým občanem?
- V čem byly rozdíly v komunikaci?

ve slyšicím prostředí

- Jaké problémy v komunikaci se slyšícími lidmi, kteří neovládají znakovou řeč, máte nejčastěji?
- Jak komunikujete při setkání s člověkem, který nezná problematiku sluchového postižení? (odezírání, psaní na papír, gestikulace, řeč)
- Které situace jsou pro vás nejobtížnější při komunikaci se slyšícími?
- Komunikujete se slyšícími stejně často jako se sluchově postiženými?
- Pokud se slyšícími komunikujete častěji, proč?
- Pokud se slyšícími komunikujete méně často, proč?
- Máte přátele mezi slyšícími, kteří neznají znakový jazyk?
- Pokud ano, stýkáte se a komunikujete i s jejich slyšícími přáteli?
- Byl by pro vás problém vzít svého slyšícího přítele do společnosti vašich sluchově postižených přátel?
- Pokud ano, v čem by byl problém?
- Jak byste popsal/a současnou situaci v oblasti komunikace slyšících se sluchově postiženými? (instituce, služby)
- Jaká konkrétní opatření by mohla komunikaci slyšících a sluchově postižených zlepšit?

v médiích

- Sledujete aktuální dění ve společnosti? Pokud ano, proč?
- Uveďte všechny zdroje, odkud získáváte nové informace?
- Odkud získáváte nejvíce nových informací?

- Je předávání informací lidem se sluchovým postižením v televizi kvalitní?
- Pokud ne, s čím jste nespokojeni?
- Myslíte, že kvalita předávání informací v TV je vyšší než v minulosti? Pokud ano, co je kvalitnější?
- Využíváte skrytých titulků při TV vysílání?
- Pokud ne, proč?
- Dokážete odezírat z TV obrazovky bez využití jakékoliv technické pomůcky nebo jiné podpory?
- Pro sluchově postižené?
- Doporučili byste nějaké konkrétní opatření na zvýšení kvality předávání informací v TV pro sluchově postižené?

Příloha B – Rozhovory

Ohluchlá žena (58 let)

Komunikujete více s lidmi se stejným stupněm postižení? Pokud ano proč?

„Ano, komunikace s lidma, co ztratili sluch až pozdějc, není nějak složitá, je to pro mě lepší.“

Komunikujete jinak s lidmi, kteří ztratili sluch během života, a jinak s lidmi, kteří neslyší od narození?

„Ano, samozřejmě. To od narození, to je pořád o tom, že se naučili znakový jazyk. Ti od narození, kterým byl třeba ve dvou letech voperovaný kochleární implantát, tak ti se samozřejmě začali učit mluvit. Ti znakovku tolik nepoužívají. Ti se snažili s tím kochleárním implantátem zapojit do té zdravé veřejnosti. Pokud ale ztrácím sluch během života, já ho ztrácím pomalu a jistě, tak ano, protože ten člověk neumí pořádně odezírat, neumí znakovat, takže tam ta komunikace je mnohem náročnější. Musíš skutečně na něho více hlasitěji, ne moc, protože když má sluchadlo, tak to sluchadlo samo o sobě zesiluje, ale musíš opravdu na něj koukat, třeba na toho pana X a opravdu mu to musíš povídat tak, aby to pochopil jednoduše, takže stručně.“

Myslíte, že vás to třeba odrazuje od toho, abyste s ním pak komunikovala?

„Protože je to moje povolání, tak mě ta komunikace s těmahle lidma neodrazuje, ale problém je v té zdravé veřejnosti, ty to odrazuje. Protože i v té rodině, to mám svoji zkušenost, že normálně moje rodina je na toto zvyklá 30 let a pořád když se člověk nedoslýchavý snaží začlenit mezi ty zdravé, tak se snaží dělat co nejméně té rodině problémy, co nejmíň se to sluchový postižení dává nějakým takový způsobem najevo. Prostě snažím se, aby rodina pořádně nevěděla, že já mám ten a ten problém. Takže rodina se pořádně nenaučila se mnou komunikovat. To znamená, že se přizpůsobuji já rodině, já té veřejnosti než ta veřejnost mně.“

Mění se váš přístup k lidem, kteří ztratili sluch během života a k lidem kteří se narodili neslyšící?

„Jak říkám, ti od narození tam je to o tom znakovém jazyce a pokud je ten kochleár, tak ti lidi se jasně naučí mluvit, ale jako já osobně říkám, že musím komunikovat jinak – ale v práci. Doma se s těmi lidmi nestýkáte. Ty třeba taky se nestýkáš s neslyšícím, abys mohl říct, že s ním komunikuješ jinak než se mnou. Tam ta společnost je furt rozdělená

na ty zdravý a na ty postižený. Ta komunikační bariéra tady pořád je. Rozhodně nepůjdeš a nebudeš se ptát neslyšícího na nádraží, v kolik ti jede vlak nebo náhodou se ho nepůjdeš něco zeptat, když uvidíš, že si tam dva znakuji, půjdeš za tím, kdo slyší. To taky neodhadneš, jestli slyší, nebo neslyší.“

Myslíte, že ve vaší komunitě existuje nějaká forma hierarchie? Má například stupeň postižení vliv na pozici jednotlivce, který neslyší, v komunitě?

„Pochybuji, že by tu někdo dělal rozdíly, že ten je hluchej víc a ten zas míň. Rozhodně ne. Každý je na tom tady stejně. A ke každému se stejně přistupuje.“

Komunikují s vámi jinak lidé postižení od narození a jinak lidé ohluchlí?

„Lidé postižení od narození v podstatě jenom znakuji a ti co ohluchli, tam je ještě jedna věc, že ten člověk se neslyší, takže ten člověk mluví strašně hlasitě. Pokud nemá sluchadlo, tak on se potřebuje nějakým způsobem slyšet, kompenzovat tu svou zvukovou vadu, tak opravdu mluví nahlas. Mluví jinak, ale vy nemáte nikdy jistotu, že vám všechno rozuměl. Takže většinou my máme za úkol, když třeba tady mluvím na pana Y a nejsem si jistá, že ten člověk to slyšel dobře, tak třeba tu otázku položím znova a trochu ji obměním jinak. Tam je to zase význam těch slov, některá slova slyší člověk líp a některá hůř. Takže v té obměně. Vlastně ten nedoslýchavý nebo já, když se mě na to zeptá někdo ještě podruhé, tak si z jedné věty vyberu to slovo, které jsem zaslechla a z druhé věty to druhé slovo a spojím si to rychle dohromady – na co se mě asi ten člověk ptal. Ale je docela nepříjemné, když neslyšíš ani jednou ani podruhé a musíš se zeptat potřetí na to samé. No a úplně trapné je, když se musíš ptát víckrát a nerozumíš pořád, a to už teda se naštvu a řeknu, napište mi to. To většinou se stane v bance nebo tak, kde nechci, aby se křičelo, nebo nechci být středem pozornosti, tak vyloženě řeknu, raději mi to napište, nerozumím, co jste teď říkal, než šeptat 4x, 5x, to už vypadá blbě. To je to projevování, že ti co to ztratí ten sluch později, tak většinou křičí, mluví hlasitě.“

Komunikovala jste už se sluchově postiženým cizincem?

„S cizincem jsem nikdy v kontaktu nebyla, to určitě ne. Jako znám tady neslyšící, kterým nedělá problém mluvit s cizincem, i když ten cizí jazyk neumí, ale znají znakový jazyk a ten je mezinárodní, takže tam jako to není pro ně problém.“

Jak komunikujete s člověkem, který nezná problematiku vašeho postižení?

„Pokud člověk neví, že já musím odezírat samozřejmě a pokud když já tomu dotyčnému řeknu, že prostě musí mluvit jinak a pořád mu nerozumím, tak si vyžádám papír a musí mi to napsat. Tam zas tak moc možností už pak není.“

Které situace jsou pro vás nejobtížnější při komunikaci se slyšícími?

Hrozně mi vadí, když je třeba v bance ticho a teď je přepážka skleněná a já si s tou paní mám přes to sklo povídat. Hrozně těžko se odezírá, ta paní se pořád na tebe nedívá, tak tam ta komunikace je ztížená.“

Když jste mluvila o té spoustě lidí, jak se musíte na každého otáčet atd., stává se třeba, že vás to odrazuje od toho, když vidíte třeba nějaký hlouček, tak se jim snažíte vyhnout?

„Pokud ty lidi neznám, mám se někam připojit, tak to dělám velmi nerada. Pokud vím, že musím, např. je nějaká konference, tam je hlouček lidí, nebo jsou tam z vedení sociálního odboru, a já vím, že s tím člověkem by bylo vhodné třeba promluvit, protože pro tu naši práci to potřebuji, tak prostě se přemůžu a jdu. Ale v případě že bych to takhle měla řešit v soukromém životě, tak si myslím, že asi ne. Počkala bych si, až bych měla možnost s tím člověkem si popovídat sama. Tam je to taky problém v té rodině taky. Máme třeba nějakou oslavu rodinnou, sedí nás více doma, přijedou mně 3 děti, jejich děti, tak je tam takový zmatek a moje děti už vědí, že když je nás tam víc, že si se mnou moc nepopovídají. To já si raději hraji s vnoučaty nebo se snažím o to pohoštění, vařím, uklízím. Ale když přijede jedno dítě, ví, že se mu můžu věnovat, že si spolu můžeme popovídat, že je klid. Jakmile je více lidí, je po komunikaci, je to o ničem. Nejobtížnější situace – to už jsem říkala, když je více lidí v jedné místnosti, to je opravdu problém.“

Ztotožňujete se s vaší pozicí ve společnosti jako neslyšící?

„Pro mě toto asi taky neplatí. Já se zařazuji mezi ty zdravé lidi, i když mám ztrátu sluchu. Podle doktorů už bych neměla slyšet vůbec nic. Lékaři tvrdí, že já se dokážu kamarádit se sluchadlem, odezírat a přemýšlím aspoň trošku, co se povídá, takže si to všechno skloubím dohromady – tím pádem vlastně můžu komunikovat, ale mám kamarádky, které mají úplně stejnou ztrátu, dá se říci, a ty se straní společnosti úplně. Sedí doma, nikam nechodí.“

Je pro vás problém vzít slyšícího kamaráda do společnosti neslyšících?

„Mně nedělá problém si vzít do té neslyšící společnosti i slyšícího. Třeba tady mám kamarády jako mezi sebou že, tak klidně. Tak říkám, třeba pan X, ti jenom znakuji

u stolu potom s kamarády a jsme na zábavě všichni společně. Nedělá mi to problém, protože já jim rozumím, co povídají, otázka je, že vlastně normální člověk jim nerozumí, takže si s nimi povídat nemůže, tak maximálně mu to řeknu já, co třeba pan X řekl ve znakovce, pokud mluví ve znakovém jazyce. Tohle mi problém nedělá.“

Jak byste popsala současnou situaci v oblasti komunikace slyšících s neslyšícími?

„Tak to je špatný pořád, sice už je to daleko lepší, máme internet, takže neslyšící, když třeba nerozumí některým slovům, tak si najdou jejich význam, co to znamená, Je to tady lepší. Dříve byli neslyšící zavíráni v internátních školách, tam jsme vůbec nevěděli, že něco takového je. Já jsem třeba u nás na vesnici měla neslyšícího kluka, který k nám dneska chodí do organizace, a já jsem celá léta nevěděla, že někdo takový vedle mě žije, protože ho rodiče jakoby schovávali. Přes týden byl na internátě, v neděli ho měli doma a já jsem opravdu se dozvěděla hodně pozdě, že mám vedle v baráku neslyšícího kluka, takže to bylo takové zajímavé. Ale to k tomu v podstatě nepatří tady k té otázce. Je to víc otevřený, znakový jazyk se používá, je populární, učí se na školách, takže teď se vlastně spousta těch studentů učí tu znakovou řeč, někteří se tedy skutečně domluví třeba jednoduše.“

A během těch každodenních úkonů jako třeba návštěva u doktora, nebo na úřadech atd.?

„Tak tam je problém pořád samozřejmě, tam pokud si ten neslyšící nevezme tlumočníka nebo někoho z rodiny, kdo by tomu lékaři řekl, co ten člověk neslyšící vlastně chce, tak tam je ta komunikační bariéra pořád docela velká. Mně celkem vadí, když ze začátku, teď už ne, teď jdu raději všude sama, ze začátku když jsem neslyšela, chodil se mnou manžel, a když se ho manžel na něco zeptal, tak ten manžel za mě odpovídal. Kolikrát se mi jeho odpověď moc nelíbila, a to platí samozřejmě i pro tlumočníka, tak že ten tlumočník to kolikrát zprostředkuje trošičku jinak. Ta komunikace by měla být o tom, že ten doktor by si skutečně měl uvědomit, že i když neslyším, tak bude mluvit se mnou a ne s manželem. Tak já jsem to takto přestala dělat, praktikovat a začala jsem chodit všude sama. Prostě jsem vyžadovala, když jsem něco neslyšela, aby se mnou ten člověk mluvil tak, abych mu rozuměla, abych mu dokázala odpovědět. Já jsem mu prostě řekla, nezlobte se, ale já nejsem pitomá, já jen špatně slyším. Já si myslím, že mluvit umím, jen potřebuji vědět, co jste mi řekl a na co jste se mě ptal, třeba mi to napište, je mi to jedno. Ale ten neslyšící co jen znakuje, tam je to pořád složitě. Když si vezme tlumočníka, je to zase o důvěře. Ten

tlumočník u toho lékaře sice tlumočí, ale třeba vám nějakou nemoc, kterou nechci, aby někdo o ní věděl, tak ta třetí osoba mi vadí. Když jsou dva, odejdu od lékaře, vím, co jsem mu řekla, a dozví se o mně ledacos. Takhle když to ví ta třetí osoba, tak spouště těch neslyšících to vadí. Tam musí být opravdu vzájemná velká důvěra, když se s něčím svěřujete a slyší to ten další, tam to pořád není dořešené i v těch nemocnicích. Ti neslyšící si musí buď poradit sami, nebo opravdu si vezmou rodinného příslušníka. Jak to bude do budoucna to nevím, ale pořád to není dobře.“

Co si myslíte, že by tuto situaci mohlo zlepšit?

„No, to je právě ta komunikační bariéra. Já třeba tvrdím, že v nemocnicích jsou všude na dveřích koule a nejen v nemocnicích, ale je to i v těch bytovkách. Já třeba jdu na některé oddělení, kam mě pošle doktor a musím se pak zas vracet zpátky, protože jsem se na to oddělení nemohla dostat, protože tam byly ty koule na dveřích a nad nima bzučák. Když to neslyšíš, tak tou koulí můžeš cloumat, jak chceš a buď se otevrou anebo se neotevrou. Vypadá to hrozně nepříjemně, protože si každý řekne proboha, co ta ženská dělá a to se stává tady veřejně. Chtělo by to světelný displej, třeba ta sestra když zvoní, nebo hlavně třeba na pohotovosti když zazvoním, někdo mi tam něco řekne do toho mluvítka, tak já nevím co. Já toho člověka nevidím, nevím co, jestli mě posílá jinam, nebo řekne, je zavřeno, dnes si běžte někam jinam. Chtělo by to, aby ta zpětná vazba byla taková, že tam bude ta světelná signalizace a bude tam třeba opravdu, že ta sestra řekne do toho mluvítka a tam se mi ukáže „otvírám“ nebo „přijďte jindy“, prostě více to zpřístupnit pro ty neslyšící. Pro ty nevidomé už je toho více udělaného. V nemocnici – ano, mám kartu, můj doktor ví, že neslyším – já ležím na té posteli, teď přijde mnoho lidí a ostatní to neví. Teď se mě někdo na něco zeptá a já nevím třeba, co se ptal, co říkal, no a pak je to taková komunikace příšerná. Já tvrdím, že je to třeba od sanitky až po to oddělení, člověk musí pořád říkat, nezlobte se, prosím vás, já špatně slyším, musíte se mnou mluvit tak a tak, koukejte se na mě, já budu odezírat. Na posteli bych si třeba já představovala, aby byla vizitka a vedle vizitky bylo napsané třeba silně „neslyšící“. Přijde sestra na směnu cizí jakákoli a chce mi třeba píchnout injekci, nebo já nevím co, potřebuje cokoli, poslat mě někam, abych šla na nějaké vyšetření. Aby ta sestra už z té vizitky věděla, když já jsem třeba nemocná a nemusela jsem se namáhat a říkat já vám nerozumím, já špatně slyším, aby to prostě bylo viditelné. Já vím, že mladí lidé se za to stydí, ale pro mě to bylo velmi únavné všem říkat, neslyším, mluvte na mě tak a tak, nebo nerozumím, potřebuji odezírat, tak mluvte a nemusíte křičet. Když řeknu zase, neslyším, tak ten člověk se rozeřval, tak mi to začalo v sluchátku dělat takhle, takže to jsou takové situace, které by

se měly opravdu změnit. Sanitka taky když přijede, vezme si kartu a já mu říkám, víte, když budete něco potřebovat, nebo cokoli, zaplatit toto musíte na mě tak a tak, on je tam zohnutý nebo já nevím, doktor to samé, píše recept a kouká na tebe, jen když se mu chce. To jsou situace, kde se to potřebuje změnit. Na nádraží, strašně nerada jezdím vlakem, když je nějaká výluka, hlásí to, ale já nevím nic. Musím na perón a musím se podívat, jestli tam není něco napsané, mezitím mi ujedou všechny ostatní vlaky. A na tom nádraží je hluk a tam já vím, že nebudu 100% slyšet, tak se ani neptám, musím to vidět. Musí se toho ještě hodně změnit, moc.“

Sledujete aktuální dění ve společnosti

„Ano, určitě.“

Od koho získáváte informace?

„Tak je to internet, televize, rádio ne, to neslyším a čtu. No tak já si myslím, že hodně z toho internetu, i když nejsem úplně odborník, potřebuji kolikrát pana X. To odezírání z televize, jediné zprávy, ale většinou na všechno používám titulky. V televizi se to zlepšilo, to titulkování je už i na některých živých pořadech, většinou ty Otázky Václava Moravce, ta politika a to všechno. Tak to mě vždycky kolikrát štvalo, že jsem se chtěla něco dozvědět a neslyšela jsem to, že když se ptal někdy i teď je to špatné, protože on se zeptá a než to tam naskočí ta odpověď, tak už se mluví o něčem jiném. Ještě to není úplně dokonalé, ale to titulkování je dobrá věc, to si myslím, že hodně pomáhá. Ale myslím si, že hodně neslyšících lidí používá internet. Teď začala Nova s projektem pro nevidomé, takže už si můžou ti nevidomí některé ty pořady shlédnout tak, aby jim rozuměli.“

S čím jste nespokojená v oblasti médií?

„Tak hlavně to titulkování, o něčem se mluví a to tam naskakuje pozdě. Tak to je největší problém, protože potom opravdu člověk neví, o čem se povídalo doopravdy. Pokud chci něco odezířit, tak to moc nejde, protože ti lidé se tam hýbou. Odezírat z televize jde maximálně tehdy, když ten moderátor je opravdu na té obrazovce zepředu a ty filmy moc málo. I když umím odezírat už i z boku, dá se říct, že hodně, tak to není opravdu ono.“

A co se týká třeba zpráv, které by měly být pro každého čitelné, tak ti moderátoři jak podle vás mluví? Myslíte si, že jsou čitelní pro odezírání?

„Někteří nemluví dobře, to víš, že ne. Ne úplně každému rozumíme. Třeba Borhyová mluví celkem slušně, té rozumím velmi dobře. Já se dívám převážně na Novu nebo

na ČT 1 a na jedničce jsou zprávy s titulky, to je úplně ideální. Ale říkám, tam jako zase taky ten přepisovatel musí opravdu přepisovat všechno, aby ten člověk z toho něco měl. Oni se snaží, opravdu se snaží, ale ne vždy je to úplné. Některé informace někdy nedávám. Říkám, já jsem chtěla vědět o čem to je, tak pak si беру internet nebo si vezmu noviny Blesk a tam je to všechno popsáno ještě, co se zrovna o tom povídalo. Teď jak byly ty volby toho prezidenta, tak tam byly hovory, Dana Morávková ta mluví celkem dobře taky. My jsme měli setkání s ČT a už je to dobře 2 roky, co jsem tam byla taky, tak tvrdí, že se to vylepšuje, že na tom pracují a že do budoucna to bude všechno vylepšené. Třeba je nějaký film a ty slyšíš, že tam bouchly dveře a to tam teď nepíšou, tedy ne vždy. Ale třeba právě šumí voda v koupelně nebo v dálce štěká pes - někde už jsem si všimla, že některé ty filmy jsou už takhle popsány. Že vidíš obrazovku, že vidíš titulky, ale musíš si domyslet, co vlastně se děje. To titulkování je barevně rozlišené, aby si věděl, kdo zrovna mluví, aby sis udělal představu, kdo říká to a kdo ono. Když koukáš jenom na ty titulky, tak je to docela někdy složité, říkám manželovi kolikrát, já jsem ten film pořádně nepochopila.“

Je třeba problém stíhat to číst?

„Já zatím stíhám. Problém je když se tam objeví ještě to vzadu, něco se tam děje. Já říkám, já to stíhám, ale ještě musím sledovat, kdo co říkal, prostě abych z toho filmu něco měla. No tak když už ten film vidí člověk mnohokrát, tak už ví o čem je řeč, ale když vidíš něco poprvé, tak je to docela náročné. Dívat se na to, co tam je. Já většinou hlavně čtu, takže potom mi utíká ten obraz, takže je to takové náročné. Ono je náročné i to odezírání, pro toho člověka je náročné všechno, protože musí být pořád soustředěný. Pořád musíš koukat, potom tě už bolí oči. I z té televize když už potom si chci odpočinout, tak bych nejraději sedla do toho křesla a poslouchala třeba ty manželovy šlágry. Já mu vždycky závidím, jak on si pěkně lehne a jen poslouchá tu hudbu a nechá se unášet, to já jsem v životě nezažila. Ten neslyšící člověk nemá tady to odreagování prostě. Zdravý člověk se může tou hudbou uklidnit, když je naštvaný, jde na koncert nebo pustí si do uší něco, prostě tě to zklidní, uvolní, pohoda, ale ten neslyšící nemá jak, a to je hrozně blbý.“

Sledujete televizi? Je to pro vás obtížné?

„Pouštím televizi jen s titulky. Dokážu odezírat, ale mně už nepomůže zesílení, já už jen vyloženě odezírám. Já už tu TV sleduji jen, pokud to má titulky. Zprávy koukám, napřed si pustím na ČT 1, tam se řeknou některé, na Nově se třeba opakují, tak tam už vím, o co se asi jednalo, takže když ta moderátorka mluví, tak už si z toho

vezmu víc. Mně to právě vyhovuje, když tu zprávu slyším dvakrát, nebo na to koukám dvakrát, když na to koukám jen na ČT 1, ano je to dobrý, jsou tam titulky, ale není tam toho tolik jako na té Nově. Nova má ty zprávy delší a někdy obsahově lepší, si myslím. A pokud neslyšíš a titulky tam nejsou, tak musíš na to odezírání, ale stejně všechno neodezřeš, hodně pomáhá, když tam vyjede na té levé straně jedna věta, o čem ta zpráva celá je - třeba matka zabila dítě, nebo volba prezidenta. Tak už vím, o čem ta zpráva je a něco odezírám. Když vím, o čem se bude mluvit, lépe se odezírám, když nevíš a někdo se tě z ničeho nic na něco zeptá, tak to nemusíš vůbec odezřít dobře. Prostě je lepší, když ten dotyčný, který odezírám, ví, o čem se bude komunikovat, nebo o čem se budeme bavit. Kdybys mi teď položil z ničeho nic nějakou otázku a já ti opravdu dobře nerozuměla, tak se tě budu ptát i šestkrát. Prostě je lepší, když dotyčný ví, o čem se baví, jestli o vaření, o dětech, to je úplně ideální pro toho nedoslýchavého, když je připravený na to, třeba jdu k tomu lékaři, tak vím, budu odezírat, protože se mě bude ptát, jaké jsem měla nemoci, atd. prostě jsem připravená a vím, kdy asi budou otázky a snadněji se mi odezírám, ale pokud jdu někde do neznáma úplně, nevím, co se tam bude povídat, nebo o čem, tak než se do toho dostaneš, co tam vlastně probíhá, tak to odezírání je náročnější nebo i složitější.“

Nedoslýchavý muž (31 let)

Jakou formu komunikace upřednostňujete ve styku s neslyšícími?

„Pravda je taková, že prostě raději asi odezírám jo. Je to pro mě jednodušší a odezírat se dá, když má ten druhý tu slovní zásobu rozvinutou jako. Takže vlastně můžu říct i slova, které jsou složitější. Záleží, s jakou skupinou lidí právě mluvím, jestli s neslyšícím tak tam vlastně není víceméně na výběr, tam musím znakovat. Pokud se slyšícími nebo s nedoslýchavými, takže většinou odezírám.“

S jakými potížemi nebo komplikacemi se nejčastěji setkáváte při komunikaci s neslyšícími lidmi?

„U neslyšících, tam je problém, že oni mají omezenou tu slovní zásobu, oni vlastně neznají některá slova, takže tam když si s nimi znakuju, tak oni se mě ptají, co to znamená ten znak, nebo třeba když nemluvím, nebo jim píšu, nevím, neznají ty slova. Takže to vždycky musíš nějak upravit jo do té podoby, aby tomu rozuměli.“

Odradí Vás to nějak, že víte, že to bude složité atd.?

„Ano, ti naši neslyšící, které znám, tak tam už vím, jak k nim přistupovat, tak tam si na to dávám bacha. Třeba ten pan Q, on má strašně slabou slovní zásobu, takže tam už vím, že když se s ním bavím, tak už velice jednoduše a třeba neřeknu celou větu, ale jen to nejdůležitější. Když vím, že je někdo nedoslýchavý, tak tam si můžu dovolit prostě mu dovolit prostě mu všechno říct, tak jak potřebuji. Když zase ale samozřejmě mluvím k těm neslyšícím, řeknu mu to nějak jednoduše, vždycky se snažím, aby byl zachovaný ten význam, to co mu chci sdělit, abych prostě mu to nezjednodušil tak, že všechno změním ten význam toho, co chci říct.“

Přístupujete k lidem s rozdílným sluchovým postižením jinak, než k lidem s tím stejným sluchovým postižením?

„Tak tam si myslím, že ne, tam je to jedno jako. My je tady známe a ke každému přistupujeme individuálně a je to jedno prostě, jestli slyší nebo neslyší. Já si myslím, že když se setkám s nějakými jinými neslyšícími nebo nedoslýchavými nedělám v tom žádný rozdíl. Já si myslím, že tam je jako otázka, jestli prostě na to беру nějaký ohled. Já si myslím, že ne, tady u nás určitě ne v naší organizaci. Tady vlastně se známe. Víme, že s někým je ta komunikace opravdu složitější a s někým ne, takže tam opravdu ne, nevybírám si ty lidi, že bych si třeba řekl, že s tím je těžká domluva, vykašlu se na něho – to určitě ne. Nikdy nevím, kdy na tom budu já tak špatně že, takže ne – to určitě ne. Ale protože ty lidi vlastně známe, tak už víme, jak se k nim máme chovat, jak

s nimi máme komunikovat, vím, že prostě k někomu už třeba přijdu, nic mu neřeknu a šoupnu mu papír, kde už to má všechno napsané, protože vím, že ta komunikace by byla na dlouho a třeba mě tlačí čas a potřebuju třeba rychle oběhnout více lidí, takže si to nachystám na papíře a jenom mu to ukážu, on si to v klidu přečte, když nerozumí, přijde a zeptá se.“

Má ten stupeň sluchového postižení vliv na pozici neslyšícího ve vaší komunitě?

„No, já si myslím, že vliv na pozici v komunitě ty jednotlivé druhy postižení mají, protože hlavně u těch neslyšících, oni mají takovou uzavřenou skupinu jo, znakuji si mezi sebou a neradi mezi sebou vidí někoho nedoslýchavého. To vidíme třeba, když oni hrávají karty a sedí u stolu třeba 4 neslyšící, a když k nim přijde nějaký nedoslýchavý, tak oni vidí, že by mohl být nějaký problém, že by mu museli třeba něco vysvětlovat. Oni neslyšící mezi sebou zamávají rukama a je to domluveno, ale kdyby tam byl už někdo pátý třeba nedoslýchavý, už by se jim to zkomplikovalo, už by jim to udělalo čáru přes rozpočet, už by to neměli tak jednoduchý, takže ho mezi sebe nevezmou. Takže si myslím, že trošku jo, ale není to nějaké diskriminační, že by ho úplně vyhodili, to ne. Oni mu třeba řeknou, že teď ne, teď se to třeba nehodí nebo tak. Ale že by ho poslali třeba úplně pryč nebo že by se s ním nekamarádili, to určitě ne.“

A myslíte, že tam existuje forma nějaké závisti, ve smyslu, že ten druhý je postižený méně, že on to má snazší?

„To ne, to určitě ne, já si myslím, že ne, protože až tady budete mluvit s nějakým neslyšícím, určitě řekne, že oni to prostě berou, že neslyší. Pro ně už je to třeba dlouhodobé, oni se s tím prostě naučili žít, že by třeba už ani neměnili jo a pro ně je to takový život už prostě. Že by řekli, ten slyší líp, kašlu na něj, to ne, to si myslím, že ne. Když máme nějakou schůzi mezi neslyšícími a nedoslýchavými, tak se to někdy může smíchat, ale většinou už víme, že na té straně budou nedoslýchaví a na té neslyšící. Oni se třeba mezi sebou baví, pozdraví se, podají si ruce, prohodí pár slov, ale že by se nějak moc nějak takhle, tak to nemohu říct. To je všechno právě kolem té komunikace. Oba dva ty tábory vědí, že s tou vlastní skupinou si prostě popovídají lépe, než kdyby si tam měl mezi neslyšícími nějaké nedoslýchavé a teď se dívat kolem sebe, jak znakuji.“

Upřednostňujete komunikaci s lidmi se stejným sluchovým postižením jako je vaše?

„No, pokecám si samozřejmě lépe s někým se stejně nedoslýchavým nebo slyšícím, než s neslyšícím. To je, jak jsem říkal na začátku ta slovní zásoba. Kamarády nebo tak mám ale v obou dvou skupinách.“

Komunikujete jinak s lidmi, kteří ztratili sluch během života?

„Ti lidi, kteří ten sluch ztratili od narození, nemají vlastně většinou vyvinutou tu řeč, tu slovní zásobu, ti nemluví. Ti co během života jako já v těch patnácti letech – s těmi už je ta komunikace taková jednodušší, mají třeba fakt rozvinutou tu řeč jo, mají tu slovní zásobu nějakou, takže si s nimi člověk víc popovídá. Já třeba když jsem přestal dobře slyšet v patnácti, tak doktoři mé rodiče ubezpečovali, že i kdybych přestal úplně slyšet, nemusí se bát, protože řeč tu už nikdy nezapomenu. Budu muset třeba chodit na tu logopedii, ale že bych zapomněl mluvit, protože se neslyším, to už ne, to už je tak prostě zapsaný v tom mozku, já nevím, jak to funguje, ale prostě mluvit už bych nezapomněl, kdybych přestal slyšet úplně.“

Myslíte, že kdybyste ten sluch nikdy neměl tak dobrý, jak před tím než se vám zhoršil sluch, že by to pro vás bylo teď lepší? Že byste nikdy nevěděl jaké to je slyšet?

„Možná lepší v tom ohledu, že bych vlastně teď nevěděl, o co jsem přišel. Tady jsou prostě nějakí ti neslyšící od narození, ti neví, co to je hudba třeba, neví, co to jsou písničky, zvuky z TV, jak ptáci zpívají, oni to nikdy neslyšeli, tak o to nikdy nepřišli, takže jim to ani nepřijde, že jim to chybí. A já třeba v těch 15 - zrovna v pubertě jo diskotéky a najednou buch – neslyšel jsem. Takže tam to bylo složitější, ale jako člověk se s tím naučí žít. U mě vlastně s tím sluchátkem není taková hrůza, i když mám asi 95% ztrátu sluchu, ale dá se to. Když za mnou prostě přijde někdo z neslyšících a něco se mě zeptá a já tomu nerozumím, tak mi to prostě vysvětlí jinak. Málodky se stane, že by mi to třeba musel napsat jo, oni vlastně většinou dokážou říct víc v té znakovce než v té písemné formě. Oni znají znaky, ale kolikrát neví, jak to slovo napsat. Většinou se vždycky domluvíme v té znakovce a když přijde nějaký ohluchlý během života, tak tam už se domluvíme úplně v pohodě, tam už má vyvinutou tu řeč, i kdyby třeba vůbec nemluvil, tak v pohodě to napíše, přesně co potřebuje. Anebo třeba odezíráním, jak otvírá pusou.“

„Když jste přišel o sluch, musela se vám rodina hodně přizpůsobit nebo spíš vy jim?

Tak já jsem ztratil sluch až v 15. Pak ta komunikace byla složitější, naši si museli zvyknout, že na mě nemůžou jen tak zavolat, pane X pojd' na oběd, ale musela fakt třeba pro mě přijít, ale nedělalo jim to žádné problémy a přizpůsobili se. V mojí nové rodině nejsou také problémy, že by mě nějak špatně přijaly nebo tak. Ví to, řekl jsem jim, že špatně slyším, mluvte na mě trochu pomaleji, víc otevírejte pusinku, abychom si rozuměli, přizpůsobili se tomu a snaží se vyjít vstříc. Ještě jsem se neseťkal s takovým člověkem, který by řekl, to si strč někam.“

Je pro vás důležité aby neslyšící člověk znakoval úplně přesně a kvalitně?

„Většinou se hodně stává, že ti neslyšící mluví a neřeknou celou větu. Například: „Zítra půjdu do města a koupím si litr mlíka“. Oni prostě říkají všechno zkráceně, aby to dávalo ten význam jo, a zároveň asi aby, já nevím, oni třeba neznají všechna ta slova, takže oni si to takhle smrsknou do 3 znaků. „Zítra – do města – koupím – mlíko“. Takže přesně. Většinou si musíš domýšlet, vlastně on chtěl to a to. Když se v tom prostředí pohybuješ hodně dlouho nebo déle, tak už se v tom naučíš nějak chodit. Zvykneš si na to a už víš, co si máš domyslet atd. Když je toho třeba hodně a ty nerozumíš, musí se na to zeptat. On ti zase něco dá a pak ty si to dáváš jakoby dohromady jo, tu původní větu a tak to vlastně funguje.“

Musíte se hodně přizpůsobovat komunikaci s lidmi s naprostou ztrátou sluchu?

„Pomaleji znakuji, nepoužívám nějaké složitější výrazy v té znakovce – jednoduše. Tu větu prostě smrsknout na to nejdůležitější, aby to dávalo ten význam, co chci říct, aby to nebylo moc složité, a když to opravdu nijak nejde, tak to opravdu napsat nějak jednoduše.“

Dostal jste se někdy do kontaktu se znakujícím cizincem?

„Jendou jsem s cizinkou mluvil, přišel jsem na to až po 15 minutách, to bylo kdysi v Brně a byla tam jakási holka, kočka pěkná, tak jsme se dali jen tak do řeči a až potom asi po půl hodině jsem přišel na to, že je to Australanka. Ona nemluvila a já jsem se jí ani nedíval na hlavu jo a takhle jsme se jako bavili a já na ni kde bydlíš, jsem ji jako ukázal ve znakovce a ona že v Austrálii. A já kde to je, jakože Australská ulice nebo něco a ona ne, že v Austrálii a že byla u kamarádky ve Vídni, ale vůbec jsem na to nepřišel, ony většinou ty znaky jsou takové podobné, ne stejné, ale když ti někdo znakuje, tak si to většinou domyslíš, co asi chce. Jako je to hodně podobný ty znaky na celém světě.“

Jaké to bylo s tou cizinkou znakovat?

„Ty znaky nejsou takové jako u nás, ani u nás ty znaky všude stejné nejsou vlastně. Morava znakuje tak, Čechy znakují tak. „My máme dům“ se například liší ve znakovém vyjádření, ale jsou to takové malinké rozdíly. Takže u té cizinky to bylo vlastně podobný jo. Musel jsem si dávat větší pozor, abych jí rozuměl, ale domluvili jsme se. To je hodně o tom domýšlení, ona ukáže nějaký znak a to bude asi dům a musíš u toho prostě víc přemýšlet. Problém v komunikaci nebyl, přišel jsem teda na to až později, když jsme si řekli, kde ten člověk bydlí.“

Byla komunikace s ní o hodně jiná než s tím českým občanem?

„Jakoby jak ona třeba myslela nebo tak? Jako jestli jí to víc pášlo? Tak to ne, to bylo tak stejný určitě. Akorát ty znaky fakt používala jiné. Ona se musela cítit asi taky trochu jinak, já jsme znakoval česky a ona australsky. Kdyby na mě mluvila anglicky a já měl odezírat nebo mi měla psát, tak bychom se nedomluvili vůbec.“

Jak komunikujete s člověkem, který nezná problematiku se sluchovým postižením?

„No, tak to se mi stává hodně často, že na mě někdo spustí a já neslyším, tak prostě ho upozorním, pane, prosím vás nezlobte se, já špatně slyším, musíte se na mě víc koukat. Protože když někdo stojí za mnou a já potřebuju odezírat, musíte se na mě koukat zepředu. Většinou vždy na to přistoupí, ale někdy se stane, že ne. Pak nezbyvá než vytáhnout papír.“

Které situace jsou pro vás nejobtížnější při komunikaci se slyšícími?

„Tam jde o to, kde je hodně lidí, kde je hodně hluku a ty se musíš soustředit zrovna na ten zvuk, tak to špatně slyšíš a ještě do toho mluví všichni ostatní. Třeba v bance, třeba tady na náměstí tam je jedna přepážka vedle druhé jo a všude jsou lidé, všude se to hemží, hraje tam reklama v TV a ty musíš dávat pozor, co ta paní před tebou říká, tak to je takové složité, tam kde je hodně lidí a kde musíš toho člověka pozorovat z dálky. On třeba otevírá víc pusy, ale je to daleko a ty tam třeba ani nevidíš. Za sklem třeba přepážka, v autobuse, kde je prostě hodně toho hluku.“

Jste v kontaktu se slyšícími stejně často jako s neslyšícími?

„Doma všichni slyšíme jo, rodiče i manželka. V komunitě jsem se sluchově postiženými, takže půl na půl.“

Máte přátele mezi slyšícími?

„Ano. Když jdeme třeba někde sednout, tak ta znakovka je mezi těmi slyšícími taková hodně populární. Většinou ty sprostá slova, většinou se všichni ptají, jak se řekne to nebo to. Takže jim to říkám, ale většinou to vydrží jen ten večer. Za týden jdeme znovu sednout a zase se ptají na to samé - nikdo si to nezapamatoval. Ptají se, jestli máme nějaký kurz, že by chtěli chodit do kurzu, ale říkám, to nadšení jim vydrží jen po ten večer.“

Setkáváte se s jejich slyšícími přáteli?

„Ano, stává se to.“

Byl by pro vás problém vzít svého slyšícího přítele mezi tvé sluchově postižené přátele?

„Problém asi ne, třeba manželka ví, jak se mnou mluví a chodila i do kurzu znakovky, jako to moc nepochytila, ale na nějakou tu domluvu to stačí. Ta do klubu neslyšících chodí hodně často, takže ji znají a ona ví, jak s nimi mluvit, i když třeba se nedomluví úplně, ale prostě to důležité si řeknou. Moje manželka normálně slyší, беру ji s sebou do této komunity.“

Je pro vás důležité, aby vaše manželka slyšela?

„Nemyslím si, že je to důležité. Já jsem měl i neslyšící holku a taky to funguje. Ale je to asi snazší, když je ten druhý slyšící.“

V čem si myslíte, že by mohl být problém, kdybyste do komunity vzal někoho, kdo není úplně seznámený s problematikou té komunikace mezi neslyšícími?

„V té komunikaci samozřejmě, aby se třeba necítil takovej odstrčenej jo, že se s ní nikdo nebaví. Měli jsme třeba vánoční besídku a všichni byli veselí, a měl bych teda strach, že on bude odstrčenej, že by tam seděl sám a nikdo se ho na nic nezeptal.“

Jaká je podle vás současná situace v komunikaci slyšících se sluchově postiženými?

„O tom neslyšení se v poslední době hodně mluví, nebo ne poslední třeba desetiletí se ta situace hodně zlepšila. Píše se o tom, v TV jsou o tom nějaké pořady, takže i třeba ti úředníci sem tam už vědí, jak se k tomu sluchově postiženému chovat a opravdu já musím zaklepat, že se mi nikdy nestalo, že by mi na úřadě nějaká ta úřednice řekla, nevyšla mi vstříc, co se týká té sluchové vady, to mě nezajímá jo, nebo přiveďte si tlumočníka, to ne. Zdá se mi to postavení oproti dřívější době lepší. To ti řeknou ti starší neslyšící, ale vím, že dříve to nebylo nic jednoduchého. Nebyly třeba ty

kompenzační pomůcky moderní, jako jsou teď, které vlastně teď pomáhají jo. Tu komunikaci mezi sebou měli také složitější a ti úředníci nebyli moc, já nevím. Říkala mi tady třeba ta paní Z, že dříve bylo velmi složité něco ve škole vyřídit, že byli prostě nevrlí a nevěděli, jak se k nim mají vlastně chovat k těm neslyšícím. Dříve se vlastně ti neslyšící zavírali do těch ústavů, aby se o nich prostě nemluvilo. Já sám jsem se s tím jako nesetkal. Ze začátku to bylo takové složitější a teď v poslední době se to stále zlepšuje, myslím si, že to jde dobře.“

Co si myslíte, že by to mohlo zlepšit?

„No zase ta osvěta, pomohlo by, kdyby se o nás víc a víc mluvilo, že jsme prostě lidi jako každý jiný, žádný zrůdy nebo tak prostě. Ono je to složitý, setkáš se s tím, že ti neslyšící většinou nemluví, jen vydávají takové zvuky, když to jako slyšící vidíš třeba někde v autobusu MHD, když se tam dva neslyšící baví a máchají kolem sebe rukama a vydávají u toho takové zvuky, oni neslyší a nemůžou za to, tak taky bys cítil nějaký takový, to jsou nějakí pošuci, utekli z blázince. Takže určitě by to chtělo nějakou takovou osvětu, aby se prostě psalo, že jsou úplně normální, mají kolikrát i vysoké školy, ale prostě je to zrovna tady ten jejich způsob komunikace, takhle se prostě oni baví, nemůžou za to, neví, jaké zvuky vydávají, takže určitě by pomohla ta osvěta.“

Sledujete aktuální dění ve společnosti? Pokud ano, proč?

„Ano, ano. Tak zajímá mě to, politika, nějaké akce, kultura. Chci být v obraze.“

Kde přesně, mohl byste uvést zdroje?

„Určitě internet, poté noviny, televize.“

A co asi nejvíce?

„Asi ten internet, protože to je vlastně ta tištěná forma. V TV když jsou ty titulky tak zprávy ano, ale už to není ono. Na internetu si můžu vlastně všechno vyhledat ty články, v klidu si to přečíst. Třeba rádio to nejde vůbec. Ta televize opravdu jen když jsou ty titulky. Dávám přednost internetu.“

Myslíte, že přenos informací je pro vás v médiích kvalitní?

„Pokud jsou tam ty titulky, tak ano, a musím říct, že teď v poslední době se ty titulky zlepšují. Dříve byl nějaký zákon, který dával těm TV, který musí splňovat určitý procento ve vysílacím čase, že určitý procento pořadů musí být opatřeno titulky a teď ČT už má skoro každý pořad se skrytými titulky. U Novy je to trochu složitější, když bývá večer třeba nějaký film nebo zprávy nemají s titulky, jen ČT má. Takže většinou

už to ty titulky taky má, odpoledne nějaké seriály nebo tak a ostatní kanály nevím, tam bych se musel podívat, ale jde to dopředu. Pamatuji se, že dřív Nova měla opravdu jen tu Ulici s titulky a jinak nic prostě jo.“

S čím jste u titulkovaných pořadů a filmů nespokojený?

„Mně osobně hodně vadí, že nějaký film s titulky, protože manželka vedle mě sedí a slyší, a já to neslyším a čtu si ty titulky a ona mi říká, to vůbec neodpovídá těm titulkům. Že to slyší, co se říká a poté jsou ty titulky hodně zjednodušeně udělané. Ony jsou takové, aby je pochopily i ti úplně neslyšící, takže trošku mi to někdy vadí, že v TV se mluví, mluví, mluví a v řádku máš dva řádky titulků, sice to podstatné tam napsané je, děj to nenabourá, ale už tam není úplně všechno, co tam vlastně má ten slyšící, tak to mně trochu vadí, ale s tím se nedá asi nic dělat.“

Dokážete odezírat z TV bez jakékoli pomůcky?

„Málo, já si myslím, že umím docela dobře, ale z TV to je strašně těžké, to by musel být opravdu jen záběr na tu hlavu.“

Jaká je podle vás kvalita předávání zpráv v televizi?

„Ano. Ta kvalita TV je vyšší, teď se mi třeba hodně líbí, že myslím, že Nova, oni mají u zpráv takové ty grafické věci, všelijaké kolečka, grafy, takže i když to ten člověk neslyší, tak ví, o čem se mluví, přečte si to z těch grafů nebo z té animace, takže to je dobré, dřív to bylo prostě omílání. Je to více názorné. Teď jak byly ty volby prezidentské, tak tam vůbec nebyly titulky, ale člověk si to přečetl z těch grafů.“

A v případě večerních zpráv?

„Ne, je věta a mě se podaří odezírat dvě až tři slova, když to jde tak si tu souvislost dám nějak dohromady, nějak si to doplním, co by tam mohlo být, ale že bych jako odezíral úplně všechno, to ne.“

Myslíte, že moderátoři to mohou změnit? Jakože víc budou artikulovat?

„Tak to nevím, to by opravdu museli hodně otevírat tu pusku a nevím, jestli by to nevadilo normálně slyšícím jo. Představ si Borhyovou, ta už má tak velkou pusku, ta by možná už spolkla tu kameru. Navíc je to strašně únavný, když se zaměřuješ na tu pusku a furt se ti to nedaří. Málo, opravdu jen dvě až tři slovíčka, počkáš, co bude a pak přichází obraz, domyslíš si to, ale že by mi to stačilo, to ne.“

Máte nějaké konkrétní opatření, které byste navrhl, aby se to zlepšilo?

„Já bych udělal titulky úplně všude. V poslední době teď ty titulky někdo přepisuje, má sluchátka a ručně přepisuje ty zprávy. A je jakási univerzita v Liberci, že vymysleli automat - takový stroj, počítač, který to automaticky překládá. Je to ve stádiu testování, není to ještě dokonalé - snímá toho kdo mluví a automaticky to převádí na ty titulky. Kdyby byl ten stroj a přivedlo se to k dokonalosti a ten stroj by nahradil člověka, tak ty titulky by mohly být po celou dobu toho vysílání, že by se to nějak napojilo na počítač a jelo by to. Já vím, že teď právě jak byly ty volby a diskuze těch kandidátů, tak vím, že byl nějaký testovací provoz tady toho zařízení a byly tam strašné zmatky. Nahráli tam asi 100 tis. slov a ten počítač, když mluvil ten kandidát, mu vlastně prohledal tu databázi těch slov a prostě přiřadil to asi to nejvíce pravděpodobné slovo do toho titulku. Byly tam kolikrát takové zmatky, že to nedávalo kolikrát smysl, skládalo to slovo po slůvku, museli jsme se tomu smát – bylo to o melounech místo o milionech.“

Prelingválně neslyšící muž (59 let)

Jak komunikujete se sluchově postiženými, kteří neumí dobře odezírat nebo znakovat?

„S lidmi, kteří neumí dobře znakovat nebo odezírat to je těžké. Hlavně se snažím všechno dělat pomalu. Pokud to nejde, musím poprosit kamaráda, se kterým zrovna jsem, aby pomohl. A když jsem sám, musím použít papír a napsat to.“

Je při komunikaci mezi sluchově postiženými ve vaší organizaci důležité, jak vážné je jeho sluchové postižení?

„Myslím, že vážnost postižení není důležitá. Všichni se navzájem známe a víme, jak spolu mluvit, takže se spolu vždy domluvíme.“

Má stupeň sluchového postižení vliv na pozici – zařazení postiženého ve skupině (na jeho místo, vztahy s ostatními, oblíbenost, uznání)?

„Na místo mezi námi ten druh postižení určitě vliv nemá, určitě ne. Všichni stejně. Jsme jedna parta.“

Komunikujte více nebo raději s lidmi se stejným stupněm postižení jako je vaše?

„Komunikuji raději s úplně neslyšícími, jako jsem já.“

Proč?

„Nemám rád, když musím zdržovat psaním na papír pro ostatní, kteří ten znakový jazyk neumí.“

Komunikujete jinak s lidmi, kteří ztratili sluch během života a jinak s lidmi, kteří neslyší od narození?

„Od narození neslyšící umí znakovat dobře – není problém, ostatní neumí nebo jen základy. Musím používat papír.“

Je pro vás důležité, aby lidé znakovali úplně přesně – kvalitně?

„Úplně přesné znakování není důležité. Ano, je potřeba, aby znaky byly dobré, ale nemusí být naprosto přesné. Stačí jen tak, abychom se domluvili.“

Komunikujete s lidmi, kteří znakují nepřesně (méně kvalitně) jinak?

„Ano.“

Jak s nimi komunikujete?

„U lidí, kteří znakuji nepřesně musím dávat trochu více pozor a přemýšlet více o znacích.“

Komunikoval jste už někdy se sluchově postiženým cizincem?

„Ano.“

Byla komunikace s tímto jedincem jiná než s neslyšícím českým občanem?

„Komunikace s cizincem byla jiná, ale jen trochu. Je to velice podobné tomu českému znakovému jazyku.“

V čem byly rozdíly v komunikaci?

„Trošku složitější znaky a také trochu jiné, ale nebyl problém, co jsem nevěděl, tak jsem si domyslel.“

Jak komunikujete při setkání s člověkem, který nezná problematiku sluchového postižení?

„Když nepomůže tlumočnice, musím na papír. Záleží taky jak moc dobře znám toho člověka, který slyší. Třeba v práci, tam mě znají a ví, jak se mnou mluvit, tam není problém a rozumíme si, ale že bych třeba na ulici měl mluvit s cizími lidmi, to ne. Tam nemám šanci, takže raději ani nezačínám a spíš se takovým situacím vyhnu.“

Které situace jsou pro vás nejobtížnější při komunikaci se slyšícími?

„Nejhorší je když je něco důležitého a já nerozumím, ale nemohu se dovolit odpovědět špatně. Například v bance nebo tady na úřadě, kde je plno lidí a hrozný zmatek. Také je problém, když se ten slyšící odmítá přizpůsobit mým potřebám – nechce třeba psát na papír. Doktor třeba zase nemluví tak, abych mu viděl do obličeje.“

Komunikujete se slyšícími stejně často jako se sluchově postiženými?

„Více komunikuji s neslyšícími.“

Proč komunikujete se slyšícími méně často?

„Slyšící mi nerozumí a ani mě nepochopí. Spíš když už opravdu musím tak s nimi mluvím potom.“

S neslyšícími se setkávám častěji?

„Doma jsem s manželkou a ta také neslyší, jinak trávíme čas i v klubu. Více jsem tedy s neslyšícími.“

Máte přátele mezi slyšícími, kteří neznají znakový jazyk?

„Ano, beru to jako samozřejmost, že neumí znakový jazyk. Proč by také měli? Hlavně v práci mám slyšící přátele.“

Pokud ano, stýkáte se a komunikujete i s jejich slyšícími přáteli?

„Ne, se slyšícími kamarády lidí z práce se nestýkám. Proč taky?“

Byl by pro vás problém vzít svého slyšícího přítele do společnosti vašich sluchově postižených přátel?

„Asi ano.“

Pokud ano, v čem by byl problém?

„Nerozuměl by.“

Je vám nepříjemné znakovat před slyšícími lidmi?

„V tom nemám problém, možná malým dětem to přijde zvláštní a jsou zvědavé. Některé se možná posmívají, ale jsou to malé děti. To je normální.“

Co vás nejvíce omezuje při užívání odezírání mezi slyšícími lidmi?

„Lidé rychle mluví, a když zjistí, že neslyším, tak ještě zrychlí. Jsou více nervózní a tak to chtějí mít rychle za sebou.“

Jak byste popsal současnou situaci v oblasti komunikace slyšících se sluchově postiženými? (instituce, služby)

„Myslím, že je to mnohem lepší než dřív. Lidé o nás více vědí a nebojí se nás jako dřív. Na druhou stranu ta doba je taková, že musí být všechno rychle – žádné zdržování.“

Jaká konkrétní opatření by mohla komunikaci slyšících a sluchově postižených zlepšit?

„Mělo by se o nás více psát a mluvit. Aby si lidi uvědomili, jak k nám mají mluvit a hlavně, aby byli trpěliví.“

Je pro vás důležité, aby váš partner byl také neslyšící?

„Ano.“

Proč?

„Je to rodina, a tak bychom v tom měli být společně. Jeden druhému pomáhat.“

Sledujete aktuální dění ve společnosti?

„Ano, snažím se sledovat.“

Proč?

„Zajímá mě co je nového a co se děje.“

Uved'te všechny mediální zdroje, odkud získáváte nové informace?

„Nejvíce jsem na internetu a pak až televize a potom asi noviny.“

Je předávání informací lidem se sluchovým postižením v televizi kvalitní?

„Pokud nejsou titulkované nebo tam není okno s tlumočnickem, tak jsou pro mě nekvalitní. V takovém případě vypínám televizi.“

S čím nejste spokojen?

„U nás je většina bez titulků a bez tlumočnicka, takže nerozumím a odezírání pro mě taky není možné, protože všichni hrozně rychle mluví.“

Myslíte, že kvalita předávání informací v TV je vyšší než v minulosti? Pokud ano, co je kvalitnější?

„Po revoluci je to lepší, ale pořád to jde pomalu oproti zahraničí.“

Využíváte skrytých titulků při TV vysílání?

„Ano. Bez nich to nejde.“

Dokážete odezírat z TV obrazovky bez využití jakékoliv technické pomůcky nebo jiné podpory?

„Ne a ani se o to nesnažím.“

Doporučili byste nějaké konkrétní opatření na zvýšení kvality předávání informací v TV pro sluchově postižené?

„Zvětšit počet pořadů s titulky. Oproti Americe je to tady hrozné, tam jsou i reklamy titulkované. Nejlepší by bylo, kdyby byly ty pořady titulkované všechny. V televizi by mi usnadnilo taky, kdyby to okno s tlumočnickem bylo větší než obraz, toho co se tam děje a ne naopak.“

Nedoslýchavá žena (81 let)

Myslíte, že má stupeň vašeho sluchového postižení, to že jste nedoslýchavá, nějaký vliv na zařazení vás do té skupiny neslyšících?

„Já myslím, že vliv na to, jak se ke mně chovají v tom klubu, moje postižení nemá.“

A co se týká vztahů a oblíbenosti?

„Většinou je to asi tak, že když člověk je vstřícný, tak většinou jsou lidé vstřícní i k vám, tak to já jako беру, když se na vás někdo usměje, tak se usmějete taky, třeba to využívám. Já špatně slyším, ale třeba nakupuji v obchodě a tam ta pokladní je nervózní a já se usměji a ona se usměje taky a nemusíme nic říkat. Čili řeším to takovým nějakým způsobem i v tom klubu těch neslyšících.“

Třeba vy komunikujete více nebo raději s lidmi, kteří jsou také nedoslýchaví?

„Já spíše komunikuji s lidmi, kteří slyší dobře, takže že bych vyhledávala skupinu lidí, kteří neslyší – to ne. Ačkoli už v mém věku spousta mých známých hůře slyší, jakože nejsou úplně bez sluchu, ale slyší hůře, to už poznáte a podle toho se také chováte. To už člověk musí jaksi vycítit, co je potřeba. To je ta komunikační nedoslýchavost, víte. Já se s tím snažím žít prostě, abych co nejméně obtěžovala, a jsem strašně vděčná, že mám tady to sluchadlo, protože to mi úžasně pomáhá, třeba s vámi se teď můžu bavit úplně normálně, to je úžasná věc, co mě tady pomohli. Mám taky zvonek, mám dva ty vysílače nebo přijímače, a to je úžasná pomoc. Vždycky byly problémy, že někdo zvonil a já jsem ho neslyšela, takže teď mám dva ty přijímače a tím pádem vždy slyším a je to ohromné. Takže člověk už musí hledat nějakou pomoc, pomohli mi ještě se sluchadlem k TV, takže vlastně sem chodím velmi ráda, navíc jsou příjemní, takže mě nikdy, vždycky tak ochotně všechno vyřídí, tak to mi pomáhá.“

Byl by pro vás problém vzít slyšícího známého mezi neslyšící?

„Víte, já navštěvuji tento klub, když potřebuji poradit třeba se sluchadlem nebo vyměnit baterky v tom sluchadle. Taky si tu popovídám samozřejmě, ale netrávím tu zase tolik času, abych si sem vodila kamarádky. Není ani proč.“

Jaké to je v prostředí slyšících?

„Jsem vlastně ve společnosti slyšících lidí, bydlím v panelovém bytě, takže kontakty se sousedy na denním pořádku.“

Jak komunikujete při setkání s člověkem, který nezná problematiku vašeho postižení?

„Tak pokud se s někým cizím chci bavit, tak mu možná řeknu, mluvte hlasitě nebo pomalu a zřetelně a pokud je to jen takové letmé setkání, tak se usměju a neřeším třeba nějaké nedorozumění nebo že jsem neslyšela. Mně to zase není bůhvíjak příjemné každému hlásit, že neslyším dobře. Pokud opravdu není zbytí, tak se snažím to nějak kočírovat bez toho, aby ten druhý věděl, že špatně slyším.“

Které situace jsou pro vás nejobtížnější takhle, když se setkáte s někým slyšícím?

„Tak asi nejhorší je ten styk na veřejných místech, když něco potřebuji vyřídit. Tak to si vezmu sluchadlo, když jdu třeba do banky nebo tak, tak to si vezmu sluchadlo a úplně perfektně si všechno vyřídím.“

A bez sluchadla by to nešlo?

„Bez něj by to také šlo samozřejmě, ale už bych neměla jistotu, že správně reaguji, nebo musela bych se třeba zeptat a už by to bylo takové komplikované, čili podle toho kam jdu, podle toho se zařídím.“

A myslíte, že by vám pomohlo, kdybyste používala psané slovo? Máte s tím nějaké zkušenosti?

„Zatím ještě ne. Domluvím se, zesílím ten hlas nebo tak a nepotřebuji se zatím písemně domlouvat. Ono je to i docela takové nepříjemné pořád na to upozorňovat.“

Jak byste popsala současnou situaci v oblasti komunikace těch slyšících k těm neslyšícím nebo k špatně slyšícím? Myslíte, že jsou tolerantní ostatní lidé v obchodech atd.?

„To je jako ve všem, jsou lidé tolerantní a lidé, kteří nejsou tolerantní. Jsou lidi, kteří když spadnete, tak vás přeskochí a jsou lidé, kteří jsou ochotní vám kdykoli pomoci. To jsem třeba zažila vloni ano, že mi úplně cizí pán pomohl při mé nehodě, spadla jsem a neměl vůbec povinnost ke mně a pomohl mi, čili to se tak obecně nedá nic říct, vždy se najde někdo, kdo je tak tolerantní, kdo je vám ochotný pomoci a jsou zase lidé, kteří jsou necitliví, hrubí a zlí. Naštěstí si myslím, že těch lepších lidí je pořád ještě více. Chtělo by to zase, aby co nejvíce lidí bylo takových dobrých a měli prostě pochopení pro lidi, kteří mají jakékoli znevýhodnění, ať už je to sluch nebo cokoli, ale to je také otázka výchovy, ale ta výchova nesměruje k tomu, aby lidi byli lepší. Ještě ale pořád trochu slyším, i když nemám sluchadlo, takže jsem schopná se ještě domluvit, a jak jsme říkali, já myslím, že to tak i vydrží, než půjdu pryč.“

Takže je to spíš lepší?

„Jo.“

Máte třeba nějaký konkrétní nápad, nějaké opatření, jak by se to dalo zlepšit takhle, ten přístup ostatních lidí k vám jako k neslyšícímu?

„Tak já si myslím, že se dělá dost velká propagace, aby prostě se těm lidem pomohlo, ať už je to sluchové nebo jiné postižení. Jak vidíte třeba i v TV, teď jde třeba o toho vodícího psa a spousta lidí pomůže, to je zase takové, těžko říci, ale jsou lidé, kteří jsou ochotní vždy pomoci ano. A myslím si také, že záleží na tom přístupu toho postiženého člověka k těm lidem, když se jim snažíte rozumět, tak oni vám to taky tak většinou oplácí. Já jsem nebyla nikdy konfliktní člověk a myslím, že mi to vycházelo.“

Co vás nejvíce otravuje při kontaktu se slyšícími lidmi?

„Já jim to nemohu mít za zlé, že já neslyším. Vidím spíše chybu v sobě nebo postižení moje, oni za to nemohou, čili nemám problém.“

Přemýšlela jste, kdybyste už úplně ztratila sluch, co se bude dít dál?

„Já se snažím na to nemyslet, možná se mi podaří umřít dřív než by se mi to stalo, takže já to neřeším, protože neřeším věci, které jsou neřešitelné. Já nevím, co se stane, já nevím, jak na tom budu a já nevím, jak dlouho tady budu, tak proč bych to řešila, ono to totiž bude úplně jinak, než já to budu řešit. Vždycky je to všechno jinak, než si myslíte, že to bude v životě. Ráno vstanete a myslíte si, že bude to, a ono do toho něco přijde a ani ten jeden den není tak, jak si to představujete, takže vše je jinak a jak to přichází, tak to musíte brát. Člověk nic nenadělá.“

Nesnažila byste se učit odezírání nebo něco takového?

„Já si myslím, že stihnu odejít nadobro, že to vyjde akorát.“

Sledujete aktuální dění?

„Sleduji, bohužel.“

Proč?

„Tak jsem byla celý život zvyklá vědět, co se kolem mě děje, tak proč bych to teď nesledovala.“

Můžete uvést všechny zdroje, ze kterých získáváte informace?

„TV, rozhlas a spousta časopisů, které prostě přečtu a potom si nepamatuji, v kterém to bylo, ale prostě ty časopisy hlavně. A třeba z internetu také? Cokoli potřebuji, tak internet je můj pomocník.“

Z kterých zdrojů, které jsem teď vyjmenovala, získáváte nejvíce informací?

„Tak hlavně z televize a taky asi z novin a rozhlasu. Ty noviny, ale neberu ty bulvární tisky – zlobím se na to, že se to vůbec tiskne, protože to mně hrozně vadí.“

Myslíte, že předávání informací neslyšícím lidem v TV je kvalitní?

„Třeba teď, čím více mám televizních stanic, tím méně si dokážu vybrat program, který by mě zajímal. Když si vezmete televizní program a několik těch stanic tak spočítáte, že v každé té stanici je pořad, vražda, vražda a zase vražda. Jinými slovy, ale vždy je tam vražda. Tak za ten den je tam takových 10 až 15 takových filmů, to je šílené a mezitím je samozřejmé ten hrubý hnusný sex. Nic o lásce a ti mladí lidé dnes asi ani neví, co to je taková ta krásná láska, co za našich mladých let byla. Myslím si, že by tam mělo být více takových programů, kde by to ty lidi vedlo spíše k něčemu, jak jsme se tady bavili o tom, že lidé pomůžou, spíše takové citové atd., jenomže dnes radši ani nemluvit. Já když vidím takové ty technoparty, tak je mi z toho smutno, protože si říkám, všichni ti mladí lidé mají rodiče a oni se tam zdrogují, opijí a chovají se jako zvířátka. Takže nemyslím si, že to jsou dobré kulturní programy a rozhodně to má vliv na takového méně inteligentního člověka, v něm to vzbudí takové ty zlé emoce a potom se díváme, že se krade a zabíjí. Myslím si, že by to tam nemělo být, jenomže už by to asi lidé nesledovali a všechno je byznys.“

Využíváte skrytých titulků v TV?

„Víte, že jsem se to pokoušela naladit a nemůžu to naladit. Vždy je tam to písmeno „Té“ a tak si říkám, zkusím to a vždy je tam napsáno, to není a to není správně udělané, asi to já neumím. Ale TV mám dobrou, nemám ji starou, prostě mělo by to být, ale nefunguje to. To co tam oni označují, jako že je tam to „téčko“, tak to nejde, tak ten text tam není. To si myslím, že by moc lidem pomáhalo, kdyby to „téčko“ bylo opravdu možno naladit. To by bylo velice důležité, i mně třeba velice vyhovuje, když tam potom dají ten titulek, o co jde, když třeba přeslechnete, tak si to přečtete. Tak tuhle volbu bych moc doporučovala.“

Myslíte, že dokážete sledovat TV bez jakékoli pomůcky?

„Já to dokážu, je to sice náročnější, ale dokážu to, ale něco mi uteče, třeba tak asi, to je to, co jsem říkala na začátku, když jsou zprávy a mluví ten moderátor, nebo kdo

tam je ten hlasatel, tak s tím nemám problém, ale když už je to třeba nějaká hra nebo film a on se někdo otočí, anebo něco šeptá, tak to mi uteče. Takže když jsou to normální zprávy, tak to jako ještě jde, tam si jen zesílím televizi. Na ty filmy a takové potřebuji už to sluchadlo, když ti lidé jsou sklonění nebo otočení, tak to už je potřeba. Ale ono to sluchadlo strašně zkresluje ty zvuky a já si na to pořád ještě nezvykla. Není to zkrátka takové, jako když člověk normálně poslouchá.“

A doporučila byste nějaké opatření na to zvýšení kvality v té TV?

„No tak já bych teda ty titulky, já si myslím, že jsou velice důležité a ty programy na to nemáte vliv. Já bych spíše chtěla, aby svět byl lepší atd., ale to je nesmysl, to je také utopie.“

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: David Hrdina

Obor: Sociální a mediální komunikace

Forma studia: prezenční

Název práce: Jazyková a kulturní menšina neslyšících – komunikační bariéry ve společnosti

Rok: 2013

Počet stran textu bez příloh: 59

Celkový počet stran příloh: 29

Počet titulů českých použitých zdrojů: 11

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 3

Počet ostatních zdrojů: 0

Vedoucí práce: Mgr. Libor Svoboda, Ph.D.